

~~DEN SOCIALE SKOLE
RANDERSGADE 10
*TRIA 4601~~

BETÆNKNING

OM

DELTIDSARBEJDE

AFGIVET AF DET AF
ARBEJDS- OG BOLIGMINISTERIET DEN 3. JUNI 1950
NEDSATTE UDVALG

BETÆNKNING NR. 84

1955

Udskilt fra
DSH.K

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord.....	5
I. Begrebet deltidsarbejde.....	9
II. Deltidsarbejdets nuværende omfang.....	12
Hovedstadskommunernes skattestatistiske undersøgelser.....	12
Århus kommunes undersøgelse vedrørende enlige mødre.....	14
Arbejdstidsudvalgets enquete.....	15
Det statistiske Departements arbejdsstyrketællinger.....	15
Udvalgets undersøgelser af deltidsarbejdets omfang.....	17
A. Håndværk og industri.....	17
a. Nærings- og nydelsesmiddelindustrien.....	19
b. Tekstilindustrien.....	19
c. Beklædningsindustrien.....	20
d. Læderindustrien.....	21
e. Sten-, ler- og glasindustrien.....	21
f. Jern- og metalindustrien.....	21
g. Den kemisk-tekniske industri.....	22
h. Papirindustrien.....	22
i. Frisørfaget.....	23
B. Handels- og kontorfaget.....	23
a. Staten.....	24
b. Kommunerne.....	25
1. Købstæder, sognekommuner og amtskommuner.....	25
2. Københavns kommune.....	25
c. Private virksomheder.....	26
1. Kontormedhjælpere.....	27
Banker, sparekasser og forsikringselskaber.....	27
Handelsselskaber (engros).....	28
Større detailforretninger, kædeforretninger m. v.....	28
Håndværk og industri.....	29
De liberale erhverv.....	30
2. Butikspersonale.....	31
Den større detailhandel.....	31
Den mindre detailhandel.....	32
3. Lagerpersonale.....	33
C. Landbruget.....	33
III. Udbud af og efterspørgsel efter deltidsarbejdskraft.....	35
Udbudssiden.....	36
Efterspørgselsiden.....	44
A. Håndværk og industri.....	44
B. Handels- og kontorfaget.....	48
a. Staten.....	48
b. Købstads- og sognekommuner.....	51
c. Københavns kommune.....	52
d. Private virksomheder.....	55
1. Kontormedhjælpere.....	55
2. Butiks- og lagermedhjælpere.....	57
IV. Forholdene indenfor visse fag.....	59
Husligt arbejde.....	59
A. Husassistenter m. v.....	59
B. Husmoderafløbere.....	60
Undervisning og biblioteksarbejde.....	61
A. Kommunelærere.....	61

B. Gymnasieskolelærere.....	62
C. Bibliotekspersonale.....	64
Sygepleje og socialt arbejde.....	66
A. Sygeplejersker.....	66
B. Børnehavepersonale.....	61
C. Socialrådgivere.....	68
D. Beskæftigelsesterapeuter.....	68
V. Deltidsarbejde i udlandet.....	70
Sverige.....	70
Norge.....	73
England.....	73
U.S. A.....	74
Internationale organisationer.....	76
VI. Udvalgets drøftelser.....	78
Arbejdsgivernes synspunkter.....	79
A. Ulemper ved deltidsarbejde.....	79
B. Deltidsarbejde indenfor særlige arbejdsområder og for visse grupper af arbejdskraft.....	81
De ansattes synspunkter.....	82
A. Ulemper ved deltidsarbejde.....	83
B. Deltidsarbejde indenfor særlige arbejdsområder og for visse grupper af arbejdskraft.....	84
Andre synspunkter vedrørende deltidsarbejde.....	85
A. Hensynet til børnene, børneforsorgsinstitutionerne.....	85
B. Kvinder med højere uddannelse.....	86
C. Kvindeorganisationernes stilling til spørgsmålet om en videre udbredelse af deltidsarbejde for kvinder.....	87
D. Deltidsarbejde for de gamle.....	89
E. Deltidsarbejde for erhvervshæmmede.....	90
F. Deltidsarbejde for studerende.....	92
Love, organisationsmæssige forhold m. v.....	94
A. Funktionærloven og medhjælperloven.....	94
B. Arbejdsloshedsloven.....	95
C. Ulykkesforsikringsloven m. m.....	98
D. Ferieloven.....	99
E. Vedtægter og overenskomster.....	99
Tjenestemænd.....	100
Deltidsarbejde indenfor visse fag.....	103
A. Husligt arbejde.....	103
B. Undervisning og biblioteksarbejde.....	104
C. Sygepleje og socialt arbejde.....	105
VII. Udvalgets forslag.....	106
VIII. Virkningerne på arbejdsmarkedet af en mere almindelig udbredelse af deltidsarbejdet.....	112
IX. Afsluttende bemærkninger.....	117
Litteraturfortegnelse.....	119
Bilag 1: Arbejds- og boligministeriets skrivelse af 20. februar 1950 om udvalgets ned-sættelse.....	121
Bilag 2: Arbejds- og boligministeriets skrivelse af 3. juni 1950 om udvalgets sammen-sætning.....	123
Bilag 3: Arbejds- og socialministeriets skrivelse af 17. februar 1951 til håndværks- og industrivirksomheder.....	125
Bilag 4: Oversigt over udvalgets undersøgelse vedrørende håndværk og industri.....	129
Bilag 5: Arbejds- og socialministeriets skrivelse af 12. marts 1951 til ministerierne m. v.....	135
Bilag 6: Arbejds- og socialministeriets skrivelse af 12. januar 1951 til kommunerne... ..	137
Bilag 7: Befolkningstal og antal ansatte i de undersøgte kommuner.....	139
Bilag 8: Spørgeskema til private virksomheder.....	140
Bilag 9: Besvarelse af spørgeskema til private virksomheder.....	142
Bilag 10: Ekstraktafskrift af Københavns kommunes vedtægter.....	156

Forord.

Efter at have modtaget en fra Danske Kvinders Nationalråd og Dansk Kvindesamfund derom rettet henvendelse af 24. januar 1950 besluttede arbejds- og boligministeren at nedsætte et udvalg til i nær tilknytning til arbejdsmarkedskommissionen at behandle de i forbindelse med deltidsarbejde opståede problemer, jfr. skrivelse af 20. februar 1950 (bilag 1). Til formand for udvalget blev udpeget kontorchef i arbejds- og boligministeriet (nu økonomi- og arbejdsministeriet) M. O. Olufsen, og til medlemmer af udvalget blev efter indstilling af de respektive organisationer endvidere udpeget 3 repræsentanter for De samvirkende Fagforbund, 3 fra Dansk Arbejdsgiverforening samt 3 fra Danske Kvinders Nationalråd og Dansk Kvindesamfund i forening; endelig blev kontorchef, lektor K. Vedel-Petersen anmodet om at indtræde i udvalget.

Udvalget fik derefter følgende sammensætning:

Kontorchef M. O. Olufsen, økonomi- og arbejdsministeriet, formand,	} De samvirkende Fagforbund.
kontorchef Jørgen Paldam, Arbejderbevægelsens Erhvervsråd,	
forbundsformand fru Edith Olsen, Kvindeligt Arbejderforbund,	
formand for Fagbevægelsens Kvindesekretariat, frk. Helyett Simonsen,	} Arbejdsgiverforeningen,
fabrikant Harald Klem, klædefabriken Klem & Krüger A/S,	
oldermand Poul Persson, skræderlauget,	
direktør V. Ludvigsen, Hellesens Enke & V. Ludvigsen A/S,	} Danske Kvinders Nationalråd og Dansk Kvindesamfund.
fuldmægtig fru Fanny Hartmann, arbejds- og socialministeriet,	
ekspeditionssekretær fru Karen Poulsen, prisdirektoratet,	
børnehaveleder fru Aase Hauch,	
kontorchef, lektor K. Vedel-Petersen, centralarbejdsanvisningskontoret.	

Efter at direktør Ludvigsen havde meddelt, at han ønskede at udtræde af udvalget, blev direktør A. P. Rasmussen, A/S Frederiksberg metalvarefabrik, efter Dansk Arbejdsgiverforenings indstilling ved skrivelse af 22. januar 1953 beskikket som medlem af udvalget.

Efter at fabrikant Harald Klem i august 1954 var afgået ved døden, blev, efter indstilling af Dansk Arbejdsgiverforening, fabrikant, civilingeniør Holger Johansen ved skrivelse af 28. september 1954 beskikket som medlem af udvalget.

Som sekretærer for udvalget har fungeret sekretær frk. Carry Hedemann, centralarbejdsanvisningskontoret, og kst. ekspeditionssekretær i indenrigs- og boligministeriet Ernst Skarum; efter 1. september 1953 har alene ekspeditionssekretær Skarum fungeret som sekretær.

I henhold til arbejds- og boligministeriets skrivelse af 3. juni 1950 til udvalgets medlemmer (jfr. bilag 2) har det været udvalget pålagt »at foretage en undersøgelse af deltidsarbejdets nuværende omfang, herunder så vidt muligt angive, hvilke virkninger en eventuel udvidelse af deltidsarbejdet - såfremt der måtte være behov herfor - må antages at få for det samlede arbejdsudbud«. Det har endvidere været udvalget pålagt at undersøge spørgsmålet om, hvorvidt de virkninger, der måtte følge af en udvidelse af deltidsarbejde, »er ønskelige set fra et samfundsmæssigt synspunkt, samt hvilke foranstaltninger f. eks. af organisationsmæssig art en sådan eventuel udvidelse af deltidsarbejdet måtte forudsætte«.

Udvalgets område har omfattet forhold, som i nogen grad er berørt eller kunne tænkes at være berørt af andre udvalg. Der tænkes herved bl. a. på arbejdsmarkedskommissionen¹⁾, som i en i maj 1952 afgivet rapport vedrørende erhvervshæmmede har været inde på spørgsmålet om deltidsarbejde for disse. Kommissionen har dog ment at måtte henvise dette spørgsmål til nærværende udvalg, jfr. nedenfor. Arbejdsmarkedskommissionen har bl. a. i en i 1952 afgivet rapport behandlet spørgsmålet om bevægeligheden på arbejdsmarkedet og i september 1951 afgivet en betænkning om virkningerne af arbejdstidsnedsættelse.

Det kan endvidere nævnes, at det under boligministeriet nedsatte kollektivudvalg²⁾, som ved sin behandling af foranstaltninger til lettelse af husmoderens arbejdsbyrder også har været inde på spørgsmålet om deltidsarbejde, har henvist dette spørgsmål til nærværende udvalg.

Videre kan nævnes arbejds- og socialministeriets erhvervshæmmedeudvalg³⁾ samt ungdomskommissionen⁴⁾. Sidstnævnte har i en betænkning af 1951 behandlet spørgsmålet om ungdommens adgang til den højere uddannelse, hvori også er redegjort for erhvervsarbejde for de studerende, der oftest er antaget på kortere tid end normalt.

Af private foreningers undersøgelser, som har berøringspunkter med deltidsudvalgets område, kan nævnes kvindeorganisationernes betænkning af 1948⁵⁾ vedrørende foranstaltninger til forbedring af enkernes kår og kvindeorganisationernes undersøgelse af den enlige moders kår⁶⁾. Endvidere kan nævnes den af kvindelige læger i Køben-

¹⁾ *Arbejdsmarkedskommissionen* blev nedsat december 1949 af det daværende arbejds- og boligministerium og fik til opgave at undersøge forholdene på arbejdsmarkedet, behandle de dengang foreliggende og senere opståede beskæftigelsesmæssige problemer og at udarbejde forslag til løsning af disse. Kommissionen har udarbejdet flere rapporter og betænkninger, således:

Rapport om overvejelser vedrørende bevægeligheden på arbejdsmarkedet (1952),

Betænkning om virkningen af en arbejdstidsnedsættelse i Danmark (afgivet september 1951, offentliggjort 1952) og

Rapport vedrørende erhvervshæmmede (maj 1952).

Betænkning vedr. beskæftigelsens sæsonsvingninger (marts 1953).

²⁾ *Kollektivudvalget*, nedsat oktober 1948 af ministeriet for byggeri og boligvæsen til behandling af spørgsmålet om lettelse af husmoderens arbejdsbyrder. Udvalget, der har afgivet betænkning den 22. april 1954, har fortrinsvis beskæftiget sig med spørgsmål om indkøbsforhold, rengøringscentraler, reparationscentraler, fællesvaskerier, varmecentraler, kollektive køle- og fryseanlæg samt en udbygning af de forebyggende børneinstitutioner. Jvf. kap. IX i nærværende betænkning.

³⁾ *Erhvervshæmmedeudvalget* blev nedsat i september 1946 af arbejds- og socialministeriet og fik til opgave på en bredere basis at videreføre den undersøgelse, som det under samme ministerium nedsatte rådgivende udvalg vedrørende den offentlige arbejdsanvisning havde påbegyndt, med henblik på gennemførelse af erhvervsmæssige foranstaltninger for erhvervshæmmede. Udvalget afgav sin betænkning juni 1950. Spørgsmålet er senere genoptaget i arbejdsmarkedskommissionen (jfr. ovenfor).

⁴⁾ *Ungdomskommissionen*, der blev nedsat i oktober 1945 af arbejds- og socialministeriet, fik til opgave at lade foretage de fornødne undersøgelser af ungdommens særlige problemer og behov

havn foranstaltede undersøgelse af arbejdsforhold m. v. for mødre til børn i kommuneskolernes 1. klasser⁷).

Under hensyn hertil har udvalget søgt at fastlægge og afgrænse sit område i overensstemmelse med de nævnte udvalgs kommissorier eller med de i udvalgene truffne beslutninger.

Deltidsudvalget afholdt sit første møde den 22. juni 1950.

På udvalgets møde den 25. september 1950 besluttedes det at nedsætte et arbejdsudvalg til at behandle spørgsmålet om deltidsarbejde blandt handels- og kontormedhjælpere. Til formand for arbejdsudvalget blev udpeget formanden for hovedudvalget, kontorchef M. O. Olufsen, og samtidig anmodedes de 3 i hovedudvalget repræsenterede grupper: De samvirkende Fagforbund, Dansk Arbejdsgiverforening samt Danske Kvinders Nationalråd og Dansk Kvindesamfund om at udpege hver 2 medlemmer til arbejdsudvalget, og endvidere anmodedes kontorchef, lektor K. Vedel-Petersen om at indtræde i udvalget.

Arbejdsudvalget fik derefter følgende sammensætning:

Kontorchef M. O. Olufsen, økonomi- og arbejdsministeriet, formand,
kontorchef Jørgen Paldam, Arbejderbevægelsens Erhvervsråd,
fru Gurli Bengtsen, Dansk Handels- og Kontormedhjælperforbund,
direktør V. Ludvigsen, Hellekens Enke og V. Ludvigsen A/S,
direktør Knud Hermansen, A/S Olaf O. Barfoed & Co.,
fuldmægtig fru Fanny Hartmann, arbejds- og socialministeriet,
ekspeditionssekretær fru Karen Poulsen, prisdirektoratet og
kontorchef, lektor K. Vedel-Petersen, centralarbejdsanvisningskontoret.

Som sekretær for udvalget udpegedes kst. ekspeditionssekretær i indenrigs- og boligministeriet Ernst Skarum.

Arbejdsudvalget fik til opgave at undersøge deltidsarbejdet blandt handels- og kontormedhjælpere indenfor statsadministrationen, kommunerne og kommunale virksomheder og private virksomheder samt på grundlag heraf at undersøge, hvilke muligheder der måtte foreligge for en eventuel udvidelse af deltidsarbejdets omfang indenfor det nævnte fagområde.

Arbejdsudvalget drøftede på en række møder de her nævnte spørgsmål. Udvalget behandlede endvidere spørgsmålet om deltidsarbejde for de studerende, og ved drøf-

og på grundlag heraf fremsatte egnede forslag. Kommissionen har i de forløbne år afgivet en række betænkninger og udtalelser. I relation til deltidsudvalget har især: »Ungdommens adgang til den højere uddannelse« (Betænkning II: »Studierne ved universiteterne og de højere læreanstalter 1951«) interesse.

⁵) *Betænkning vedrørende foranstaltninger til forbedring af enkerens kår* (1948) afgivet af Danske Kvinders Nationalråd med tilslutning af Dansk Kvindesamfund og De danske Husmoderforeninger. Gennem en enquete til 469 eller ca. $\frac{1}{20}$ af de københavnske enker under 60 år har man skaffet sig et indtryk af enkerens børnetal, bolig-, uddannelses- og indtægtsforhold.

⁶) Danske Kvinders Nationalråd og Dansk Kvindesamfund i forening nedsatte en kommission til *undersøgelse af den enlige moders kår*. Kommissionen, der har modtaget støtte fra socialministeriet og fra Københavns kommune, har afgivet betænkning i juni 1953.

⁷) Kvindelige lægers klub i København påbegyndte i foråret 1952 en sociologisk undersøgelse blandt mødre til børn i 20 københavnske skolers 1. klasser. I undersøgelsen er medtaget spørgsmål til belysning af mødrenes arbejdsforhold, herunder også spørgsmål med henblik på at belyse mødrenes ønsker om arbejde. Undersøgelsen er endnu ikke afsluttet.

telserne vedrørende dette punkt blev en repræsentant for de studerendes fællesråd indbudt til at deltage i udvalgets møder.

Under 9. oktober 1952 oversendte arbejdsudvalget sin redegørelse til hovedudvalget, og denne redegørelse er uden væsentlige ændringer indarbejdet i nærværende betænkning.

Deltidsudvalget har på sit møde den 15. december 1954 endelig og enstemmigt godkendt nærværende betænkning.

Fanny Hartmann   Aase Hauch   Holger Johansen   Edith Olsen

M. O. Olufsen   J. Paldam   Poul Persson   Karen Poulsen

Formand

A. P. Rasmussen   Helyett Simonsen   Vedel-Petersen

Ernst Skarum

Sekretær

I. Begrebet deltidsarbejde.

I den af Danske Kvinders Nationalråd og Dansk Kvindesamfund til arbejds- og boligministeren rettede henvendelse, der gav anledning til nedsættelse af deltidsudvalget, hedder det bl. a.: »I de seneste år er spørgsmålet om deltidsarbejde jævnlig blevet fremdraget i den offentlige debat både herhjemme og i udlandet, ikke mindst i Sverige. Debatten har især drejet sig om, hvorvidt ordningen med deltidsarbejde kan give gifte kvinder og enlige mødre, hvis arbejdskraft ikke kan eller bør undværes i erhvervslevet, øgede muligheder for at deltage i dette, og man har herved fremhævet familiens, særlig de mindre børns tarv, samt befolkningspolitiske, arbejdskraftmæssige og økonomiske synspunkter.«

Det spørgsmål, man fra kvindeorganisationernes side især har haft opmærksomheden henledt på, er de gifte kvinder og de enlige mødres stilling i de tilfælde, hvor det for disse er nødvendigt at påtage sig et erhvervsarbejde, og hvor der derfor meget let vil opstå vanskeligheder med samtidig på tilfredsstillende måde at passe hjem og børn. Efterhånden som kvinderne i større og større tal inddrages i erhvervslevet, bliver disse vanskeligheder mere og mere iøjnefaldende og giver sig bl. a. udslag i presset på vuggestuer, børnehaver, fritidshjem m. v. Det er derfor en nærliggende tanke, at en eventuel lettelse i hele dette forhold vil kunne skabes, såfremt kvindernes erhvervsarbejde begrænses til et mindre antal timer daglig, hvorved der vil blive givet dem mulighed for at ofre tilsvarende mere tid på hjemmet og børnene.

Det er således først og fremmest de allerede udearbejdende kvinder og disses vanskeligheder med hensyn til at passe hjem og børn, der har foranlediget kvindeorganisationerne til at tage deltidsspørgsmålet op. Men man har samtidig også villet henlede opmærksomheden på de hjemmeværende kvinder, der sikkert i mange tilfælde vil være interesseret i erhvervsarbejde. Man er herved gået ud fra, at en hel del af de husmødre, der nu udelukkende arbejder i deres hjem, vil kunne drage fordel af en videre udbredelse af deltidsarbejdet, idet de derved vil kunne få mulighed for at yde et væsentligt bidrag til hjemmets økonomi og samtidig opnå en afveksling fra det huslige arbejde, uden at dette behøvede at medføre vanskeligheder med hensyn til den forsvarlige pasning af hjemmet.

Imidlertid kan det tænkes, at deltidsarbejde er anvendeligt og ønskeligt ikke alene for den kvindelige arbejdskraft. Der kan således herved nævnes, at f. eks. studenter, erhvervshæmmede personer og gamle sikkert i mange tilfælde vil kunne drage fordel af deltidsarbejde som en for dem særlig passende arbejdsform. Deltidsudvalget har derfor i overensstemmelse med kvindeorganisationernes ønske ikke indskrænket sine undersøgelser og drøftelser til udelukkende at omfatte deltidsarbejde for kvinder og

især gifte kvinder og enlige mødre, men har fundet at burde udstrække sin behandling af spørgsmålet om deltidsarbejde til at omfatte såvel samtlige fag som mænd og kvinder.

I kvindeorganisationernes henvendelse til arbejds- og boligministeren er der ikke givet nogen nærmere definition af, hvad der skal forstås ved deltidsarbejde. Ordet deltidsarbejde er forholdsvis nyt i dansk sprogbrug og er formentlig en direkte overførelse fra det svenske deltidsarbejde, der iøvrigt ganske svarer til det engelske Part-Time Work.

Man har i udvalget forsøgt at nå frem til en nærmere afgrænsning af begrebet deltidsarbejde og til en klar og entydig definition. Man er herved bl. a. stødt på den vanskelighed, at der i forvejen i dansk sprogbrug forekommer ord som *arbejdsfordeling*, hvilket anvendes for den fordeling af arbejdet mellem et fags eller en arbejdsgruppes medlemmer, der som regel efter fælles overenskomst praktiseres i perioder med en nedsat arbejdsmængde, og som iøvrigt som regel er forbundet med et tilskud til den nedsatte løn. Arbejdsfordeling har således til hensigt at fordele den eksisterende arbejdsmængde på den størst mulige gruppe arbejdere og er som sådan af en helt anden karakter end deltidsarbejde.

En anden vanskelighed ved anvendelse af ordet deltidsarbejde er, at det let opfattes som *arbejde på delt tid*, d. v. s. at en normal arbejdsdag er delt op i to eller flere dele med mellemliggende ulønnede pauser, således som det f. eks. kendes fra hospitalssygeplejerskernes arbejde.

Uanset at deltidsarbejde således let forveksles med andre begreber og andre arbejdsformer, har man i udvalget ikke ment at burde foreslå nogen ny betegnelse, både fordi deltidsarbejde som begreb allerede er indarbejdet i det danske sprog, og fordi det som nævnt svarer til de svenske og engelske betegnelser.

Ved drøftelserne i udvalget vedrørende en afgrænsning af begrebet deltidsarbejde har man bl. a. diskuteret, hvilken arbejdsmængde der må kræves, for at et arbejde kan betegnes som deltidsarbejde. Man er herved enedes om, at den øverste grænse for arbejdsmængden må ligge noget under det, der er den normale arbejdstid indenfor det pågældende fagområde, samt at man på den anden side ikke bør medtage arbejde under en vis varighed pr. uge. Endvidere er man enedes om, at løst tilfældigt arbejde, vikarbejde eller sæsonarbejde ikke bør medregnes som deltidsarbejde. Derimod har man ment at burde medtage det såkaldte *korttid s arbejde*, hvorved forstås arbejde af en vis regelmæssig og fast karakter, men hvor selve arbejdsopgaven kun omfatter en mindre daglig eller ugentlig tid, under udvalgets område.

Herefter har udvalget ved *deltidsarbejde forstået arbejde udenfor hjemmet af en mere varig og regelmæssig karakter og på et i forhold til normal arbejdstid begrænset dagligt eller ugentligt timetal*. Man har iøvrigt herved af praktiske grunde ment at måtte begrænse udvalgets undersøgelse af deltidsarbejde til alt sådant varigt og regelmæssigt arbejde med en nettoarbejdstid på 18-36 timer ugentlig - indenfor handels- og kontor-faget dog 12-36 timer ugentlig.

Den af udvalget anvendte definition ligger nogenlunde på linie med den svenske definition på deltidsarbejde, hvorefter deltidsarbejde er dagligt arbejde, som er af kortere varighed end den normale arbejdstid indenfor det pågældende faglige område, samt andet lignende regelmæssigt periodisk arbejde.

Det bør iøvrigt herved udtrykkeligt bemærkes, at arbejde på kortere tid end den normale indenfor det pågældende fagområde, der kombineres med lønnet heltidsarbejde andetsteds, ikke af udvalget er betragtet som egentlig deltidsarbejde, idet denne form for arbejde snarere må betegnes som ekstraarbejde eller bierhverv. Ligeledes er hjemmearbejde samt medhjælpende hustruers arbejde i den fælles virksomhed (f. eks. landbrug) ikke betragtet som deltidsarbejde.

Ved en gennemgang af litteraturen om deltidsarbejde viser det sig, at problemerne om anvendelse af deltidsarbejde her i landet er af ret ny dato. I den store befolkningspolitiske debat i midten af 1930'erne, da det af socialpolitiske og familiepolitiske årsager stærkt blev diskuteret, hvilke foranstaltninger man kunne sætte ind for at modvirke tendenserne til nedgangen i fødselstallene, blev også kvindernes stilling i erhvervslivet og herunder især de gifte kvinders stilling drøftet. Imidlertid var der på daværende tidspunkt en meget betydelig ledighed, og spørgsmålet dengang drejede sig derfor mest om, hvorvidt kvinder og især gifte kvinder overhovedet burde have ret til at deltage i erhvervslivet, så længe der var ledig mandlig arbejdskraft.

Efterhånden som situationen på arbejdsmarkedet i begyndelsen af 1940'erne ændredes derhen, at der opstod knaphed eller mangel på arbejdskraft, faldt interessen for spørgsmålet om kvindernes ret til at deltage i erhvervslivet væk og erstattedes tværtimod i en vis udstrækning af problemet om, på hvilken måde man kunne drage flere kvinder ind i erhvervsmæssigt arbejde. Herved kom deltidsarbejde naturligt ind i billedet, idet man forestillede sig, at en hel del af de hjemmeværende kvinder, især de hjemmeværende gifte kvinder, ville være interesseret i at supplere hjemmets indtægt op ved udeerhverv. Da de imidlertid af hensyn til hjemmets og børnenes pasning ikke kunne være væk fra hjemmet hele dagen, måtte der skabes mulighed for at give dem arbejde et mindre antal timer end den normale arbejdstid. Parallelt hermed lå ønsket om at lette tilværelsen for de allerede udearbejdende kvinder med fuld arbejdstid, således at disse fik mulighed for at tage mere del i hjemmets og børnenes pasning.

Herhjemme blev tanken om deltidsarbejde kun taget op i forbindelse med andre forslag om foranstaltninger for de vanskeligst stillede af de udearbejdende kvinder, idet man i forbindelse med diskussionen om børneforsorgsforanstaltninger, vuggestuer, børnehaver, fritidshjem m. v. også er kommet ind på spørgsmålet om deltidsarbejde som en arbejdsform, der ville lette disse kvinders vilkår. Derimod er spørgsmålet blevet taget op som et selvstændigt problem i udlandet, først og fremmest i Sverige, hvor der i den sidste del af trediveerne og i krigsårene var et meget betydeligt behov for kvindelig arbejdskraft, jfr. iøvrigt afsnittet om deltidsarbejde i udlandet.

II. Deltidsarbejdets nuværende omfang.

Ved deltidsudvalgets nedsættelse forelå der kun et sparsomt materiale til belysning af deltidsarbejdets omfang her i landet. Det var udvalget bekendt, at enkelte private virksomheder tidligere havde forsøgt sig med deltidsarbejde, men at disse forsøg var faldet uheldigt ud. Endvidere var det kendt, at en del studenter, specielt indenfor statsadministrationen og den kommunale administration, arbejdede på deltid. Endelig var man opmærksom på den i henhold til tjenestemandsløvens § 16 åbnede mulighed for gifte kvinder til at opnå deltidsarbejde, men heller ikke indenfor dette område forelå der oplysninger om deltidsarbejdets udbredelse.

Det stod derfor udvalget klart, at man som et diskussionsgrundlag vedrørende det ønskelige i og mulighederne for en videre udbredelse af deltidsarbejdet måtte skabe sig et vist overblik over deltidsarbejdets nuværende omfang. Ganske vist er der i de senere år foretaget en række undersøgelser herhjemme, ved hvilke deltidsproblemet også er blevet berørt. Her kan således nævnes de i hovedstadskommunerne foretagne skattestatistiske opgørelse samt den i Århus kommune foretagne undersøgelse vedrørende enlige mødre. Endvidere kan nævnes arbejdstidsudvalgets indsamlede materiale og Det statistiske Departements arbejdsstyrketællinger. Men det ved disse tællinger fremkomne materiale er dog ikke tilstrækkeligt til at belyse deltidsarbejdets udbredelse, og udvalget besluttede derfor at lade foretage en undersøgelse indenfor de forskellige erhvervsgrupper, idet man ved denne undersøgelse samtidig ville søge oplyst arbejdsgivernes stilling til deltidsarbejde, herunder også de erfaringer, der allerede måtte foreligge med hensyn til deltidsarbejdets fordele og ulemper.

For endvidere at skabe sig et indtryk af de ansattes stilling til deltidsarbejde, besluttede man sig til at søge kontakt med de fagorganisationer, indenfor hvilke deltidsarbejde forventedes at være særlig udbredt eller at have særlige muligheder for en større udbredelse, idet man ved samtaler med fagorganisationernes ledere ville søge at fremskaffe oplysninger om medlemmernes stilling.

I det følgende skal redegøres nærmere for de resultater, der er fremkommet ved de nævnte undersøgelser.

Hovedstadskommunernes skattestatistiske undersøgelse.

I årene 1931, 1940, 1944 og 1948 blev der i Københavns kommune foretaget undersøgelser af de gifte kvinders indtægtsforhold. Lignende undersøgelser blev i 1931 og 1948 foretaget i Frederiksberg og Gentofte kommuner.

Undersøgelserne, der er foretaget på grundlag af skatteligningsmaterialet, medtager kun gifte kvinder med lønindtægt. Derimod er kvinder, der arbejdede som selvstændige, eller som hjælp ægtefællen i hans erhverv, ikke medtaget.

Herefter var antallet af gifte kvinder med lønindtægt følgende:

	1931	1940	1944	1948
København	31.200	52.900	65.800	75.300
Frederiksberg	3.500	—	—	8.700
Gentofte	900	—	—	4.300
Ialt	35.600	—	—	88.300

Det fremgår heraf, at antallet af selverhvervende, gifte kvinder med lønindtægt i hovedstadskommunerne fra 1931 til 1948 er steget med ca. 150 %.

En del af denne stigning må dog forklares derved, at også det totale antal gifte kvinder i hovedstadsområdet i nævnte periode har udvist en stigning. Endvidere er skatteligningen i perioden blevet intensiveret ganske betydeligt, således at skattelignings-tallene i 1948 er mere korrekte end tallene for 1931. Endelig bør det erindres, at 1931 var et kriseår med en i forhold til 1948 stærkt begrænset efterspørgsel efter arbejdskraft. Uanset de her nævnte forhold kan det på grundlag af de talmæssige oplysninger betragtes som givet, at de gifte kvinders deltagelse i erhvervslivet er steget betydeligt fra 1931 til 1948.

En fordeling af de gifte kvinder med lønindtægt efter mandens erhverv viser, at i gruppen elever og lærlinge har ca. 66 % af hustruerne selverhverv. For arbejdsmænd er procenten 54, for smede- og maskinarbejdere ca. 50, for de liberale erhverv ca. 30 og for overordnede funktionærer, fabrikanter m. fl. ca. 12.

For 1948 foreligger for de tre hovedstadskommuner en opdeling af de gifte kvinder efter indtægtsgrupper og børnetal, jfr. nedenstående tabel:

Hovedstadens gifte selverhvervende kvinder fordelt på indtægtsgrupper og børnetal (1948).

De gifte kvinders egen indtægt kr.	Børnetal				Ialt kvinder
	0	1	2	3 og derover	
—1000	7.700	6.400	4.300	1.700	20.100
1—2000	7.600	5.600	3.300	1.400	17.900
2—4000	12.600	7.000	3.500	1.500	24.600
4—7000	15.000	5.000	1.900	600	22.500
over 7000	2.200	600	300	100	3.200
Ialt kvinder	45.100	24.600	13.300	5.300	88.300

Det fremgår heraf, at godt halvdelen af de ca. 88.300 gifte kvinder ikke havde hjemmевærende børn. Af de resterende ca. 43.200 havde ca. 22.700 en årsindtægt på under 2.000 kr., hvilket svarer til delvis beskæftigelse indenfor det pågældende år. En del af disse kvinder har sikkert haft egentligt deltidsarbejde, men nærmere oplysning herom foreligger ikke.

Gruppen gifte kvinder med børn og med en indtægt over 2.000 kr., d. v. s. en indtægt som medregnet eventuelle ledighedsperioder nogenlunde svarer til fuld beskæftigelse, omfattede ca. 20.500, og det er formentlig indenfor denne gruppe, at behovet for deltidsarbejde er størst. På den anden side vil de kvinder, der ligger på de nederste indtægtstrin indenfor denne gruppe, ofte ikke kunne påtage sig deltidsarbejde, idet den fulde indtægt ofte vil være et nødvendigt supplement til hjemmets samlede indtægt.

Århus kommunes undersøgelse vedrørende enlige mødre.

På basis af oplysninger fra folketællingen i 1946 og fra skattestatistiken har Århus kommune foretaget en undersøgelse af ca. 1400 enlige mødres forhold. Det fra folketællingen og skattestatistiken hidrørende materiale, der bl. a. omfatter oplysninger om civilstand, erhverv og indtægt, er ved en repræsentativ stikprøveundersøgelse (interview), suppleret med oplysninger om de økonomiske og sociale forhold for de enlige mødre. Der er herved fremkommet forskellige oplysninger af interesse for en drøftelse af deltidsarbejde.

Erhvervsfordelingen blandt de ugifte mødre er vist i nedenstående tabel, hvor der samtidig er angivet den erhvervsfordeling, der ville fremkomme, såfremt mødrene kunne skifte erhverv efter eget ønske.

Procentvis fordeling af enlige mødre efter faktisk og ønsket erhverv.

	Enker		Fraskilte		Separerede og forladte		Ugifte	
	Faktisk erhverv	Ønsket erhverv	Faktisk erhverv	Ønsket erhverv	Faktisk erhverv	Ønsket erhverv	Faktisk erhverv	Ønsket erhverv
Selvst. lib. erhverv	7,9	18,2	9,5	20,6	—	3,7	7,9	13,2
Kontor- og butikspers...	14,8	19,3	15,1	15,1	18,6	25,9	14,5	17,1
Fabriksarbejdersker	19,4	18,2	27,8	23,8	29,6	18,8	34,1	27,5
Rengøringsassistenter ...	15,9	6,8	12,7	5,5	18,6	7,1	5,3	5,3
Syersker	7,9	12,5	17,4	19,1	3,7	11,2	13,2	15,8
Husass., husbestyrerinder	—	—	1,6	2,4	7,4	3,7	15,8	7,9
Andre erhverv	4,5	6,8	0,8	2,4	7,4	14,8	5,3	5,3
Intet erhverv	29,6	1,1	15,1	0,8	14,7	—	3,9	—
Uangivet erhverv	—	17,1	—	10,3	—	14,8	—	7,9
Ialt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

En del af de mødre, der ønsker at skifte eller få erhverv, har oplyst, om de foretrækker hjemmearbejde eller udearbejde. Det fremgår heraf, at ca. 40 % af samtlige og 60 % af de fraskilte ønsker hjemmearbejde.

Der er ved undersøgelsen også søgt oplysninger om de erhvervsarbejdendes daglige arbejdstid. Det fremgår heraf, at ca. 62 % har en arbejdstid på over 8 timer, ca. 24 % en arbejdstid på 4-8 timer og ca. 13 % en arbejdstid på under 4 timer. De indsamlede oplysninger om arbejdstid er dog ret ufuldstændige, idet kun en mindre del af de adspurgte har besvaret spørgsmålet herom.

Endelig kan nævnes, at mødrene ved undersøgelsen er blevet spurgt, om de mente, at man fra det offentlige side burde skabe bedre betingelser for enlige mødre, og da

på hvilke områder. Hertil har nogle svaret, at de kunne ønske en ordning, således at den enlige moder kan blive i hjemmet, så længe børnene er små, eventuelt på grundlag af en hjælp, der ikke betragtes som offentlig hjælp. Andre har svaret, at de, når børnene kommer i skole, kunne ønske halvdagsarbejde, idet dog indtægten skulle suppleres op til normal størrelse gennem tilskud fra det offentlige. En del mødre udtrykker ønske om flere børneinstitutioner, hvor børnene kan anbringes, medens mødre er på arbejde.

Arbejdstidsudvalgets enquete.

Det under arbejdsmarkedskommissionen nedsatte arbejdstidsudvalg foretog i 1950 en rundspørge til en række virksomheder indenfor håndværk og industri samt til fagforbund, der omfatter medlemmer beskæftiget i håndværk og industri, med henblik på at indsamle oplysninger om arbejdstidens længde til brug for overenskomstforhandlingerne.

Ved rundspørget til håndværks- og industrivirksomheder er der også spurgt, om der på virksomhederne arbejder personer med en fra de øvrige ansatte afvigende arbejdstid. Dette spørgsmål er i det altovervejende flertal af tilfældene, nemlig 3.350 af ialt 3.550, besvaret benægtende. I de øvrige tilfælde er rubriken noget uklart besvaret, idet der f. eks. enten blot er svaret ja, eller der er angivet det antal personer, der har en afvigende arbejdstid. Man kan herefter af materialet kun slutte, at de virksomheder, der har svaret nej, ikke har deltidsarbejdende, samt at virksomheder, der har svaret ja, eventuelt beskæftiger deltidsarbejdere.

I spørgeskemaet til fagforbundene er der bl. a. spurgt, om der indenfor overenskomstområdet på enkelte virksomheder er arbejdere, der har en kortere nettoarbejdstid end den i overenskomsten fastsatte. Det fremgår af svarene på dette spørgsmål, at den overvejende del af fagene gennemgående har en arbejdstid, der ligger over deltidsarbejde, jfr. foranstående definition. Ganske vist varierer arbejdstiden fra fag til fag og ligger i visse tilfælde også noget under 48 timer pr. uge, men der er i så fald i de fleste tilfælde tale om en generel nedsættelse, og således at den ugentlige tid ikke kommer under 36 timer.

Af afvigelser herfra, der har interesse i forbindelse med spørgsmålet om deltidsarbejde, kan nævnes, at nogle kvinder indenfor hatte- og buntmagerfaget ifølge fagforbundets oplysninger betinger sig en arbejdstid, der er kortere end den overenskomstmæssige.

Endvidere er det oplyst, at 6 brancher indenfor Dansk Skræderforbund med ialt 15.200 medlemmer har 3.821 medlemmer en ugentlig arbejdstid, der er kortere end de sædvanlige 48 timer, heraf 221 medlemmer med under 40 timer og 61 medlemmer med under 32 timer ugentlig.

Det statistiske Departements arbejdsstyrketællinger.

På foranledning af bl. a. arbejdsmarkedskommissionen påbegyndte Det statistiske Departement i 1951 regelmæssige undersøgelser af befolknings-, erhvervs- og beskæftigelsesforhold, idet man ved hjælp af interviewere lod foretage en repræsentativ undersøgelse omfattende ca. 6.000 husstande fordelt over hele landet. Ved forhandlinger med Det statistiske Departement opnåede deltidsudvalget, at der i undersøgelsen blev

medtaget forskellige spørgsmål vedrørende deltidsarbejdsproblemerne. Der blev således til de hjemmeverende kvinder rettet spørgsmål om deres erhverv, og i de tilfælde, dette angaves at være husmoder, blev der yderligere spurgt om, hvorvidt den pågældende havde bierhverv og i så fald hvor mange timer ugentlig.

Den første af undersøgelserne fandt sted i maj 1951 og efterfulgtes af undersøgelser i maj 1952 og oktober 1953.

Resultatet af den i oktober 1953 foretagne undersøgelse er vist i nedenstående tabel, der viser den procentvise fordeling af de ved tællingen medtagne personer.

	Mænd				Gifte kvinder				Øvrige kvinder			
	Under 15 timer %	15—40 timer %	Over 40 timer %	Ialt %	Under 15 timer %	15—40 timer %	Over 40 timer %	Ialt %	Under 15 timer %	15—40 timer %	Over 40 timer %	Ialt %
Land- og skovbrug, fiskeri m. v.	3	5	92	100	24	52	24	100	2	10	88	100
Industri og håndværk	2	3	95	100	9	30	61	100	5	8	87	100
Bygge- og anlægsvirksomheder	5	5	90	100								
Handel og omsætning	3	7	90	100	17	37	46	100	5	7	88	100
Transporterhverv	7	5	88	100	22	38	40	100	8	11	81	100
Liberales erhverv, adm. m. v.	4	14	82	100	19	47	34	100	6	23	71	100
Husmedhjælpere udenf. landbr. m. v. .	—	—	—	—	42	43	15	100	6	15	79	100
Samtlige fag	4	5	91	100	19	42	39	100	5	12	83	100
Samtlige kvinder									12	27	61	100

Det fremgår heraf, at næsten samtlige de undersøgte mænd har en ugentlig arbejdstid på over 40 timer. Kun indenfor de liberale erhverv, administrationen m. v. spiller beskæftigelse under 40 timer en rolle, og selv der omfatter den kun godt en sjettedel af de beskæftigede.

For kvinder er kortere arbejdstid end 40 timer ugentlig derimod ifølge undersøgelsen af ret stor betydning, idet 39 % af samtlige kvinder har denne kortere arbejdstid, heraf har knap $\frac{1}{3}$ under 15 timers arbejde pr. uge. Det er især indenfor landbruget og de huslige erhverv, at den kortere arbejdstid gør sig gældende, og indenfor landbruget er det særlig de gifte kvinder (medhjælpende hustruer), der har kort arbejdstid. Også indenfor byerhvervene er der dog et betydeligt antal med kortere arbejdstid end 40 timer, fortrinsvis indenfor de liberale erhverv og blandt funktionærer.

løvrigt viser opdelingen på gifte kvinder og øvrige kvinder, at det især er de gifte kvinder, der har kortere arbejdstid.

Overføres de ved den repræsentative undersøgelse fundne procenter for kvinder i byerhvervene på samtlige beskæftigede kvinder i disse erhverv, viser det sig, at ialt ca. 175.000 af 503.000 kvinder har en ugentlig arbejdstid på under 40 timer. Den beregnede fordeling mellem de enkelte fag er følgende:

1000	Under 15 timer	15-40 timer	Ialt
Håndværk, industri, bygge- og anlægsvirksomhed ...	12	32	44
Handel og omsætning	13	28	41
Transport	3	6	9
Liberale erhverv, administration m. v.	12	33	45
Husligt arbejde	15	21	36
Ialt	55	120	175

Der er ved undersøgelsen ikke foretaget nogen opdeling af arbejdstiden visende antal personer beskæftiget mellem 12-36 timer, og der kan derfor intet nærmere udledes med hensyn til omfanget af deltidsarbejde, således som det er defineret i nærværende betænkning, ligesom de beregnede tal for samtlige kvinder iøvrigt må tages med forbehold.

Udvalgets undersøgelser af deltidsarbejdets omfang.

De i det foregående omtalte undersøgelser er som nævnt behæftet med forskellige fejlmuligheder med hensyn til bedømmelsen af deltidsarbejdets nuværende omfang; således giver de to førstnævnte undersøgelser kun oplysning om kvindernes årsindtægter, udfra hvilke man ikke umiddelbart kan udlede noget om de pågældendes ugentlige arbejdstid. For så vidt angår den tredje undersøgelse er der heri kun oplysning om de pågældendes arbejdstid på tællingstidspunktet (oktober), og der kan derfor ikke udfra undersøgelsen drages sikre slutninger med hensyn til arbejdstiden i den øvrige del af året. Også under hensyn til, at de således foreliggende undersøgelser iøvrigt ikke er tilstrækkelige til at belyse deltidsarbejdets nuværende omfang, har udvalget fundet det nødvendigt selv at foranstalte en undersøgelse, og man har derfor iværksat en enquete med henblik på at belyse deltidsarbejdets omfang indenfor erhvervene, administrationen m. v.

A. Håndværk og industri.

En henvendelse til samtlige arbejdsgivere indenfor håndværk og industri ville blive meget kompliceret og tidskrævende og dertil formentlig unødvendig for at danne sig et billede af forholdene indenfor dette erhvervsområde. Udvalget har derfor indskrænket sig til at søge oplysning hos et begrænset antal håndværks- og industrivirksomheder, idet man samtidig med at spørge om deltidsarbejdets nuværende omfang har søgt belyst virksomhedernes stilling til deltidsarbejde, d. v. s. man har spurgt om de enkelte virksomheders erfaringer med hensyn til deltidsarbejde og om de fordele og ulemper, der skønnes at være forbundet med denne arbejdsform.

Ved udvælgelsen af de erhvervsområder og virksomheder, til hvilke der herefter skulle rettes henvendelse, har man søgt at nå frem til de virksomheder og de brancher, som i særlig grad beskæftiger kvindelig arbejdskraft, idet man herved er gået ud fra, at deltidsarbejde er af størst interesse og har størst mulighed for at kunne gennemføres for den kvindelige arbejdskraft. Man udelukkede derfor på forhånd alle virksomheder inden-

for jord-, bygnings- og trævareindustrien, ligesom man inden for andre erhvervsgrøne udelukkede de brancher, der overvejende eller næsten overvejende beskæftiger mænd.

Indenfor brancherne har man næsten udelukkende henvendt sig til medlemmer af Dansk Arbejdsgiverforening, og udvælgelsen er her sket ved at gennemgå medlemslisterne i arbejdsgiverforeningens håndbog og derefter at medtage et nærmere bestemt antal, som udvalgte tilfældigt efter et rent mekanisk system. I de mindre brancher med kun ganske få virksomheder har man dog spurgt samtlige virksomheder.

Håndværks- og industrigrupper	Antal arbejdere ialt		Heraf på deltid	
	M.	Kv.	M.	Kv.
Nærings- og nydelsesmiddel	9.300	4.700	1	33
Tekstil	3.000	4.000	0	14
Beklædning	900	3.800	1	31
Læder	900	200	0	1
Sten-, ler- og glas	1.800	1.200	3	88
Jern og metal.....	14.000	5.000	0	1
Kemisk-teknisk	4.100	2.100	0	21
Papir	1.900	800	0	2
Soignering	500	1.300	0	35
Ialt	36.400	23.100	5	226

Efter de nævnte retningslinier blev der udsendt ca. 900 spørgeskemaer til arbejdsgivere indenfor en række håndværks- og industrigrupper.

Det til virksomhederne udsendte spørgeskema er optrykt i bilag 3.

Af samtlige udsendte skemaer er ca. 600 eller 68 % blevet besvaret. Sekretariatet har iøvrigt i forbindelse med besvarelsene foretaget enkelte besøg på virksomhederne for at indhente supplerende oplysninger eller for at give vejledning ved udfyldning af skemaerne.

Resultatet af undersøgelserne vedrørende deltidsarbejdets omfang er vist i foranstående tabel.

Det fremgår heraf, at af ca. 36.000 mænd i de virksomheder, der har besvaret forespørgslen, arbejder 5 på deltid, og af ca. 23.000 kvinder arbejder 226 på deltid. For kvindernes vedkommende udgør de deltidsarbejdende 1 % af samtlige kvinder i de undersøgte virksomheder, og såfremt tallet overførtes på samtlige kvinder i erhvervsområdet, ville dette svare til, at ca. 1.000 kvinder indenfor håndværk og industri for øjeblikket har deltidsarbejde, d. v. s. arbejde på mellem 18 og 36 timer ugentlig. En sådan overførelse af resultatet til samtlige virksomheder indebærer imidlertid fejlmuligheder, og det udregnede tal, ca. 1.000 kvinder, kan derfor sikkert kun tages som et maksimumstal. Det bør herved erindres, at de undersøgte industrier netop er udvalgt således, at de fortrinsvis omfatter de fag, der beskæftiger et forholdsvis stort antal kvinder, og hvor man derfor måske kunne antage, at de særlige kvindesynspunkter med hensyn til deltidsarbejde i et vist omfang er ført ud i livet. Endvidere er der grund til at tro, at deltidsarbejde i flere tilfælde kombineres således, at den pågældende kvinde

ganske vist har deltidsarbejde i den enkelte virksomhed, men at dette sammenlægges med deltidsarbejde andetsteds, hvorved det samlede ugentlige arbejdstimetal er oppe på eller måske endog overstiger det normale ugentlige timetal.

I det efterfølgende er givet en kort oversigt over deltidsarbejdets udbredelse indenfor de undersøgte erhvervsgrupper. Med hensyn til en mere detaljeret gennemgang af forholdene indenfor de nævnte grupper., herunder nogle oplysninger om arbejdsgivernes syn på deltidsarbejde, henvises til bilag 4.

a. Nærings- og nydelsesmiddelindustrien.

Indenfor nærings- og nydelsesmiddelindustrien har man henvendt sig til 187 virksomheder og fået svar fra 134. Disse 134 firmaer beskæftigede ialt ca. 14.000 arbejdere, hvoraf 34 på deltid, jfr. iøvrigt nedenstående tabel:

	Antal virksomheder		Antal beskæftigede arbejdere			
	forespurgt	fået svar fra	ialt		heraf på deltid	
			M.	Kv.	M.	Kv.
Brød og kiks m. v.	11	8	532	640	—	—
Bryggerier m. v.	31	24	2.590	1.075	—	13
Spiritusfabriker	3	3	585	83	—	—
Konserves	12	10	387	349	—	—
Fiskekonserves	30	18	187	781	—	—
Margarine	2	1	140	80	—	—
Markaroni	3	2	7	45	—	—
Mælkekondens. m. v.	8	6	170	133	—	—
Filétfabriker	18	14	121	129	—	—
Sukkerfabriker	10	10	1.672	98	—	—
Sukkervare- og chokolade	16	13	429	631	—	3
Fedevare og pølser	12	9	1.103	284	—	6
Mejerier	19	9	1.177	203	1	3
Visse andre virksomheder under nærings- og nydelsesmiddelindustrien	12	7	154	293	—	8
Ialt	187	134	9.254	4.824	1	33

Om deltidsarbejderne kan oplyses, at det drejer sig om personale til flaskeskylning og aftapning, damer, der laver indlæg til marcipan, ekspeditricer og 1 mandlig beslag-smed.

b. Tekstilindustrien.

Indenfor tekstilindustrien har man henvendt sig til 62 virksomheder, hvoraf 45 har svaret. Disse 45 beskæftigede ca. 3.000 mænd og ca. 4.000 kvinder, hvoraf ingen mænd og 14 kvinder arbejdede på deltid.

	Antal virksomheder		Antal beskæftigede arbejdere			
	forespurgt	svaret	ialt		heraf på deltid	
			M.	Kv.	M.	Kv.
Tekstilfabriker	53	37	2.422	3.353	—	14
Tovværksfabriker	5	5	509	462	—	—
Sækkekompagnier	4	3	51	180	—	—
Ialt	62	45	2.982	3.995	—	14

De 14 deltidsarbejdende kvinder strikkede, syede, sømmede dækketøj og sorterede klude.

Det bemærkes, at tekstilindustrien senere har indført arbejdsfordeling.

c. Beklædningsindustrien.

Indenfor beklædningsindustrien findes deltidsarbejde noget hyppigere end i tekstilindustrien. Man henvendte sig til 166 firmaer, hvoraf 93 svarede. Disse 93 beskæftigede ca. 900 mænd og ca. 3.600 kvinder.

Nedenfor gengives en samlet oversigt over svarene fra de enkelte brancher. Tallene må imidlertid tages med forbehold. Indenfor beklædningsindustrien er det ikke ualmindeligt, at et firma takket være sin mangeartede produktion er medlem af flere af brancheforeningerne. Da der ikke har kunnet tages hensyn hertil, er virksomheden medtaget i den gruppe, hvor den ved den mekaniske udvælgelse første gang er anført. På den måde er f. eks. en virksomhed, der er medlem af 8 brancheforeninger, anført under korsetfabrikantforeningen, hvilket giver et indtryk af usikkerhedens art.

	Antal virksomheder		Antal beskæftigede arbejdere			
	forespurgt	svaret	ialt		heraf på deltid	
			M.	Kv.	M.	Kv.
Skræderlauget	19	10	34	5	—	2
Provinskræderlauget	33	10	38	7	—	—
Dameskrædermestre	8	3	4	5	—	—
Herreklædefabrikanter	22	16	228	1.171	—	—
Herrelingeri	7	5	9	257	—	1
Kittelfabrikanter m. v.	5	3	3	128	—	4
Kjolefabrikanter	18	12	9	329	—	6
Korsetfabrikanter	7	5	268	707	—	7
Hatte- og buntmagere	14	7	3	20	1	8
Strå- og filthatte	8	7	12	73	—	—
Sejlmagere m. v.	12	5	17	10	—	—
Sportsbeklædning	6	5	2	97	—	—
Andre	7	5	243	815	—	3
Ialt	166	93	870	3.624	1	31

De kvinder, der arbejdede på deltid, var enten mannequiner, strømpeopmaskere, stryggersker eller syersker (af babykjoler, korsetter m. v.).

Foruden de nævnte deltidsarbejdere har de pågældende firmaer beskæftiget et stort antal *hjemmesyersker*. Overalt i enquetes er hjemmearbejdernes imidlertid holdt

udenfor, fordi det i første række er de udearbejdende kvinders beskæftigelsesforhold, man ønsker oplyst.

d. Læderindustrien.

Indenfor læderindustrien er man ved enquetes kun stødt på et enkelt tilfælde af deltidsarbejde (reparationssyning) hos de 42 virksomheder, der har besvaret de udsendte skemaer.

	Antal virksomheder		Antal beskæftigede arbejdere			
	forespurgt	svaret	ialt		heraf på deltid	
			M.	Kv.	M.	Kv.
Læderfabrikation m. v.	12	11	596	20	—	—
Lædervare- og rejsetøjsarbejde	16	10	112	105	—	1
Skotøjsfabriker	23	16	185	195	—	—
Handskemagere	13	5	31	28	—	—
Ialt	64	42	924	348	—	1

Når læderindustrien tilsyneladende har så få kvinder, der arbejder på deltid, må det ses på baggrund af, at der indenfor denne industrigren findes mange hjemmearbejdende nådlere og handskesyeresker, der således har fundet en anden måde end deltidsarbejde, på hvilken arbejdet i hjemmet og erhvervet kan kombineres.

e. Sten-, ler- og glasindustrien.

Indenfor sten-, ler- og glasindustrien beskæftiger de fleste virksomheder kun mænd. Man har dog henvendt sig til 6 porcellains-, fajance- og terrakottafabriker, der alle har svaret.

	Antal virksomheder		Antal beskæftigede arbejdere			
	forespurgt	svaret	ialt		heraf på deltid	
			M.	Kv.	M.	Kv.
Porcellains-, fajance- og terrakottafabriker	6	6	1.821	1.194	3	88

Alle de deltidsarbejdende er malere, der er beskæftiget med at dekorere porcellain m. v. Når malerne oftest har under 48 timer pr. uge – men ikke altid under 36 timer – skyldes det dels tradition, dels at arbejdet er ret anstrengende for øjnene. De deltidsarbejdende malere skiftes ikke. Hver har sin arbejdsplads, som står ubenyttet resten af døgnet.

f. Jern- og metalindustrien.

Indenfor jern- og metalindustrien har man rettet henvendelse til 127 virksomheder og fået svar fra 105. Blandt de ca. 19.000 beskæftigede var kun een beskæftiget på deltid (i et firma der fremstiller elektrisk isolationsmateriale).

	Antal virksomheder		Antal beskæftigede arbejdere			
	forespurgt	svaret	ialt		heraf på deltid	
			M.	Kv.	M.	Kv.
Jernindustrien i København	56	45	6.474	2.639	—	—
Jernindustrien i provinsen	21	19	3.744	890	—	—
Blikvarefabriker	29	22	1.684	897	—	—
Metalvarefabriker	13	11	368	191	—	—
Enkeltvirksomheder	8	8	1.683	288	—	1
Ialt	127	105	13.953*)	4.905*)	—	1

*) Minimumstal, da 7 virksomheder ikke har oplyst, hvormange beskæftigede de havde, men kun har meddelt, at de ikke havde deltidsarbejdere.

g. Den kemisk-tekniske industri.

Indenfor kemisk-teknisk industri har man rettet henvendelse til 59 firmaer, hvoraf 45 har svaret. Af de 6-7.000 beskæftigede arbejdere på disse 45 virksomheder havde 21 kvinder deltidsarbejde. Een kvinde var beskæftiget med at fremstille læderhæle, og 20 kvinder arbejdede på en gummifabrik (i provinsen) i en afdeling for samling af gummifodtøj.

	Antal virksomheder		Antal beskæftigede arbejdere			
	forespurgt	svaret	ialt		heraf på deltid	
			M.	Kv.	M.	Kv.
Olie- og sæbefabriker	16	14	591	304	—	—
Gummifabriker	7	6	575	1.027	—	20
De forenede svovlsyrefabriker.....	1	1	1.700	—	—	—
Elektricitetsværk	1	1	291	—	—	—
Farve- og lakfabriker	7	3	32	—	—	—
Ilt- og acetylenfabriker.....	3	2	75	—	—	—
Blodmøller	2	2	15	—	—	—
Isoleringsfabriker	9	5	50	2	—	—
Tændstikfabriker	2	2	152	175	—	—
Tørellementfabrik	1	1	203	318	—	—
Medicinalfabrik	1	1	100	180	—	—
Kemisk-teknisk industri iøvrigt	9	7	290	51	—	1
Ialt	59	45	4.074*)	2.057*)	—	21

*) Minimumstal.

h. Papierindustrien.

Nogle af arbejdsgiverne er medlemmer af to eller flere af industrigruppens brancheforeninger. Da det ikke fremgår af arbejdsgiverforeningens håndbog, hvilken af brancherne der er virksomhedens vigtigste, er firmaet anbragt der, hvor det ved den mekaniske udvælgelse første gang blev inddraget i undersøgelsen.

	Antal virksomheder		Antal beskæftigede arbejdere			
	forespurgt	svaret	ialt		heraf på deltid	
			M.	Kv.	M.	Kv.
Bogbinderier	45	22	951	537	—	—
Bogtrykkerier	76	41	354	58	—	2
Litografanstalter	9	9	125	40	—	—
Papæskefabriker	10	3	98	120	—	—
Papirvareindustrien	6	5	14	16	—	—
Bladudgivere i provinsen	12	8	364	53	—	—
Ialt	158	88	1.906*)	824	—	2

*) Minimumstal.

Der er indkommet svar fra 88 af de 158 arbejdsgivere, man har rettet henvendelse til. Disse oplyste, at de beskæftigede ialt ca. 2.700 arbejdere, hvoraf 2 arbejdede på deltid; den ene var pålæggerske, og den anden arbejdede ved ekspedition.

i. Frisørfaget.

I tilslutning til udvalgets undersøgelse af forholdene indenfor de ovennævnte håndværks- og industrifag har man ved henvendelse til Dansk Frisørforbund søgt oplysning om arbejdsforhold m. v. indenfor frisørfaget.

Det fremgår heraf, at der i 1950 var ialt ca. 1.100 organiserede mandlige frisørsvende og ca. 400 organiserede kvindelige frisørsvende i hele landet. Herudover findes der, så vidt frisørforbundet bekendt, et forholdsvis stort antal uorganiserede svende. Lærlingetilgangen til faget, der i de senere år har været meget stor, og som er størst for de kvindelige lærlinges vedkommende, udgjorde i 1950 ca. 900, heraf ca. 200 mandlige lærlinge.

Med hensyn til den meget store kvindelige lærlingetilgang har frisørforbundet oplyst, at denne i nogen grad modsvares af en stærk afgang af kvinder fra faget bl. a. på grund af indgåelse af ægteskab. Løvrigt er der indenfor frisørfaget et meget stort antal såvel mandlige som kvindelige svende, der nedsætter sig som selvstændige.

Indenfor det af de faglige organisationer dækkede område findes der ikke egentligt deltidsarbejde. Derimod er det forbundets opfattelse, at der i mange små frisørsaloner, der er indrettet i private hjem (som regel damefrisører), ofte vil være beskæftiget frisører på mindre arbejdstid end de normale 48 timer ugentlig. Det er dog ikke muligt at oplyse noget nærmere med hensyn til omfanget af dette deltidsarbejde, da såvel mestrene som svendene i disse små saloner som regel er uorganiserede.

B. Handels- og kontorforbundet.

Handels- og kontorforbets afgrænsning overfor andre fag er ikke helt klar. Således kan det nævnes, at lagermedhjælpere i visse tilfælde ikke er organiseret i Handels- og Kontormedhjælperforbundet, men er organiseret under arbejdsmandsforbundet. Endvidere kan nævnes klinikdamer, telefondamer, biblioteksmedhjælpere m. fl., hvis placering i de faglige hovedgrupper er usikker.

Der foreligger ikke tilstrækkeligt fyldestgørende statistisk materiale til belysning af handels- og kontormedhjælperforbundet, og der kan derfor ikke gives noget nøjagtigt tal på det antal personer, faget omfatter. Det kan dog til bedømmelse heraf anføres, at Handels- og Kontormedhjælperforbundet pr. 1. april 1954 havde ca. 70.000 medlemmer. Hertil kommer så det kontorpersonele, der er organiseret i funktionærforeninger samt i de kommunale og statslige personaleorganisationer, samt de uorganiserede.

Handels- og kontormedhjælperforbundet er meget uhomogent sammensat både med hensyn til den enkeltes personlige kvalifikationer og uddannelse og med hensyn til de kvalifikationer, der er påkrævet indenfor de forskellige brancher, hvor fagets udøvere er beskæftiget. Dette forhold viser sig da også med hensyn til den måde, hvorpå handels- og kontormedhjælpere rekrutteres. Indenfor nogle brancher er uddannelsen af personalet fastlagt på linie med det, der er gældende indenfor håndværksfagene, og med tilsvarende muligheder for videregående uddannelse på handelshøjskoler og lign. På den anden side findes der også områder, hvor der kun kræves en ganske minimal uddannelse eller optræning. Den uhomogene sammensætning af faget giver sig da også udslag i en meget stærk overgang til og fra andre fagområder.

Et andet fremtrædende træk ved handels- og kontormedhjælperfaget er, at det omfatter et forholdsvis stort antal kvinder. På grundlag af de af Handels- og Kontormedhjælperforbundet opgivne medlemstal og iøvrigt efter et almindeligt skøn må det antages, at kvinderne udgør henved halvdelen af fagets udøvere. Dog er der indenfor de forskellige brancher under faget store forskelligheder, idet nogle brancher er næsten rene mandsfag, mens andre overvejende beskæftiger kvinder. Endvidere er fordelingen mellem mænd og kvinder indenfor nogle brancher, f. eks. indenfor kontorvirksomhed, varierende på de forskellige stillingstrin, idet kvinderne som regel er talrigere repræsenteret i underordnede stillinger.

a. Staten.

Til samtlige ministerier samt til Generaldirektoratet for Postvæsenet og Generaldirektoratet for Statsbanerne har udvalget sendt en skrivelse med anmodning om at besvare en række spørgsmål vedrørende deltidsarbejde for så vidt angår de under staten beskæftigede kontormedhjælpere m. v., herunder også vedrørende deltidsarbejdets omfang, jfr. bilag 5.

De enkelte ministerier har videresendt skrivelserne til de under ministerierne hørende direktorater og institutioner, og de fremkomne besvarelser skulle således dække stort set alt kontorarbejde indenfor staten.

Herefter var der på undersøgelsestidspunktet følgende antal deltidsarbejdende indenfor statens område:

	Løst ansatte kontormedhjælpere		Kontorister		Kontorassistenter, assistenter og overassistenter		Sekretærer, fuldmægtige, eksp. sekr.		Ialt	
	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.
Arbejds- og socialministeriet	7	19	—	11	—	15	—	7	7	52
Finansministeriet	32	38	—	7	1	9	—	2	33	56
Indenrigsministeriet	7	10	1	9	—	4	3	—	11	23
Boligministeriet	2	5	—	2	—	1	—	1	2	9
Justitsministeriet	3	5	—	3	—	2	—	1	3	11
Kirkeministeriet	—	1	—	2	—	2	—	1	—	6
Forsvarsministeriet	12	5	—	1	1	1	—	1	13	8
Landbrugsministeriet	2	13	—	4	—	1	—	4	2	22
Handelsministeriet	6	20	—	1	—	2	—	2	6	25
Undervisningsministeriet . .	14	35	—	15	15	47	1	5	30	102
Statsministeriet	—	4	—	1	—	1	—	—	—	6
Udenrigsministeriet	16	4	—	—	—	—	—	—	16	4
Fiskeriministeriet	—	3	1	3	—	—	—	—	1	6
Ministeriet for offentlige arbejder	2	5	—	1	—	1	—	—	2	7
Statsbanerne	2	5	—	4	—	5	1	—	3	14
Postvæsenet	—	12	—	2	—	3	—	—	—	17
Ialt	105	184	2	66	17	94	5	24	129	368

På samme tidspunkt var det samlede kontorpersonale (kontormedhjælpere, kontorister, kontorassistenter, sekretærer m. v.) følgende:

	M.	Kv.	Ialt
Løst ansatte kontormedhjælpere	3.000	6.900	9.900
Kontorister	1.100	4.000	5.100
Kontorassistenter			
Sekretærer, fuldmægtige m. v.	4.100	400	4.500
	8.200	11.300	19.500

Det fremgår således heraf, at af samtlige ansatte arbejdede kun ca. 2,5 % på deltid. Det bør endvidere herved bemærkes, at det største antal deltidsansatte findes i gruppen løst ansatte kontormedhjælpere, der også omfatter studenter.

b. Kommunerne.

1. Købstæder, sognekommuner og amtskommuner.

For at undersøge deltidsarbejdets nuværende omfang indenfor den kommunale administration har udvalget til et antal repræsentativt udvalgte kommuner sendt en skrivelse med anmodning om besvarelse af en række spørgsmål af lignende art som de til ministerierne stillede spørgsmål, jfr. bilag 6.

Besvarelsen af spørgsmålene er derefter opnået ved en personlig forhandling i de enkelte kommuner foretaget i tiden januar-februar 1951. De adspurgte kommuner, der er udvalgt med henblik på at undersøge forholdene i kommuner af forskellig størrelse, er følgende: Århus, Horsens, Haderslev, Thisted og Skanderborg købstæder, Åby, Odder, Hammel-Voldby-Søby og Thorsager-Bregnet sognekommuner samt Randers og Odense amtskommuner.

I forhold til folketallet udgør de undersøgte købstæder 16,7 % af samtlige købstæder, landkommunerne 1,0 % af samtlige landkommuner og amtskommunerne 8,7 % af samtlige amtskommuner. Med hensyn til den forholdsvis svage repræsentation af sognekommuner må det bemærkes, at en stor del af disse ikke har noget kommunkontor, og at de undersøgte sognekommuner kun omfatter kommuner med kommunkontor, jfr. iøvrigt bilag 7.

Deltidsarbejdets nuværende omfang i de undersøgte kommuner er kun meget ringe. I samtlige undersøgte købstæder udgør det samlede kontorpersonale 773 personer, heraf 500 mænd og 273 kvinder. Af disse er 14 mænd og 13 kvinder deltidsarbejdende, nemlig 14 mandlige kontorister og 10 kvindelige kontorister i Århus kommune og 3 kvindelige kontorister i Horsens kommune.

I de undersøgte landkommuner med et samlet kontorpersonale på 47, heraf 27 mænd og 20 kvinder, fandtes ingen deltidsarbejdende. Det samme var tilfældet i de 2 undersøgte amtskommuner, hvor det samlede kontorpersonale udgjorde 83, heraf 30 mænd og 53 kvinder.

2. Københavns kommune.

Ved skrivelse af 8. marts 1951 anmodede man Københavns kommune om at ville besvare de samme spørgsmål, som er blevet stillet til de udvalgte købstads- og sognekommuner, se bilag 6. Overborgmesterens sekretariat har derefter indhentet besvarelser fra de forskellige institutioner tunder kommunen.

Det samlede kontorpersonale m. v. i Københavns kommune omfatter ialt 4.259 personer, der fordeler sig således:

	Løst ansatte kontormedhjælpere		Kontorister		Kontorassistenter		Sekretærer fuldmægtige eksp. sekr. (overord. pers.)		Ialt	
	M.	Kv.	M.	Kv.	M.	Kv.	M.	Kv.	M.	Kv.
	264	1079	131	802	813	474	593	103	1801	2459

Af det samlede kontorpersonale har 87, heraf 42 mænd og 45 kvinder, nedsat arbejdstid, jfr. iøvrigt nedenstående tabel.

Arbejdstiden for de deltidsarbejdende er meget varierende, idet den svinger fra 10 til 35 timer ugentlig. Det mest almindelige for de deltidsarbejdende synes dog at være ca. 24 timer ugentlig.

Iøvrigt er deltidsarbejde mest almindeligt i gruppen løst ansatte kontormedhjælpere både absolut og procentvis, idet denne gruppe har ialt 59 eller 4,4 % deltidsarbejdende, medens grupperne kontorister og kontorassistenter og overordnet personale kun har henholdsvis 10, 8 og 10 personer eller 1,1, 0,6 og 1,5 %.

	Løst ansatte kontormedhjælpere		Kontorister		Kontorassistenter, assistenter og overassistenter		Sekretærer, fuldmægtige, eksp. sekr.		Ialt	
	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.
1. afdeling	23	4	—	2	—	2	2	2	25	10
2. afdeling	—	6	—	2	—	2	—	—	—	10
3. afdeling	—	—	—	1	—	1	—	—	—	2
4. afdeling	2	—	—	1	—	—	—	—	2	1
5. afdeling	1	4	—	1	1	1	—	1	2	7
Overborgmesteren	6	13	1	2	1	—	5	—	13	15
Borgerrepræsentationens sekretariat	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Staden Københavns kommunale revisorer	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ialt	32	27	1	9	2	6	7	3	42	45

c. Private virksomheder.

En tilbundsående undersøgelse af spørgsmålet om deltidsarbejde blandt handels- og kontormedhjælpere indenfor de private erhverv ville være både besværlig og tidskrævende. Da forholdene imidlertid må antages at være nogenlunde ensartede indenfor de forskellige virksomheder under samme branche, har man ikke ment det nødvendigt at foretage en sådan gennemgribende undersøgelse, men har ment at kunne nøjes med at undersøge forholdene indenfor få udvalgte virksomheder i de forskellige brancher. Man har herved udvalgt nogle få virksomheder indenfor banker og sparekasser, forsikringsselskaber, handelsselskaber (en gros) og større detailforretninger (stormagasiner, kædeforretninger o. lign.). Til disse virksomheder har man udsendt en skrivelse med et spørgeskema indeholdende omtrent de samme spørgsmål, som blev rettet til

statsinstitutioner og de udvalgte kommuner, jfr. bilag 8. Endvidere har man gennem den undersøgelse, der af udvalget er foretaget af deltidsarbejdet indenfor industri- og håndværksvirksomheder, fået oplysning om deltidsarbejdet for kontormedhjælpere i disse virksomheder. Endelig har man for så vidt angår de liberale erhverv: sagførere, arkitekter, ingeniører m. v. samt den mindre detailhandel spurgt de respektive fagorganisationer om deres stilling til spørgsmålet, idet man ikke har ment at kunne nå til noget almengyldigt resultat ved at spørge enkelte af disse virksomheder, der jo normalt kun beskæftiger ganske få handels- og kontormedhjælpere.

Iøvrigt er den efterfølgende gennemgang af de ved undersøgelsen fremkomne oplysninger opdelt således, at der først redegøres for spørgsmålet om kontormedhjælperes deltidsarbejde indenfor de private erhverv, idet der herved igen er foretaget en opdeling på de forskellige brancher. Derefter er i næste afsnit redegjort for undersøgelsen for så vidt angår butikspersonale indenfor henholdsvis den større og den mindre detailhandel, og endelig er i sidste afsnit gennemgået spørgsmålet om lagermedhjælpernes deltidsarbejde.

Med hensyn til en mere detaljeret gennemgang af de fremkomne oplysninger om deltidsarbejde blandt handels- og kontormedhjælpere indenfor de private erhverv henvises til bilag 9.

1. *Kontormedhjælpere.*

For så vidt angår banker, sparekasser, forsikringsselskaber, handelsselskaber og større detailforretninger er der udsendt spørgeskema til ialt 27 virksomheder. Heraf har de 21 virksomheder besvaret forespørgslen; af disse har 6 virksomheder oplyst, at de ikke beskæftiger deltidsarbejdende kontormedhjælpere, og at de derfor ikke har fundet anledning til at besvare de stillede spørgsmål. Tilbage bliver 15 virksomheder, heraf 5 banker og forsikringsselskaber, 4 handelsselskaber og 6 større detailforretninger med et samlet kontorpersonale på ialt 3.721, som i det store og hele har besvaret de stillede spørgsmål.

Banker, sparekasser og forsikringsselskaber.

Undersøgelsen omfatter ialt 5 virksomheder inden for denne branche med et samlet kontorpersonale på 2.100. Af disse 2.100 arbejder 20 på deltidsarbejde, heraf 2 mænd, 12 gifte kvinder og enlige mødre og 6 andre kvinder. Af de 5 virksomheder er den ene en stor bank med et samlet personale på ca. 1.500, de 2 er mindre banker, 1 er en sparekasse, og 1 er et større forsikringsselskab. Storbanken har oplyst, at den ikke beskæftiger deltidsarbejdere. Det samme gælder for en af de mindre banker, medens de øvrige 3 virksomheder beskæftiger ganske få deltidsarbejdere, jfr. iøvrigt efterfølgende skema.

For så vidt angår den ene af de virksomheder, der beskæftiger deltidsarbejdende, kontorpersonale, opgives deltidsarbejdet at være foranlediget af ønske derom fra personalets side, samt at det fortrinsvis drejer sig om gifte kvinder og enlige mødre, der har ønsket kontortiden nedsat for samtidig med deres erhvervsarbejde at kunne passe hjem og børn. I de to øvrige virksomheder med deltidsarbejdende kontorpersonale er deltidsarbejdet foranlediget af virksomhederne og anvendes for at tilpasse personalets størrelse efter arbejdets omfang, d. v. s. at man alt efter antallet af ekspeditioner udvider

	Kontorpersonale ialt				Heraf deltidsarbejdende			
	Mænd	Gifte kvinder	Andre kvinder	Ialt	Mænd	Gifte kvinder	Andre kvinder	Ialt
1. Storbank	1.082	48	353	1.483				
1. Sparekasse.	166	40	14	220	16	4	11	
3. Mindre bank	80	9	30	119		2	2	
4. Provinsbank	15	-	2	17	-	-	-	
5. Forsikringselskab.	110	33	118	261	16		7	
Ialt	1.453	130	517	2.100	2	12	6	20

personalet med en medhjælper på $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{2}$ eller $\frac{2}{3}$ normal arbejdstid. Derimod er der i disse virksomheder ikke tale om, at 2 halvdagsbeskæftigede afløser hinanden og erstatter en heltidsbeskæftiget. De samme virksomheder har iøvrigt anført, at heldagsbeskæftigede undertiden søger om at få nedsat arbejdstiden, men at dette kun kan imødekommes, såfremt der tilfældigvis måtte være en plads ledig f. eks. på et filialkontor, hvor der netop er behov for en deltidsarbejder.

Handelselskaber (en gros).

Indenfor Handelselskaberne har man undersøgt forholdene i 4 virksomheder med et samlet personale på ialt 913 kontormedhjælpere. Blandt de 913 kontormedhjælpere er der kun 8, heraf 5 gifte kvinder og 3 mænd, der arbejder på deltid, jfr. iøvrigt efterfølgende tabel:

	Kontorpersonale ialt				Heraf deltidsarbejdende			
	Mænd	Gifte kvinder	Andre kvinder	Ialt	Mænd	Gifte kvinder	Andre kvinder	Ialt
1. Bygningsmaterialer	25	6	16	47	1	1	-	2
2. Kooperativ virksomhed	609	43	178	830	2	2	-	4
3. Fødevarer	10	3	6	19	-	-	-	-
4. Glas	7	2	8	17	-	2	-	2
Ialt	651	54	208	913	3	5	-	8

I de få tilfælde, hvor deltidsarbejde praktiseres, er dette for de fleste ansattes vedkommende gennemført efter ønske fra de pågældende selv. En enkelt virksomhed oplyser dog, at deltidsarbejdet er foranlediget gennemført af virksomheden.

Større detailforretninger, kædeforretninger m. v.

Undersøgelsen indenfor denne gruppe omfatter 6 virksomheder, heraf 1 stormagasin og 1 kooperativ virksomhed, med et samlet personale på ialt 708 kontormedhjælpere. Af samtlige kontormedhjælpere har ialt 37 kvinder deltidsarbejde, heraf 34 gifte kvinder og enlige mødre.

	Kontorpersonale ialt				Heraf deltidsarbejdende			
	Mænd	Giftede kvinder	Andre kvinder	Ialt	Mænd	Giftede kvinder	Andre kvinder	Ialt
1. Stormagasin	21	115	169	305	—	20	2	22
2. Herrekonfektion	—	2	—	2	—	—	—	—
3. Fabrik + kædeforretning ...	56	138	103	297	—	7	—	7
4. Fabrik + kædeforretning ...	15	10	20	45	—	7	1	8
5. Kooperativ virksomhed	22	15	14	51	—	—	—	—
6. Kolonialkædeforretning	3	2	3	8	—	—	—	—
Ialt	117	282	309	708	—	34	3	37

I de 3 af virksomhederne arbejder ingen af personalet på deltid. I de 3 øvrige virksomheder, hvor deltidsarbejde praktiseres, er dette foranlediget af personalet, og det drejer sig som nævnt overvejende om gifte kvinder og enlige mødre, som har ønsket deltidsarbejde for at opnå tid til at passe hjem og børn. En virksomhed opgiver, at systemet med deltidsarbejdet begyndte i en periode, da det var vanskeligt at få kvalificeret kontorpersonale i tilstrækkeligt omfang, hvorfor man søgte at trække tidligere ansatte kontormedhjælpere tilbage ved at tilbyde dem arbejde på nedsat arbejdstid.

Håndværk og industri.

I forbindelse med den fornævnte undersøgelse af deltidsarbejdet blandt arbejderne indenfor håndværk og industri har man også undersøgt deltidsarbejdet på de til håndværks- og industrivirksomheder knyttede kontorer. Der er ialt undersøgt 597 forskellige håndværks- og industrivirksomheder med et samlet kontorpersonale på ca. 9.000.

Det fremgår heraf, at ca. 1/2 % af det mandlige kontorpersonale og ca. 5 % af det kvindelige kontorpersonale arbejder på deltid. Det kan til sammenligning oplyses, at de

Antal virksomheder	Branche	Kontorpersonale ialt		Heraf på deltid	
		M.	Kv.	M.	Kv.
134	Nærings- og nydelsesmiddelindustrien	1.200	750	14	69
45	Tekstilindustrien	160	242	—	7
99	Beklædningsindustrien	160	400	—	22
42	Læderindustrien	92	67	2	5
6	Sten-, ler- og glasindustrien	126	88	—	4
105	Jern- og metalindustrien	1.829	1.227	5	33
45	Kemisk-teknisk industri	986	533	5	9
88	Papirindustrien	424	362	2	17
33	Soigneringsindustrien	32	176	1	40
597		5.009	3.845	29	206

tilsvarende procenter for industriarbejderne i de samme virksomheder er henholdsvis 0 og 1 %. Det kan iøvrigt anføres, at deltidsarbejdets forekomst er spredt over en lang

række af virksomhederne, og det må derfor antages, at det om deltidsarbejde oplyste giver et forholdsvis rigtigt billede af deltidsarbejdets omfang indenfor kontorer på industri- og håndværksvirksomheder.

De liberale erhverv.

Ved den af Det statistiske Departement i 1948 foretagne erhvervstælling er også fremkommet oplysninger om de i de liberale erhverv beskæftigede kontormedhjælpere, løvrigt beskæftiger nogle af de liberale erhverv en del personale, som måske vanskeligt kan henføres direkte under kontormedhjælpergruppen, men som alligevel udfører funktioner, der har tilknytning til kontorerhverv. Der kan herved f. eks. nævnes revisorassistenter, klinikdamer og sekretærer hos læger, tandlæger og tandteknikere samt arkitekters, ingeniørers og landinspektørers assistenter. Disse sidste har ofte en vis uddannelse indenfor det pågældende liberale erhverv, men udfører i deres arbejde også en del almindeligt kontorarbejde.

I følgende tabel er opstillet de liberale erhverv, som fortrinsvis beskæftiger egentligt kontorphonale, med angivelse af det samlede antal kontormedhjælpere fordelt på mænd og kvinder, samt på hovedstaden, købstæderne og landkommunerne.

	Antal virksomheder			Mænd			Kvinder			Ialt		
	H.	K.	L.	H.	K.	L.	H.	K.	L.	H.	K.	L.
Arkitekter	385	322	90	26	31	3	49	37	8	75	68	11
Rådg. ingeniører ...	165	85	18	56	4	—	155	14	5	211	18	5
Sagførere	460	491	105	122	142	28	1.097	1.267	149	1.219	1.409	177
Landinspektører ...	25	87	17	16	44	3	16	86	8	32	130	11
Revisorer	381	264	27	84	89	14	331	264	18	415	353	32

Det må bemærkes, at opgørelsen omfatter ca. 90 % af samtlige virksomheder på tællingstidspunktet.

Det fremgår heraf, at især sagførere og revisorer beskæftiger kontormedhjælpere. Da der ikke foreligger talmæssige oplysninger om deltidsarbejdets omfang indenfor de liberale erhverv, har man henvendt sig til revisorerne og sagførernes organisationer og har derved modtaget følgende oplysninger.

Revisorer. Indenfor revisionsvirksomheder vil der i visse perioder, f. eks. i status-tiden, ofte være brug for ekstrahjælp, og en del af denne vil kunne og bliver faktisk også beskæftiget ved deltidsarbejde. Revisionskontorerne forsøger i sådanne tilfælde at skaffe ekstrapersonale blandt personer, der tidligere har været beskæftiget ved revisionsvirksomhed, men som f. eks. på grund af indgåelse af ægteskab har opgivet at have fast arbejde. løvrigt beskæftiger nogle revisionskontorer også mere permanent deltidsarbejdende kontormedhjælpere, men i så fald drejer det sig om ældre veltjent personale, der af private grunde har ønsket arbejdstiden nedsat, og som den pågældende revisor gerne ønsker at bevare for sin virksomhed.

Sagførere. Ved en samtale med sekretæren for sagførererrådet har denne på basis af sit kendskab til sagførernes kontorforhold udtalt, at der i den senere årrække er sket

en ret stærk stigning i antallet af deltidsarbejdende kontormedhjælpere på *sagfører-*kontorerne. Under de nedadgående konjunkturer for *sagførerne* og med samtidig stigende personalelønninger kan en stor del af *sagførerne* ikke bestride udgiften til en heltidsansat kontormedhjælper, men har måttet nøjes med at have deltidsarbejdende kontormedhjælp.

2. Butikspersonale.

I lighed med undersøgelsen indenfor kontorvirksomhed i de private erhverv har man ment det tilstrækkeligt at undersøge omfanget af butikspersonalets deltidsarbejde i nogle enkelte repræsentativt udvalgte virksomheder indenfor den større detailhandel, d. v. s. stormagasiner og kædeforretninger. For den mindre detailhandels vedkommende har man rettet henvendelse til den faglige fællesorganisation, idet man som allerede anført ikke har fundet det nødvendigt indenfor denne gruppe at søge fremskaffet nærmere talmæssige oplysninger.

Butikspersonale indenfor den større detailhandel.

Til ialt 7 virksomheder er der udsendt spørgeskemaer i lighed med de foran under kontorarbejdet nævnte, jfr. bilag 8. De undersøgte virksomheder, hvoriblandt 2 kooperative foretagender, beskæftiger et samlet butikspersonale på ialt 2.233, heraf 585 mænd og 1.648 kvinder. Af hele dette personale arbejder 106, der alle med undtagelse af 5 er gifte kvinder, på deltid.

	Mænd	Gifte kvinder	Andre kvinder	Ialt	Heraf deltidsarbejdende			
					Mænd	Gifte kvinder	Andre kvinder	Ialt
1. Kooperativ	61	17	60	138	—	—	—	—
2. Stormagasin	145	135	195	475	—	18	—	18
3. Stormagasin	7	1	—	8	—	—	—	—
4. Kædeforretning	—	171	326	497	—	—	—	—
5. Kædeforretning	—	166	260	426	—	82	5	87
6. Kooperativ	334	110	195	639	—	1	—	1
7. Kædeforretning	38	—	12	50	—	—	—	—
Ialt	585	600	1048	2233	—	101	5	106

I de tilfælde, hvor deltidsarbejde er gennemført i de undersøgte virksomheder, er det foranlediget ved et gensidigt ønske fra personalets og virksomhedens side. For de ansattes vedkommende, der hovedsagelig omfatter gifte kvinder og enlige mødre, har ønsket om deltidsarbejde stort set været begrundet med hensynet til pasning af børn og hjem. For en enkelt virksomheds vedkommende (kædeforretning), der beskæftiger ialt 87 kvinder på deltidsarbejde, drejer det sig om ekstrahjælp på de særlig travle butiksdage, d. v. s. fredage og lørdage. Mange af de deltidsarbejdende kvinder i denne virksomhed har tidligere været heltidsansatte, men har bl. a. på grund af ægteskab ønsket at overgå til deltid, hvilket har passet udmærket ind i virksomhedens forretningsgang.

Butikspersonale indenfor den mindre detailhandel.

Ifølge Det statistiske Departements erhvervstælling i 1948 er der ialt 51.891 rene detailvirksomheder i hele landet med et samlet personale på 141.386. Fordelingen indenfor de enkelte større brancher fremgår af nedenstående tabel.

Det må på forhånd antages, at der indenfor denne store erhvervsgruppe vil forekomme deltidsarbejde. Der kan herved henvises til, at det, som det jo også fremgår af undersøgelsen indenfor kædeforretninger o. lign., ofte er ret almindeligt, at butikspersonalet på de særlig travle tider og dage, d. v. s. fredag-lørdag og ved aftenekspedition, suppleres op. Dette forhold gælder vel især for butikker indenfor nærings- og nydelsesmiddelbranchen, men det findes sikkert også inden for visse af de andre brancher, f. eks. beklædning, møbler, husgeråd o. s. v.

	Antal virksom- heder	Samlet personel
Nærings- og nydelsesmidler.....	33.980	83.983
Beklædning	6.124	22.605
Bygningsartikler.....	1.083	4.910
Møbler.....	1.929	4.059
Husgeråd o. lign.....	3.117	8.911
Befordringsmidler.....	424	874
Artikler væsentlig til erhvervsmæssig brug.....	1.927	6.520
Andre artikler.....	3.307	9.524
Ialt.....	51.891	141.386

Det foreliggende statistiske materiale giver ingen oplysninger om deltidsarbejde, og en repræsentativ undersøgelse indenfor den mindre detailhandel vil under hensyn til de mange forskellige brancher og til virksomhedernes mængde og varierende størrelse være ret omfattende og til trods herfor måske ikke alt for sikker.

Man har derfor ikke fundet det formålstjenligt at foretage nogen direkte undersøgelse indenfor den mindre detailhandel, men har ved henvendelse til den faglige fællesorganisation søgt at udbygge og supplere den almindelige opfattelse af arbejdsforholdene indenfor dette område.

Det er herved blevet oplyst, at der i den mindre detailhandel findes en del butiksmedhjælpere, der arbejder på deltid. Man skønner, at årsagen hertil ligger i de forholdsvis høje lønninger, som gør det nødvendigt for detailhandlerne at skære medhjælpskontoen ned til det mindst mulige, og dette kan bl. a. praktiseres ved at tilpasse medhjælperantallet meget nært til arbejdets omfang, f. eks. ved at beskæftige ekstra-hjælp på de særlig travle tider.

Forholdene ligger dog vidt forskelligt indenfor de forskellige brancher, idet det bl. a. spiller en rolle, hvorledes butikssalget er fordelt over dagen og ugen, og hvilken kundekreds der skal betjenes. Således kan det nævnes, at den mindre butikshandel indenfor fødevarerbranchen i byens yderdistrikter har udpræget travle tidspunkter i visse timer på dagen, medens fødevarerbutikerne i de indre bydele samt isenkramforret-

ninger, radioforretninger, sølvsmedeforretninger o. s. v. har salget mere jævnt fordelt over hele dagen. Også i disse sidstnævnte butikker menes deltidsarbejdet dog i visse tilfælde at kunne være en fordel for virksomheden.

3. Lagerpersonale.

Til 5 virksomheder, heraf 2 kooperative foretagender, er der udsendt spørgeskemaer i lighed med de foran vedrørende deltidsarbejde i kontorvirksomheder nævnte. Det samlede lagerpersonale i de undersøgte virksomheder omfatter 655 medhjælpere, heraf 450 mænd, 106 gifte kvinder og 99 andre kvinder. Af det samlede personale arbejder kun 4 på deltid, heraf 1 mand og 3 gifte kvinder, jfr. nedenstående tabel.

Det skal bemærkes, at tabellen ikke omfatter samtlige de i virksomhederne ansatte lagermedhjælpere, idet i hvert fald nogle af de adspurgte virksomheder kun har givet oplysning om de lagermedhjælpere, der er medlemmer af Handels- og Kontormedhjælperforbundet, men derimod ikke om lagermedhjælpere, der er organiseret som lager- og pakhusarbejdere.

For så vidt angår den i virksomhed nr. 1 anførte mand, der arbejder på deltid, er deltidsarbejdet indført efter gensidigt ønske. For de 3 kvinders vedkommende i virksomhed nr. 2 er deltidsarbejdet foranlediget efter de ansattes ønske.

	Mænd	Gifte kvinder	Andre kvinder	Ialt	Heraf deltidsarbejdende			
					Mænd	Gifte kvinder	Andre kvinder	Ialt
1. Koop. foretagende	409	3	8	420	1	—	—	1
2. Kædeforretning ...	10	6	10	26	—	3	—	3
3. Kædeforretning ...	3	97	79	179	—	—	—	—
4. Koop. foretagende	17	—	—	17	—	—	—	—
5. Kædeforretning ...	11	—	2	13	—	—	—	—
Ialt	450	106	99	655	1	3	—	4

C. Landbruget.

Der foreligger på nærværende tidspunkt ikke talmæssige oplysninger om deltidsarbejdets udbredelse inden for landbrugsfågene. Da det imidlertid både fra landarbejdernes og landmændenes side oplyses, at deltidsarbejde kun har forholdsvis ringe udbredelse, og da kravet om større udbredelse af deltidsarbejdsmulighederne ikke har været rejst overfor kvindeforeningerne, har udvalget ikke ment at burde gennemføre en enquete derom.

På grund af den mangel, der hersker i landbruget på pige- og konehjælp, vil praktisk talt ingen af de selvstændige landbrugeres hustruer have tid til eller interesse for at påtage sig deltidsarbejde uden for egen bedrift". En undtagelse herfra er måske de »indeklemt husmænd«s hustruer, men udearbejde vil her snarere være bibeskæftigelse end deltidsarbejde.

Navnlig på de større gårde ansættes imidlertid gifte folk, der som en del af lønnen får tjenestebolig (i reglen et mindre hus i nærheden af gården). Det er ret alminde-

ligt, at disse landarbejderes hustruer har deltidsarbejde, såsom malkearbejde eller arbejde med rengøring af karlekamre på gården.

Den store efterspørgsel, der på visse tider af året er efter ekstra arbejdskraft til roehakning, høst og roeoptagning o. lign., er sæsonbetonet og derfor ikke deltidsarbejde. På nogle frugtplantager tillader man dog de gifte kvinder at komme et kortere antal timer pr. dag, for at de også kan passe deres husholdning. Da frugtplantagearbejdet strækker sig over en meget stor del af året, kan arbejdet måske kaldes deltidsarbejde, selvom det desuden er sæsonbetonet.

Malkearbejdet er i de senere år undergået en stor forandring, efterhånden som næsten alle større kobesætninger malkes med maskine. For de store besætningers vedkommende er arbejdskraftbehovet på denne måde næsten halveret; men da udbudet af arbejdskraft er gået endnu mere tilbage, har de største gårde et udækket behov for kvinder til malkning og spandevask. For de mellemstore og mindre gårdes vedkommende har malke-maskinerne gjort arbejdet lettere, men da der går en del tid med maskinernes vask og rensning, er arbejdstiden i og for sig ikke væsentlig formindsket. Der bruges, hvor det er muligt, kvinder til dette arbejde i det omfang, fodermesteren (kreaturpasseren) ikke selv kan overkomme det. Malkningen foregår to gange daglig i ialt $4-4\frac{1}{2}$ time året rundt og er altså typisk deltidsarbejde.

Da antallet af karle, der bor og spiser på herregårdene, er stærkt reduceret i forbindelse med landbrugets mekanisering, er efterspørgslen efter deltidsarbejdende kvinder til rengøring af karlekamre og til køkkenhjælp også faldet. Der er derimod formentlig en tendens til, at mindre gårde, der før havde fastboende piger, nu indstiller sig på at have formiddagskonehjælp i stedet, jfr. udviklingen i byhusholdningerne.

I landbruget synes der at være en faldende efterspørgsel efter deltidsarbejdere, men tillige et endnu stærkere faldende udbud af deltidsarbejdssøgende, hvilket bl. a. antagelig hænger sammen med, at de mandlige landarbejderes lønninger er steget meget stærkt i de sidste 10-15 år, og måske også med skattepolitikken. Når deltidsarbejdsspørgsmålet ikke er rejst indenfor landbruget, skyldes det sikkert i første række, at det er let at få deltidsarbejde for dem, der ønsker det, og at pasning af arbejde og af hjem og børn er lettere på landet end i byerne på grund af de mindre afstande mellem hjem og arbejdsplads, og fordi kvinderne på landet ofte vil kunne tage de mindre børn med sig på arbejde.

III. Udbud af og efterspørgsel efter deltidsarbejdskraft.

I det foregående afsnit har man redegjort for forskellige undersøgelser af deltidsarbejdets nuværende omfang indenfor visse erhvervsgrupper. Det har dog stået udvalget klart, at sådanne undersøgelser i sig selv ikke giver et nøjagtigt og tilfredsstillende billede af udbudet af og efterspørgslen efter deltidsarbejde på undersøgelsestidspunktet, d. v. s. at undersøgelserne ikke giver tilstrækkelige oplysninger om det behov, der fra erhvervslivets side og arbejdernes side eventuelt måtte være for en større udbredelse af deltidsarbejdet. Der kan herved bl. a. henvises til, at der i de fleste overenskomster mellem organisationerne er regler, som direkte forbyder deltidsarbejde (jfr. nærmere nedenfor), og det er derfor meget vel tænkeligt, at der indenfor disse overenskomsters områder findes såvel arbejdsgivere som arbejdere, som i givet fald ville benytte deltidsarbejde som arbejdsform i større eller mindre udstrækning, men som under hensyn til overenskomsterne ikke kan følge deres ønsker i så henseende.

Udvalget var derfor klar over, at de i forrige afsnit refererede undersøgelser af deltidsarbejdets omfang måtte suppleres med yderligere undersøgelser vedrørende udbudet af og efterspørgslen efter deltidsarbejde, hvis man skulle finde frem til et nøjagtigt udtryk for behovet for deltidsarbejde. Sådanne undersøgelser måtte bl. a. omfatte en dyberegående analyse af udbuds- og efterspørgselsiden, idet man herved måtte søge at nå frem til de enkelte arbejders og arbejdsgivers stilling til deltidsarbejde ikke blot under de nuværende forhold på arbejdsmarkedet, men også under forhold, hvor eventuelle nu virkende organisationsmæssige og økonomiske hindringer for deltidsarbejdets udbredelse var fjernet. For at foretage en analyse af denne karakter ville det derfor være nødvendigt at foranstalte en omfattende og detaljeret enquete blandt arbejdere og arbejdsgivere.

Endvidere burde undersøgelserne omfatte det latente udbud af deltidsarbejdskraft, d. v. s. det udbud, som eventuelt måtte findes blandt ikke-erhvervsarbejdende gifte kvinder og andre personer uden erhvervsarbejde, og som ikke kommer til udtryk i arbejdsanvisningen eller indenfor arbejdsløshedskasserne. Også en sådan undersøgelse ville kræve en omfattende enquete.

Endelig måtte man ved en tilbunds gående undersøgelse af udbudet og efterspørgslen efter deltidsarbejdskraft også medtage en undersøgelse af de forskellige økonomiske og sociale forhold, som påvirker udbudet og efterspørgslen. Der kan herved blot henvises til spørgsmål som sambeskatning, børneforsorgsinstitutioner, aflønning af kvindelig arbejdskraft m. v.

Man har i udvalget drøftet mulighederne for at foretage sådanne dyberegående undersøgelser, herunder foretage et rundspørge til de enkelte arbejdere, men har ment

at måtte afstå derfra dels under hensyn til det hermed forbundne meget betydelige arbejde og udgifterne herved, dels under hensyn til, at der for sådanne undersøgelser måtte opstilles en række bestemt formulerede generelle og individuelle forudsætninger, der i hvert fald under de nuværende forhold måtte blive af en særdeles teoretisk karakter, således at undersøgelsesresultater ville blive behæftet med en altfor stor usikkerhed.

Udbudssiden.

Som det fremgår af indledningen til nærværende betænkning, er diskussionen om deltidsarbejde først og fremmest opstået i relation til spørgsmålet om kvindernes arbejdsvilkår. Forinden spørgsmålet om udbudet af deltidsarbejdskraft tages op, skal der derfor indledningsvis nævnes nogle karakteristiske træk ved det kvindelige arbejdsmarked.

Det bør herved først og fremmest bemærkes, at udbudet af kvindelig arbejdskraft i byerhvervene ifølge erhvervstællingerne i 1940 og 1950 samt arbejdsstyrketællingerne i 1951 og 1952 er stærkt voksende, idet det samlede antal beskæftigede kvinder i byerhvervene fra 1940-52 er steget med ca. 100.000 eller ca. 30 %. I samme periode er antallet af kvinder beskæftiget indenfor landbruget faldet stærkt, omend nedgangen ikke opvejer stigningen indenfor byerhvervene.

Et andet karakteristisk træk ved det kvindelige arbejdsmarked er, at det i sammenligning med det mandlige arbejdsmarked omfatter et forholdsvis stort antal unge. Blandt de kvindelige medlemmer af arbejdsløshedskasserne var i 1945 ca. 80 % under 45 år og ca. 25 % under 25 år, medens de tilsvarende tal for mandlige arbejdsløshedskassemedlemmer var henholdsvis 70 % og 15 %.

Det bør også nævnes, at den kvindelige arbejdsløshed har haft en anden udvikling end arbejdsløsheden blandt mænd. Før den anden verdenskrig var man tilbøjelig til at mene, at kvindernes arbejdsløshed var mindre end mændenes, men erfaringerne siden da har gjort denne antagelse mindre sikker. Forholdet mellem den mandlige og kvindelige ledighed synes at variere, åbenbart som følge af de ofte modgående konjunkturer i de forskellige fag, der beskæftiger mænd og kvinder.

Endelig kan der som et karakteristisk træk for den kvindelige arbejdskraft nævnes, at der blandt kvinderne er særlig mange ufaglærte, hvilket måske hænger sammen med den traditionelle opfattelse, at den kvindelige arbejdskraft kun forbliver i erhvervslivet indtil ægteskabs indgåelse, og at en uddannelse derfor er spildt.

På det kvindelige arbejdsmarked har man i første række peget på de gifte kvinder med erhvervsarbejde som den gruppe, der har størst behov for deltidsarbejde, og hvorfra der derfor i tilfælde af en udvidet adgang til deltidsarbejde kan forventes udbud af deltidsarbejdskraft. Det er således herved blevet fremført, at erhvervsarbejdet sammen med arbejdet i hjemmet pålægger disse kvinder en alt for stor arbejdsbyrde, hvilket ofte resulterer i, at såvel hjemmets og børnenes pasning som erhvervsarbejdet ikke bliver udført tilfredsstillende.

Det er også udvalget bekendt, at det fra de gifte erhvervsarbejdende kvinders side har været anført, at nettoarbejdsindtægten af dagens sidste timer ved erhvervsarbejdet er for lille. Med normal arbejdstid vil de sidste arbejdstimer på dagen som regel være de fysisk mest anstrengende, og samtidig er forholdet det, at skatten beslaglægger forholdsvis mest af netop disse timers indtægt. Dertil kommer, at husførelsen fordyres,

når husmoderen ikke har tilstrækkelig tid til at tage sig af hjemmets tarv. Der er herved bl. a. peget på, at de daglige indkøb ikke kan blive foretaget så rationelt og så billigt som muligt, når husmoderen på grund af erhvervsarbejde er nødt til at foretage indkøbene i den korte tid, der er til rådighed mellem erhvervsarbejdets ophør og butikker-nes lukketid. De omkostninger, der således for en husmoder er forbundet med indtægten fra dagens sidste timer, kan ofte være meget betydelige og måske i mange tilfælde overstige indtægten, således at disse arbejdstimer reelt set giver et underskud.

Det er endvidere blevet fremført, at der blandt de gifte kvinder, som for øjeblikket udelukkende har arbejde i hjemmet, sikkert vil være et vist behov for deltidsarbejde. Der er herved bl. a. peget på, at det i mange tilfælde vil være af værdi for opretholdelsen af hjemmets økonomi, såfremt der kan gives husmoderen lejlighed til udearbejde i en begrænset daglig eller ugentlig tid. Endvidere er det nævnt, at den gennem udearbejde skabte kontakt med omverdenen og samværet med arbejdskammerater vil give de pågældende kvinder mere indhold i tilværelsen og derved gøre dem bedre egnede til deres opgave som opdragere af børn.

Deltidsarbejde menes således at være en ønskelig og velegnet arbejdsform for gifte kvinder og kvindelige forsørgere, for så vidt disse kvinder kan klare sig økonomisk med den indtægt, deltidsarbejdet giver, enten derved, at den er et supplement til mandens indtægt, eller deltidsindtægten på anden måde kan suppleres op. Herimod har man anført, at deltidsarbejde som arbejdsform ikke vil være anvendelig for de enlige kvindelige forsørgere, som alene ved eget arbejde skal skaffe sig indtægt til eget og børnenes underhold.

Foruden de gifte kvinder og de kvindelige forsørgere findes der imidlertid andre grupper, for hvem deltidsarbejde i visse tilfælde må antages at være en anvendelig arbejdsform, og som derfor må medregnes ved en bedømmelse af udbudet af deltidsarbejds-kraft. Der kan således herved nævnes, at det for visse *erhvervshæmmede samt for personer, der på grund af alder har nedsat arbejdsevne*, ofte vil være fordelagtigt og tilfredsstillende at arbejde på deltid.

Ved erhvervshæmmede har man i udvalget i overensstemmelse med den i arbejds- og socialministeriets udvalg vedrørende erhvervshæmmede i 1951 afgivne betænkning anførte definition forstået sådanne personer, som på grund af fysiske, psykiske eller sociale årsager er hæmmet i deres erhvervsevne, og hvis tilpasning i erhvervslivet derfor kræver særlige hensyn. Som sådanne må herefter betragtes blinde, svagsynede, døvstumme, døve, tunghøre, vanføre, tuberkuløse og personer, der af andre grunde er invaliderede eller kronisk syge. Endvidere personer, hvis lidelse i højere grad er af psykisk art, såsom åndssvage, sindssyge, sinker, psykopater og nervesvækkede. Hertil kommer personer, som af andre individuelle årsager har særlige vanskeligheder ved at opnå eller fastholde et arbejde, herunder personer, som har været straffede eller på anden måde er socialt afsporede.

En hel del af disse erhvervshæmmede vil kun kunne påtage sig et erhvervsarbejde, såfremt arbejdstiden nedsættes fra den normale til et omfang, der svarer til disse erhvervshæmmedes særlige arbejdsevner. Det bemærkes, at en sådan nedsættelse af arbejdstiden for flere af de erhvervshæmmede ikke behøver at være af permanent karakter, men ofte vil være at betragte som en midlertidig foranstaltning med henblik på

at tilpasse og optræne dem til fuld arbejdsydelse. For andre grupper af erhvervshæmmede vil nedsættelsen af arbejdstiden derimod nødvendigvis blive af permanent karakter, nemlig for sådanne erhvervshæmmede, der ikke kan forventes nogensinde at opnå fuld arbejdsevne; dette vil f. eks. være tilfældet med en meget stor del af de personer, der falder ind under gruppen »kronisk syge«.

Der foreligger ikke nogen direkte opgørelse til belysning af antallet af erhvervshæmmede personer. Derimod har forannævnte under arbejds- og socialministeriet nedsatte udvalg i sin betænkning meddelt en række talmæssige oplysninger, der belyser størrelsen af de grupper, indenfor hvilke de erhvervshæmmede findes.

Det er således herved anført, at antallet af invaliderentydere pr. 31. marts 1949 var 41.532 (1951: 40.689, hvoraf 28.032 med fuld rente). Dette tal omfatter personer, hvis erhvervsevne er nedsat til $\frac{1}{3}$ eller derunder. På basis af en af invalideforsikringsretten foretaget opgørelse kan det skønnes, at kun ca. 5 % af disse eller mellem 1.500 og 2.000 vil kunne påtage sig erhvervsarbejde, såfremt der tages hensyn til deres særlige lidelser.

Heller ikke personer under særforborg vil have let ved at skaffe sig arbejde på egen hånd, og denne gruppe må derfor medtages ved en bedømmelse af antallet af erhvervshæmmede. Der er normalt ca. 26.000 personer under særforborg, men en del af dem er helt arbejdsudygtige, og andre opholder sig til stadighed på særforborgsanstalterne.

Ifølge den nævnte betænkning modtager årlig ca. 60.000 hjælp fra det offentlige (kommnehjælp eller fattighjælp). En undersøgelse af de langvarigt understøttede har vist, at mange af disse må betragtes som erhvervshæmmede.

Endvidere kan nævnes, at antallet af sygehuspatienter med erhvervsmæssige problemer ifølge betænkningen kan anslås til 2.500 årlig.

Endelig skal anføres, at antallet af fængslede og forvarede er anslået til ca. 12.000, samt at den årlige afgang fra fængslerne udgør ca. 3.500. Af disse sidste vil formentlig en stor del ikke selv kunne finde normal beskæftigelse, og de bør som sådanne antagelig medregnes blandt de erhvervshæmmede, der har behov for deltidsarbejde.

De foranstående af erhvervshæmmedeudvalget meddelte tal angiver som nævnt ikke den absolutte størrelse for gruppen erhvervshæmmede, men giver et vist indtryk af gruppens størrelsesorden.

For en del af de erhvervshæmmede vil muligheden for at kunne deltage i et begrænset omfang i almindeligt arbejde formentlig medføre, at de efterhånden kan opøves til normal beskæftigelse, og at deres erhvervshæmmethed kan overvindes. Det gælder både, hvor erhvervshæmmetheden kan tilskrives sociale eller psykiske årsager, og hvor erhvervshæmmetheden er fysisk betinget. Der kan iøvrigt herved henvises til, at det i almindelighed tilrådes patienter, der lige har overstået en alvorlig sygdom, at søge lettere arbejde, indtil den fulde arbejdsevne vender tilbage, hvilket i mange tilfælde vil betyde arbejde på kortere tid end normalt.

Der kan således næppe være tvivl om, at der for mange erhvervshæmmedes vedkommende er behov for deltidsarbejde på kortere eller længere sigt. Men det bør herved tages i betragtning, at spørgsmålet om deltidsarbejde indebærer økonomiske problemer også for den erhvervshæmmede. Såfremt det drejer sig om en erhvervshæmmede, der ikke kan opnå invaliderente, vil deltidsarbejde naturligvis indebære en økonomisk fordel, selv om dette selvfølgelig ikke i alle tilfælde betyder, at den ved deltidsarbejdet

opnåede indtægt er tilstrækkelig. Anderledes stiller det sig med de erhvervshæmmede, som får invaliderente, idet der herved kan opstå det problem, at invaliderenten bliver beskåret som følge af det ved deltidsarbejdet indtjente beløb.

Ifølge de gældende bestemmelser om invaliderente (således som disse senest er ændret ved lov nr. 80 af 31. marts 1953, jfr. socialministeriets cirkulære af 12. februar 1954) kan en ubemidlet invaliderentemodtager og dennes ægtefælle tilsammen tjene et beløb, der efter fradrag til skatter m. v. svarer til 2 gange rentens grundbeløb, førend der bliver tale om nedsættelse af renten. For enlige og for ægtefæller, hvor kun den ene har rente, er grundbeløbet i København 2.040 kr. årlig. For ægtepar, hvor begge opfylder betingelserne for at få rente, er grundbeløbet (København) 3.060 kr. årlig. D. v. s. at en rentenyder og dennes raske ægtefælle tilsammen ikke må tjene mere end ca. 15 kr. pr. arbejdsdag, førend der trækkes fra i renten. Er begge invaliderentemodtagere, må de tilsammen tjene ea. 20 kr. pr. arbejdsdag, før renten nedsættes.

Da invaliderenten er en forsikringsydelse, kan den ikke nedsættes til under en trediedel. Noget andet er, at høj arbejdsindtægt giver en formodning om, at erhvervsevnen ikke fortsat er nedsat til en trediedel eller derunder, og indtægten kan derfor bevirke, at sagen genoptages, og at retten til rente bliver gjort »hvilende« eller helt bliver frakendt den pågældende.

Da en forhenværende invaliderentemodtager ikke let bliver optaget i arbejdsløshedsforsikringen, kan vedkommende ved at øge sin arbejdsindsats dels risikere at miste renten, dels risikere at stå uden arbejdsløshedsunderstøttelse (og derfor måtte søge kommunehjælp) i ledighedsperioder.

Det bør dog her indskydes, at renten kan inddrages gradvis, og at renten kan være hvilende i indtil et år, hvilket giver en vis mulighed for at tage individuelle hensyn i spørgsmålet om en kombination af invaliderente og indtægt ved personligt erhvervsarbejde.

Ved udvalgets behandling af spørgsmålet om udbud af deltidsarbejdskraft er ved siden af de erhvervshæmmede også blevet nævnt de *gamle* som en befolkningsgruppe, inden for hvilken der må antages at være et vist behov for deltidsarbejde, idet der herved er peget på den fordel, det vil være for de gamle at kunne bevare erhvervsarbejde op gennem årene.

Det er herved blevet anført, at de gamles særlige problem som følge af forskydninger i aldersgrupperne efterhånden vil blive mere og mere betydningsfuldt. For øjeblikket omfatter gruppen personer over 60 år ialt ca. 500.000. I løbet af den kommende tid vil denne gruppe imidlertid vokse både absolut og relativt. På grundlag af de nuværende erfaringer med hensyn til dødelighed m. v. har Det statistiske Departement skønnet, at personer over 60 år i 1980 vil udgøre ialt ca. 8-900.000. Det bør yderligere herved bemærkes, at disse forudberegninger bygger på de nuværende dødelighedstabeller, men da den gennemsnitlige levealder på grund af de nyeste medicinske og kirurgiske hjælpemidler efter al sandsynlighed vil stige, betyder det, at antallet af personer over 60 år i 1980 snarere vil komme til at ligge over det beregnede tal.

Spørgsmålet om de ældres egenforsørgelse vil derfor år for år vokse i betydning, og det må derfor også forventes, at deltidsarbejdets betydning som beskæftigelsesmulighed for de gamle vil tiltage i tiden fremover.

I øjeblikket støder deltidsarbejde for aldersrentemodtagere imidlertid på den vanskelighed, at de såkaldte »fradragregler« bevirker, at aldersrenten nedskæres eller helt bortfalder, når arbejdsindtægten når op over visse indtægtsgrænser. Til illustration heraf kan gives følgende eksempel:

For en enlig 65-årig uden formue i København er reglerne pr. 1. april 1954 således, at rentemodtageren højst må tjene ca. 170 kr. månedlig — efter fradrag af skatter og kontingenter - for at få den fulde aldersrente. Forudsættes der en timeløn på 3 kr. (ukvalificeret arbejde), svarer 170 kr. om måneden til en arbejdstid på 2-3 timer daglig. Ved definition af deltidsarbejde har man i nærværende betænkning regnet med 3-6 timer daglig i industrien og 2-6 timer i kontorfagene. Fradraget i renten begynder altså allerede, når rentemodtageren er nået op på et timetal, der svarer til deltidsarbejdets laveste grænse.

Såfremt rentemodtageren - efter fradrag af skatter og kontingenter - tjener ca. 430 kr. månedlig og derover, bortfalder aldersrenten helt. De 430 kr. svarer, jfr. foran, til 5-6 timers arbejde pr. dag. Ved at forøge det daglige arbejde fra 2 til 6 timer med deraf følgende indtægtsstigning fra 170 kr. til 430 kr. månedlig, mister rentemodtageren ikke blot 170 kr. i rente, men også retten til forskellige tillæg, brændselshjælp, ret til visse rabatkort og muligheden for at komme til at bo billigt. Det er derfor mere end tvivlsomt, om den pågældende får nogen levestofshøjelse overhovedet ved at øge sin arbejdsindsats som anført.

Såfremt en aldersrentemodtager er gift med en ikke renteberettiget, angiver de ovennævnte indtægtsgrænser, hvor meget begge ægtefæller tilsammen må tjene, førend aldersrenten nedskæres eller bortfalder.

De gamles betydning for spørgsmålet om udbud af deltidsarbejdskraft kan formentlig sammenfattes således: Allerede nu må det skønnes, at der blandt de gamle vil være en del, som i givet fald vil ønske deltidsarbejde. Disses antal vil sikkert, efterhånden som de ældre aldersgrupper bliver større, være voksende både absolut og relativt. De nugældende regler vedrørende aldersrente virker imidlertid bremsende på udbudet, derved at reglerne medfører en forholdsvis stor beskæring af renten ved blot en mindre forøgelse af erhvervsarbejdets omfang.

Endelig bør også de *studerende* nævnes i forbindelse med deltidsarbejde. Det er efterhånden blevet mere almindeligt, at de studerende i studietiden må påtage sig arbejde for at skaffe midlerne til studiets gennemførelse. Såfremt sådanne studenter er nødsaget til at arbejde på fuld arbejdstid, vil den tid, der kan afsættes til studierne, blive forholdsvis lille, og studietiden vil derfor blive forlænget urimeligt, ligesom arbejdet ofte vil hindre de pågældende i at følge forelæsninger og kurser. Dette gælder selvsagt ikke blot studenter ved universiteterne, men alle de unge, som søger en højere uddannelse, og for så vidt også personer, der i en mere fremskreden alder ønsker at videreuddanne sig, eller som agter at udføre et videnskabeligt arbejde.

Til bedømmelse af størrelsen af det mulige behov for deltidsarbejde blandt studerende kan nævnes, at der ifølge ungdomskommissionens betænkning vedrørende adgang til videregående uddannelse i 1950-51 var indtegnet ialt ca. 23.000 studerende ved universiteterne, de højere læreanstalter m. v. Det bør dog herved bemærkes, at kun en del af disse vil have et behov for erhvervsmæssigt arbejde, samt at behovet iøvrigt varierer stærkt indenfor de forskellige studiefag.

Det bør måske også nævnes, at personer, som i større omfang *deltager i samfundsmæssigt foreningsarbejde*, herunder f. eks. også politisk arbejde, i visse tilfælde vil have et behov for gennem en årrække at kunne få arbejde på deltid.

I det foranstående er omtalt de forskellige befolkningsgrupper, indenfor hvilke der findes et behov for deltidsarbejde, og som derfor i større eller mindre grad påvirker deltidsarbejdskraftens udbudsside. Det drejer sig som nævnt om kvinder - herunder særlig gifte kvinder og kvindelige forsørgere — erhvervshæmmede, gamle og studenter.

Der er samtidig for nogle af de nævnte gruppers vedkommende søgt angivet gruppernes omtrentlige størrelsesorden, såvidt dette lader sig gøre på grundlag af de foreliggende statistiske oplysninger.

Hermed er imidlertid intet oplyst om størrelsen af udbudet af deltidsarbejdskraft, idet dette givetvis kun beløber sig til en del af de af grupperne omfattede personer. For at nå til en sådan talmæssig fastlæggelse af udbudet af deltidsarbejdskraft ville det være nødvendigt at foretage en egentlig tælling, idet man herved indenfor de nævnte befolkningsgrupper måtte finde frem til 1) de allerede deltidsarbejdende (med fradrag af de personer, der har deltidsarbejde mod deres ønske), 2) personer, som måtte ønske at overgå fra heltidsarbejde til deltidsarbejde, samt 3) personer, som før øjeblikket ikke har erhvervsarbejde, men som måtte ønske et sådant, såfremt det kunne ske i form af deltidsarbejde (det latente udbud).

En sådan gennemgribende undersøgelse til belysning af udbudet af deltidsarbejdskraft, herunder også det latente udbud, vil imidlertid være kompliceret at foretage. Hertil kommer, som tidligere nævnt, usikkerhedsmomentet ved en sådan undersøgelse, hvilket har medført, at udvalget, som allerede anført, ikke har ment at burde foretage en direkte henvendelse til de enkelte om deres stilling til deltidsarbejde. I stedet for har man måttet indskrænke sig til på basis af mindre omfattende undersøgelser eller ved at benytte allerede foreliggende materiale at danne sig et skønsmæssigt indtryk af udbudet af deltidsarbejdskraft.

Med hensyn til en opgørelse over de allerede deltidsarbejdende henvises til de i kapitel II refererede undersøgelser, der for så vidt angår de undersøgte erhverv må formodes at *give* et nogenlunde korrekt billede af deltidsarbejdets nuværende udbredelse.

Ved udvalgets undersøgelse vedr. deltidsarbejdets omfang inden for håndværk og industri samt handels- og kontorfaget har man endvidere forsøgt at finde frem til, hvor mange af de i de undersøgte virksomheder ansatte, der måtte ønske at overgå fra heltidsarbejde til deltidsarbejde. Det fremgår heraf, at der inden for de enkelte fag i et vist omfang er ønsker fra de ansattes side om at overgå fra heltids- til deltidsarbejde. Det bør bemærkes, at denne del af undersøgelserne lider af den svaghed, at oplysningerne hovedsagelig er indsamlet gennem arbejdsgiverne, som ikke kan formodes at have fuldt kendskab til personalets ønsker med hensyn til at overgå til deltidsarbejde, jfr. bilagene 4 og 9.

Den tredje udbudsgruppe, der har betydning ved en undersøgelse af udbudet af deltidsarbejdskraft, omfatter alle sådanne personer, som under visse forudsætninger kunne tænkes at tage erhvervsarbejde, såfremt de kunne få deltidsarbejde (det latente udbud). Til belysning af denne gruppes størrelse foreligger kun få og spredte oplysninger, ud fra hvilke det ikke er muligt at danne sig noget indtryk af udbudets omfang.

Der kan herved bl. a. henvises til den i København for tiden stedfindende undersøgelse vedrørende mødre til børn i kommuneskolernes første klasser, ved hvilken der medtages spørgsmål om, hvorvidt de pågældende mødre har eller ønsker at have deltidsarbejde (jfr. fodnote side 7). Undersøgelsens resultater foreligger endnu ikke, men vil til sin tid eventuelt kunne bidrage til nogen belysning af spørgsmålet om det latente udbud af deltidsarbejdskraft.

Man har i udvalget drøftet mulighederne for at lade foretage en enquete, således at man interviewede et udsnit af befolkningen om deres ønsker med hensyn til deltidsarbejde. Man har derved været opmærksom på de årlige arbejdsstyrketællinger, som Det statistiske Departement lader afholde, og ved hvilke det netop er meningen at skaffe sig et overblik over den til enhver tid til rådighed stående arbejdskraft. Udvalget har da også forhandlet med departementet med henblik på i arbejdsstyrketællingerne at få medtaget spørgsmål til belysning af det latente behov for deltidsarbejde, men departementet har foreløbig ment at måtte afstå fra en sådan udvidelse af manpower-tællingerne under henvisning til, at den foreslåede udvidelse vil gøre tællingerne meget tidskrævende, og at resultatet iøvrigt ville blive meget usikkert. Udvalget er dog fortsat af den mening, at en undersøgelse af det såkaldte latente udbud af deltidsarbejdskraft er et betydningsfuldt spørgsmål, som såvidt muligt bør statistisk belyses. Der kan herved henvises til, at det latente udbud meget ofte føres frem som et væsentligt argument for en videre udbredelse af deltidsarbejde. Det har, således som det bl. a. fremgår af den af kvindeorganisationerne rettede henvendelse til arbejds- og socialministeren, jfr. foran, været fremhævet, at der især blandt de hjemmeværende gifte kvinder uden tvivl findes et meget stort antal, som ønsker at tage erhvervsarbejde, men som kun kan påtage sig et sådant, såfremt det er på deltid. På den anden side er det heroverfor blevet hævdet, at forestillingerne om det latente udbud er meget overdrevne, og at en undersøgelse heraf ville afsløre, at der i virkeligheden kun er et meget begrænset antal personer, som måtte ønske deltidsarbejde.

Da udvalget som nævnt ikke selv har ment at kunne foranstalte en så omfattende undersøgelse, ønsker udvalget at pege på det ønskelige i, at arbejdsstyrketællingerne udvides til også at omfatte dette spørgsmål.

Udvalget har iøvrigt ved sine drøftelser af det latente udbud været opmærksom på den i Sverige i 1946 foretagne såkaldte Vasteråsundersøgelse, som eventuelt kan tænkes at belyse tilsvarende forhold her i landet.

Undersøgelsen, der blev foretaget i form af et mundtligt rundspørge, omfattede 5.900 ikke-arbejdende husmødre under 60 år. Det viste sig, at 36 % af de såkaldte ikke-arbejdende husmødre havde et eller andet arbejde uden for hjemmet. En trediedel af disse var beskæftiget hele dagen, medens resten havde deltidsarbejde. Ud over disse 36 % viste det sig, at 21 %, der intet erhvervsarbejde havde, erklærede sig villige til at påtage sig et sådant, for størstedelens vedkommende i det fag, hvor de tidligere havde haft arbejde. I denne gruppe ville godt to trediedele helst have deltidsarbejde; om dette skulle ligge om formiddagen eller om eftermiddagen, var derimod uden forskel. Forudsætningen for, at husmødrene ville tage et erhvervsarbejde, var imidlertid, at der oprettedes institutioner, der skulle tage sig af børnene, medens moderen var på arbejde, jfr. iøvrigt kapitlet om deltidsarbejde i udlandet.

Det er udvalgets opfattelse, at der også her i landet er et vist latent behov for deltidsarbejde blandt de hjemmeværende kvinder, og herunder især blandt de yngre gifte kvinder. Der er herved især tænkt på de kvinder, der har gennemgået en vis erhvervsuddannelse, men som ved ægteskabets indgåelse eller kort efter ægteskabets indgåelse har opgivet erhvervsarbejdet for at passe hjemmet. Det må formodes, at en hel del af disse unge kvinder er interesseret i at holde kontakten med erhvervslivet vedlige, men at de i ægteskabets første år ikke mener at kunne påtage sig arbejde i fuldt omfang. For denne gruppe kvinder vil deltidsarbejde derfor være en naturlig og tilfredsstillende løsning, idet de herved ikke blot kan bevare deres træning i erhvervsarbejdet og bevare kontakten med erhvervslivet, således at de senere, når der er mulighed derfor, kan gå ind og tage heltidsarbejde, men også kan bidrage til opretholdelse af hjemmets økonomi.

Det bør iøvrigt herved påpeges, at denne gruppe, der er karakteriseret ved, at de pågældende kvinder har en uddannelse inden for et erhverv, efterhånden vil blive mere og mere omfattende i takt med, at kvindernes erhvervsuddannelse vinder frem.

Ved en bedømmelse af udbudet af deltidsarbejdskraft bør det erindres, at spørgsmålet om deltidsarbejde naturligvis er inf lueret af de til enhver tid gældende økonomiske og beskæftigelsesmæssige forhold. Det kan således nævnes, at det deltidsarbejde, der først og fremmest har til formål at skabe et bidrag til opretholdelse af hjemmets økonomi (de gifte kvinders deltidsarbejde), vil være mest eftertragtet i de økonomisk dårlige perioder. Når konjunkturerne er dårlige og ledigheden stor, vil mange gifte kvinder se sig nødsaget til at søge arbejde udenfor hjemmet for derigennem at bidrage til at holde hjemmet på fode. For samtidig at kunne passe hjem og børn vil det ofte være nødvendigt for dem i sådanne perioder at søge deltidsarbejde. Omvendt vil det i perioder med god beskæftigelse vel nok være sådan, at mange gifte kvinder opgiver deres erhvervsarbejde uden for hjemmet under hensyn til, at mandens indtægt er tilstrækkelig.

I forbindelse med spørgsmålet om de udefra virkende forholds indflydelse på udbudet af deltidsarbejde bør også nævnes den indflydelse, der ligger i udviklingen inden for civilstandsfordelingen. Som foran nævnt må det antages, at det især er de gifte kvinder med en erhvervsuddannelse, der vil være interesseret i deltidsarbejde, og at det igen inden for denne gruppe især vil være de yngre kvinder, der søger deltidsarbejde. Det følger heraf, at udbudet af deltidsarbejdskraft vil blive påvirket, såfremt der indtræder ændringer i civilstandsfordelingen, således at gruppen yngre gifte kvinder enten er voksende eller faldende. For nærmere at belyse dette forhold har man i udvalget ladet foretage en opstilling, der viser civilstandsfordelingen blandt 20-40-årige kvinder i årene 1930-1945, idet man herved har opdelt denne gruppe i gifte kvinder, forhen gifte kvinder og ugifte kvinder. Det fremgår heraf, at de gifte kvinder i 1930 udgjorde ialt 58 % af hele gruppen, medens de ugifte kvinder udgjorde 39 %. I 1945 er de gifte kvinders andel steget til 68 %, medens de ugifte kvinder nu kun udgør 28 %. I de 15 år mellem 1930 og 1945 er det samlede antal kvinder i alderen 20-40 år steget med 65.000, medens antallet af gifte kvinder i samme aldersgruppe er steget med 97.000. Forudsættes det, at det forholdsvise behov for deltidsarbejde inden for gruppen gifte kvinder mellem 20 og 40 år i denne periode har holdt sig uforandret,

er det totale behov ikke desto mindre steget meget stærkt, og da udviklingen fortsat går henimod såvel yngre ægteskaber samt større og større erhvervmæssig uddannelse af de unge kvinder, må det også af den grund formodes, at behovet for deltidsarbejde er stigende.

Også en undersøgelse af de noget ældre aldersklasser viser en forholdsmæssig stigning i antallet af gifte kvinder, hvilket formentlig også bidrager til et øget behov for deltidsarbejde.

Efterspørgselssiden.

Med henblik på at finde frem til et udtryk for erhvervslivets efterspørgsel efter deltidsarbejdskraft stillede udvalget i forbindelse med den foran omtalte undersøgelse af deltidsarbejdets nuværende omfang indenfor håndværk og industri en række spørgsmål til de pågældende virksomheder. Man spurgte herunder om følgende:

Vil indførelse af deltidsarbejde kunne medføre visse fordele og i bekræftende fald hvilke? Vil det være teknisk muligt at indføre deltidsarbejde og i benægtende fald hvorfor ikke? Er det foreneligt med virksomhedens økonomi at indføre deltidsarbejde? Må det skønnes let, vanskeligt eller umuligt at få det nødvendige antal nye arbejdere og funktionærer til at erstatte de arbejdstimer, der ville gå tabt, såfremt en del af personalet overgik til deltidsarbejde.

Lignende spørgsmål har været rettet til forskellige virksomheder indenfor andre erhvervsgrupper.

Endelig har man, for så vidt angår handels- og kontorfaget, rettet tilsvarende spørgsmål til styrelserne indenfor staten, til udvalgte kommuner samt til forskellige private virksomheder.

I det efterfølgende skal gives en oversigt over det ved spørgsmålene indkomne materiale til belysning af efterspørgslen efter deltidsarbejde, idet der med hensyn til en mere detaljeret gennemgang af besvarelsene henvises til bilag 4 og 9.

A. Håndværk og industri.

Af de ca. 600 virksomheder indenfor håndværk og industri, som har besvaret udvalgets henvendelse, har 449 oplyst, at der ikke for virksomheden var nogen fordel forbundet med at have deltidsarbejde. 112 har ikke besvaret spørgsmålet, og 36 har svaret, at der var en fordel for virksomheden, eller at der i visse tilfælde kunne være en fordel for virksomheden ved deltidsarbejde. Af disse 36 virksomheder havde 21 allerede indført deltidsarbejde, heraf dog i flere tilfælde kun i den pågældende virksomheds kontor, men derimod ikke blandt de egentlige arbejdere. De resterende 15 virksomheder, som trods det, at de anså deltidsarbejde for en fordel, alligevel ikke havde bragt denne arbejdsform i anvendelse, havde om årsagen hertil oplyst følgende:

I 3 tilfælde havde man ikke kunnet indføre deltidsarbejde, fordi de faglige overenskomster forbød det.

I 6 tilfælde var det oplyst, at de pågældende virksomheder vel nok fandt, at deltidsarbejde i sig selv indebar visse fordele, men at dets indførelse ikke ville betyde nogen samlet nettofordel for virksomheden.

I 4 tilfælde har virksomhederne oplyst, at de ansatte ikke var interesseret i deltidsarbejde, og endelig var der i 2 tilfælde ikke givet nærmere oplysning om, hvorfor deltidsarbejde trods de påberåbte fordele ikke var indført.

I det store og hele kan undersøgelsens resultat med hensyn **til**, om virksomhederne anser deltidsarbejde for en fordel, formentlig herefter opgøres således, at de fleste virksomheder indenfor håndværk og industri ikke under de økonomiske forhold, der rådede på undersøgelsestidspunktet, fandt, at der til deltidsarbejde var knyttet sådanne fordele, at det kunne betale sig for virksomhederne at gå ind for denne arbejdsform.

Besvarelsen af de øvrige ved undersøgelsen stillede spørgsmål belyser nærmere arbejdsgivernes syn på deltidsarbejdet, og det fremgår heraf, at såvel personalepolitiske, tekniske og økonomiske forhold i det overvejende antal tilfælde begrundet arbejdsgivernes negative indstilling til deltidsarbejde.

Det er således i mange tilfælde udtalt, at den forøgelse af personaleantallet, der normalt vil følge med indførelse af deltidsarbejde på en virksomhed, vil give virksomheden et øget administrativt besvær. Der er herved f. eks. peget på det øgede arbejde med hensyn til udregning af lønninger, tegning af flere ulykkesforsikringer m. v., udvidelse af det pågældende firmas pensionsordning, større personalekartoteksarbejde o. s. v.

Endvidere har man peget på, at vanskelighederne i forbindelse med udregning af lønnen forøges i de tilfælde, hvor der arbejdes på akkordløn, eller hvor der er tale om bonusordning, tantieme m. v.

Blandt de personalemæssige forhold, som har været diskuteret i forbindelse med deltidsarbejde, er også spørgsmålet om forsømmelserne fra arbejdet. Det er en almindelig antagelse, at de forsømmelser, der skyldes sygdom, antagelig vil gå en smule ned ved indførelse af deltidsarbejde, fordi overanstrengelse og forjagethed i sig selv er sygdomsfremkaldende. Endvidere vil de forsømmelser, som skyldes manglende tid til at udføre nødvendige arbejder i hjemmet eller til at foretage indkøb m. v., antagelig næsten forsvinde, såfremt de pågældende overgår til deltidsarbejde.

Derimod er der udtalt frygt for, at deltidsarbejde på den anden side vil fremkalde nye forsømmelsesårsager, og der er herved peget på, at deltidsarbejdernes nettofortjeneste ikke vil blive særlig stor, og at tilskyndelsen til at passe arbejdet regelmæssigt derfor vil være forholdsvis mindre end for heltidsarbejderne.

Fra visse virksomheders side er der peget på, at deltidsarbejde er en fordel i sådanne tilfælde, hvor en bestemt arbejdsopgave har et stort omfang på visse tider af dagen eller på visse ugedage. Der tænkes herved f. eks. på telefonpasning i ekspeditionstiden, lagerekspedition på de særlig travle dage o. s. v. I sådanne tilfælde vil det for virksomheden være en fordel at kunne antage en deltidsarbejder, der udelukkende dækker den særlig travle tid, idet man herved undgår at betale løn til en arbejder i de døde perioder eller undgår at betale overarbejdsbetaling til det heltidsarbejdende personale, såfremt dette skal arbejde over for at klare topbelastningen.

I det foregående er nævnt nogle af de personalemæssige hensyn, som spiller ind ved arbejdsgiverens overvejelser af, hvorvidt deltidsarbejdet er en fordel for virksomheden. Den af udvalget foretagne undersøgelse har imidlertid vist, at det også i høj grad er et spørgsmål om rent økonomiske og produktivitmæssige synspunkter, som afgør arbejdsgiverens indstilling til deltidsarbejde. Forholdene i så henseende er naturligvis forskellige fra branche til branche og endog fra virksomhed til virksomhed indenfor

samme branche, men det har dog vist sig, at der er visse forhold af mere generel karakter, som er af afgørende betydning ved spørgsmålets bedømmelse.

Et væsentligt argument mod indførelse af deltidsarbejde vedrører spørgsmålet om den harmoniske afvikling af produktionsprocessen. For at produktionen i en virksomhed skal forløbe uden unødige standsninger eller ophobninger af halvfabrikata, må der være skabt et harmonisk sammenspil mellem de forskellige afdelingers produktionskapacitet. Hvis enkelte personer i en afdeling overgår til deltidsarbejde, må dens personale udvides tilsvarende, hvis ikke den pågældende afdeling skal blive en flaskehals i produktionen. Det tilsvarende gælder naturligvis også indenfor en enkelt afdelings rammer, hvis de halvfabrikerede varer cirkulerer mellem arbejderne indenfor afdelingen.

Dette argument gælder naturligvis kun, for så vidt der i virksomheden allerede eksisterer fuld harmoni. Er der derimod over- eller underskudskapacitet i en afdeling, kan det tænkes, at tilpasning ikke mindst i mindre virksomheder kan ske langt bedre, hvis man både kan ansætte heltids- og deltidsarbejdere. Endelig kan der i en virksomhed være særlig travle timer i dagens løb eller særlig travle dage i ugens løb. I sådanne tilfælde kan ansættelse af deltidsarbejdere betyde en forbedring af kapaciteten.

Et andet hyppigt anført argument, der fra arbejdsgiverside er benyttet mod indførelse af deltidsarbejde, er hensynet til maskinerne. I moderne fabrikker er der investeret betydelige beløb i det maskinelle anlæg, og det er af den største økonomiske betydning, at disse maskiner udnyttes så effektivt som muligt. Hvis indførelse af deltidsarbejde derfor betyder, at maskinernes anvendelse nedskæres, kan denne arbejdsform ikke betale sig. En sådan formindsket udnyttelse af maskinerne som følge af indførelse af deltidsarbejde vil imidlertid kunne undgås, såfremt deltidsarbejderne afløser hinanden, d. v. s. at f. eks. to deltidsarbejdere benytter en maskine, som før blev benyttet af en heltidsarbejder. Det er imidlertid herved blevet udtalt, at mange af de i industri- og håndværksvirksomheder anvendte maskiner er så fintmærkende, at de ikke godt tåler at blive anvendt af 2 personer skiftevis. Dette siges f. eks. at gælde for hæftemaskiner i bogbinderier, væve i tekstilfabrikker, specialsymaskiner m. v. På den anden side siges der at være en række områder, hvor det er uden betydning, om der skiftes personale ved maskinerne. Dette er f. eks. oplyst, for så vidt angår aftapningsmaskiner på bryggerier, pakkemaskiner o. s. v.

Arbejdsgivernes interesse for deltidsarbejde må også antages at være påvirket af, hvorvidt deltidsarbejde vil påføre dem større oplæringsomkostninger. Det skal i denne forbindelse understreges, at der herved ikke tænkes på oplæring i lærlingelovens forstand, idet en sådan såvidt vides i øjeblikket ikke i noget fag kan ske som deltidsarbejde. Derimod foregår der i en række fag og på en række virksomheder en tillæring af den enkelte arbejder, som har til formål at gøre ham fortrolig med en eller flere arbejdsprocesser indenfor arbejdsgangen i pågældende fag eller virksomhed. Denne tillæring er af forskellig varighed, idet det hyppigste dog er, at tillæringstiden strækker sig fra et par uger til et par måneder.

Såfremt deltidsarbejde vil bevirke, at der skal tillæres flere personer end under heltidsarbejde, vil arbejdsgiveren naturligvis tage dette for en ulempe ved deltidsarbejdet. Hvis man kun betragter sagen på kort sigt, vil deltidsarbejde formentlig i reglen betyde, at der for den pågældende virksomhed vil blive flere at instruere og

tillære, og som sådant vil deltidsarbejde altså medføre en forøget udgift for virksomheden. Når spørgsmålet ses på langt sigt, er det muligt, at tillæringsomkostningerne ved en rimelig anvendelse af deltidsarbejde netop bliver mindre, end hvor der udelukkende tillades arbejde på hel tid, fordi virksomheden da måske bedre kan fastholde sit kvindelige personale.

Ved udvalgets undersøgelse af deltidsarbejdet indenfor håndværk og industri er der også fremkommet oplysninger, som tyder på, at deltidsarbejdets indførelse og udbredelse er påvirket af spørgsmålet om ulykkesrisikoen ved deltidsarbejde. Det er således påpeget, at deltidsarbejderen normalt vil have mindre kendskab til de maskiner, han skal betjene, og at dette i sig selv indebærer en øget risiko for ulykker, bl. a. derved at den deltidsarbejdende som følge af sin mindre erfaring ikke vil kunne reagere tilstrækkelig sikkert i uventede situationer. Endvidere er det af arbejdsgiverne påpeget, at en deltidsarbejdende, der arbejder på akkord, vil være fristet til at forcere arbejdstempoet ud over det forsvarlige for derved at skaffe sig så høj en lønindtægt som muligt. En sådan forcering af tempoet indebærer i sig selv en tilsvarende forøgelse af ulykkesrisikoen.

På den anden side har enkelte arbejdsgivere ment, at deltidsarbejde netop vil forringe ulykkesrisikoen, fordi det må formodes, at den deltidsarbejdende ikke vil være så udsat for træthedsperioder som den heltidsarbejdende. Da en del af de ulykker, der indtræder i virksomhederne, netop er afstedkommet af arbejdernes træthed, skulle hermed følge, at ulykkesrisikoen er mindre for deltidsarbejdende end for heltidsarbejdende.

Arbejdsgiverne har iøvrigt også påpeget, at deltidsarbejde vil medføre mere spildtid, end hvor der er tale om heltidsarbejde. Det er den almindelige opfattelse, at perioden omkring arbejdets begyndelse og arbejdets ophør som regel ikke udnyttes fuldt ud, og en eventuel indførelse af deltidsarbejde på en virksomhed vil derfor bevirke, at denne spildtid ved arbejdets begyndelse og ophør bliver en forholdsvis større andel af den samlede arbejdstid.

Endelig har man også peget på, at kontrollen med de i virksomheden ansatte arbejdere vil blive vanskeliggjort, såfremt der indføres deltidsarbejde. Der er herved tænkt både på spørgsmålet om at kontrollere, at de pågældende er til stede i den aftalte arbejdstid, samt at kontrollere, hvorledes de i virksomheden benyttede råvarer anvendes.

Sammenfattende kan de ved undersøgelse indenfor håndværk og industri fremkomne oplysninger vedrørende efterspørgslen efter deltidsarbejdskraft opgøres således: Personalepolitiske og driftsøkonomiske forhold synes i det overvejende antal tilfælde at virke stærkt begrænsende på efterspørgslen efter deltidsarbejdskraft. På nogle områder er deltidsarbejde dog allerede indført i et vist omfang (porcelænsmalning, fabriksfremstilling af gummifodtøj, visse syarbejder m. v.), men en videre udbredelse støder undertiden også på vanskeligheder, der er betinget af overenskomstsmæssige aftaler eller af modstand fra det heltidsansatte personale (jfr. senere).

Det bør iøvrigt ved en bedømmelse af efterspørgslens størrelse erindres, at ligesom udbudet er også efterspørgslen betinget af de øjeblikkelige økonomiske og beskæftigelsesmæssige forhold. I en periode med udpræget mangel på arbejdskraft, som det f. eks. kendtes i de sidste krigsåre og de første efterkrigsår, vil arbejdsgiverne være inter-

esserede i at trække på det latente udbud af deltidsarbejdskraft (hjemmевærende kvinder, aldersrentemodtagere m. v.). I sådanne tilfælde vil nemlig ulemperne ved at beskæftige deltidsarbejdere opvejes af den fordel, der ligger i ved hjælp af denne arbejdskraft at kunne udvide produktionen.

På den anden side vil arbejdsgiverne i perioder med ledig arbejdskraft indskrænke deltidsarbejdets omfang, således at de deltidsarbejdende i sådanne perioder kun anvendes, hvor dette er en absolut fordel for den pågældende virksomhed.

B. Handels- og kontorlaget.

a. Staten

Bestemmelser om deltidsarbejde:

I henhold til tjenestemandslovens § 16, stk. 2, er der åbnet adgang for nedsættelse af arbejdstiden for gifte kvinder til to trediedele eller halvdelen af den normale arbejdstid. Den omhandlede paragraf lyder således: »Gifte kvindelige tjenestemænd har, såfremt det er foreneligt med de stedlige tjenesteforhold, adgang til at få den dem påhvilende tjenesteydelse nedsat til to trediedele eller halvdelen mod kun at oppebære henholdsvis to trediedele eller halvdelen af lønningen, indbefattet alle almindelige og særlige tillæg. Sådant nedsættelse af tjenestetiden kan enten være varig eller på begrænset tid, dog ikke under 1 år. Genoptagelse af fuld tjeneste kan kun ske, når dette kan passe med tjenesteforholdene. Ved beregning af pensionsalderen (jfr. § 54) medregnes af den tid, da vedkommende har været på nedsat tjeneste, kun henholdsvis to trediedele eller halvdelen. Pensionsindtægten opgøres efter den fulde grundløn i den i § 54, stk. 3, nævnte periode, uanset om der i denne har været udført nedsat tjeneste, samt efter det antal alderstillæg, som i nævnte periode ville være tilkommet pågældende, såfremt de tjenestear, i hvilke der har været udført nedsat tjeneste, kun medregnes med henholdsvis to trediedele eller halvdelen.«

Denne bestemmelse er første gang optaget i tjenestemandsløven i 1919 efter forslag af lønningskommissionen af 1917. I bemærkningerne til lønningskommissionens forslag om denne bestemmelse hedder det bl. a., at medens man iøvrigt »må fastholde den fulde ligestilling i arbejdet for de kvindelige og de mandlige tjenestemænd, kan der efter kommissionens mening ikke ses helt bort fra, at der i hjemmet faktisk i mange tilfælde lægges så stærkt beslag på den gifte kvinde, at hun ikke ved siden heraf fuldt ud magter at gøre en tjenstemands arbejde, hvad der da let giver sig udslag i fraværelse på et tjenstligt set tvivlsomt grundlag. Idet det kan være ubilligt at stille en sådan kvinde over for spørgsmålet om afsked fra sin stilling, som hun måtte have haft i en årrække, og til hvilken hun måske særlig har uddannet sig fra sin ungdom, foreslår man gennem den i paragraffen indeholdte bestemmelse at åbne adgang for gifte kvindelige tjenestemænd til en indskrænket tjenestetid mod tilsvarende nedgang i lønnen.

Bestemmelsen giver altså ingen absolut ret for den enkelte, idet forholdene kan være således, at der på vedkommende sted ved en nedsættelse af tjenestetiden for en af tjenestemændene måtte bruges en tjenestemand mere, og kun på de større steder kan der regnes med, at forholdet til enhver tid skulle kunne udliges. Ordningen må vel

påregnes at medføre et merforbrug af personale, men dette kan dog ikke antages forholdsvis at blive af betydning og bør i hvert fald vige for hensyn til at skaffe de pågældende gifte kvindelige tjenestemænd rimelige livsvilkår.

Ligesom en nedsættelse af tjenesteydelsen forudsætter, at dette er foreneligt med de stedlige forhold, vil også adgangen til genoptagelse af fuld tjeneste være afhængig heraf, og foranstaltningen må i det hele være af en mere varig art for den enkelte.«

Ved lovforslagets behandling på rigsdagen blev der ikke knyttet særlige bemærkninger til denne bestemmelse, som gik uændret gennem rigsdagsbehandlingen.

Lønningskommissionen af 1929 foreslog ikke nogen principiel ændring af bestemmelsen om nedsættelse af arbejdstiden for gifte kvinder, men kun en ændring af opgørelsesmetoden for pensionsindtægten.

I bemærkningerne til dette forslag udtaler lønningskommissionen bl. a., at der ved bestemmelsen om nedsættelse af arbejdstiden for gifte kvindelige tjenestemænd er givet disse en særstilling, og omend en sådan ordning ikke er uden udgift eller ulempe for staten (f. eks. derved at afløsning af en sådan tjenestemand ofte beslaglægger en hel tjenestemand), har kommissionen ikke ment at kunne foreslå reglen ændret; men det fremhæves dog, at der i den omhandlede paragraf ikke er skabt nogen *ret* for den enkelte, idet tilståelsen af nedsat tjeneste er afhængig af styrelsens skøn over de stedlige tjenesteforhold.

Til lønningskommissionen af 1943 blev der fra Statstjenestemændenes Centralorganisation II, Dansk Handels- og Kontormedhjælperforbund, Danske Kvinders Nationalråd, Dansk Kvindesamfund og de kvindelige medlemmer af ministerialforeningen indsendt forslag til ændring af bestemmelsen om nedsættelse af arbejdstiden for gifte kvinder gående ud på at udstrække reglen til også at omfatte ugifte, enligt stillede kvindelige tjenestemænd med børn. En del af kommissionens medlemmer fandt det imidlertid tvivlsomt, om der overhovedet bør gives særlig adgang til nedsat tjenestetid indenfor staten, og man blev derfor enige om i hvert fald ikke at foreslå den gældende bestemmelse ændret. Ved folketingets behandling i maj 1946 af lønningskommissionens forslag blev spørgsmålet om udvidelse af reglen igen rejst. Det herom fremsatte ændringsforslag blev dog forkastet uden nogen nærmere drøftelse.

For de i statens tjeneste ansatte kontormedhjælpere, som ikke er tjenestemænd, findes bestemmelser om aflønning m. v. i et af finansministeriet udstedt regulativ af 13. december 1948. I regulativet skelnes mellem ikke-fastansat kontorphonale med fuld beskæftigelse over en længere periode og kontormedhjælpere uden varig beskæftigelse.

Kontormedhjælpere med fuld beskæftigelse over en længere periode lønnes med månedsløn. For denne kategori er ikke givet særlige bestemmelser om nedsættelse af arbejdstiden, men det er i regulativet (punkt f) nævnt, at de anførte lønsatser er beregnede for fuld daglig arbejdstid, samt at kun tjeneste med fuld daglig arbejdstid kan betragtes som aspiranttjeneste. For tjeneste med nedsat daglig arbejdstid reduceres lønningerne i forhold til den nedsatte arbejdstid. Ud herfra må man formentlig slutte, at der er åbnet styrelserne mulighed for at nedsætte de månedslønnede kontormedhjælperes arbejdstid, men at der på den anden side ikke er givet disse kontormedhjælpere nogen egentlig ret til nedsættelse af arbejdstiden.

Kontormedhjælpere uden varig beskæftigelse aflønnes ifølge regulativet med time-løn, og det følger formentlig heraf, at arbejdstiden kan ansættes efter styrelsens skøn.

Det har da også i praksis vist sig, at en stor del af de deltidsarbejdende i statens tjeneste er timelønnede kontormedhjælpere.

Finansministeriets regulativ af 13. december 1948 finder ikke anvendelse for personalet under Generaldirektoratet for Statsbanerne, Generaldirektoratet for Post- og Telegrafvæsenet og Direktoratet for Vareforsyning, idet der for de nævnte styrelser er fastsat særlige regler, som dog for så vidt angår deltidsarbejde ligger nogenlunde på linie med regulativet. Endvidere gælder regulativet ikke for de under matrikeldirektoratet antagne akkordlønnede medhjælpere, de i statens tjeneste mod timeløn antagne studenter samt de i enkelte styrelser til kontorarbejde antagne pensionister.

Med hensyn til de i statens tjeneste ansatte studenter findes bestemmelserne i et af finansministeriet udstedt regulativ af 25. juli 1946. I henhold til regulativet aflønnes studenterne altid med timeløn, og man kan formentlig heraf slutte, at arbejdstiden kan ansættes efter behov. En stor del af de i statens tjeneste arbejdende studenter har da også en arbejdstid, der ligger under den normale arbejdstid for kontormedhjælpere.

Det kan endelig oplyses, at de i enkelte styrelser til kontorarbejde antagne pensionister er beskæftiget i henhold til en særlig i hvert enkelt tilfælde truffen aftale med hensyn til løn og øvrige arbejdsforhold. I mange tilfælde er pensionisterne beskæftiget ved specielt arbejde, og der er ofte tale om nedsat arbejdstid.

Ved den foran nævnte undersøgelse af deltidsarbejdets nuværende omfang indenfor staten har man også rettet en række spørgsmål til de enkelte styrelser med henblik på at klarlægge styrelsernes syn på deltidsarbejdet.

Til spørgsmålet om, hvorvidt der indenfor administrationen findes opgaver, som med fordel vil kunne udføres af deltidsarbejdende, har de fleste af styrelserne svaret benægtende. Nogle styrelser har dog svaret, at visse særlige arbejdsopgaver bedst vil kunne udføres af deltidsarbejdende. Der er således bl. a. henvist til arkivarbejde (forsvarsministeriet), journalarbejde (undervisningsministeriet), arbejde på mindre kontorer, hvor arbejdsopgaverne i sig selv er af mindre omfang (mødrehjælpen og husholdningsrådet).

De fleste af styrelserne har til spørgsmålet om, hvorvidt der findes opgaver, som på tilfredsstillende måde vil kunne udføres af deltidsansatte, svaret, at det meste af det sædvanlige kontorarbejde vel lige så godt kan udføres af deltidsarbejdende som af heltidsarbejdende. Der gøres herunder især opmærksom på, at arbejdet på skrivestuer, i journaler og statistiske afdelinger samt konceptarbejde og endvidere noget regnskabsarbejde vil være mest anvendeligt i så henseende. Som det fremgår af ovenstående oplysninger vedrørende deltidsarbejdets nuværende omfang, er der da også indenfor statsadministrationen en del arbejde især for løst ansatte kontorister og studenter, som allerede nu udføres som deltidsarbejde.

Med hensyn til spørgsmålet om, hvilke ulemper og fordele der efter styrelsernes skøn er forbundet med deltidsarbejde, anføres en række af de almindeligt herom fremsatte betragtninger (jfr. nedenunder vedr. kommunernes stilling til deltidsarbejde). For så vidt angår ulemperne udtales det således, at deltidsarbejde giver mere uro på kontorerne, at arbejdet splittes op, således at kontakten med de heltidsansatte bliver dårlig, at det vil kræve mere tid til oplæring af personalet, at forholdet mellem heltids- og deltidsansatte må befrygtes at blive mindre godt, samt at kontinuiteten i arbejdet brydes.

Som fordele ved deltidsarbejdet anfører mange styrelser, at systemet først og fremmest er til gavn for personalet. Det udtales dog også, at man ved at kunne udstrække arbejdsmarkedet til også at omfatte kontormedhjælpere, der kun ønsker deltidsarbejde, sikkert vil kunne opnå en mere effektiv kvindelig arbejdskraft (Statens Ligningsdirektorat). Endvidere er det nævnt, at deltidsarbejde vil være en fordel ved arbejdsopgaver med en uensartet belastningsgrad, d. v. s. at der i forholdsvist få timer om dagen er en unormal stor mængde arbejde, medens der den resterende del af kontortiden er jævn beskæftigelse.

På spørgsmålet om, hvorvidt nogle af de ansatte i det sidste år har søgt deres afsked som følge af, at de pågældende havde vanskeligheder ved samtidig med erhvervsarbejdet at passe hjem eller studier, er i flere tilfælde svaret bekræftende. Der foreligger dog ikke oplysninger i samtlige disse tilfælde, men det er i 49 tilfælde opgivet, at den ansatte har søgt sin afsked af nævnte grunde. Det bør dog herved bemærkes, at en del af disse formentlig er studenter, og at afgang fra stilling på grund af eksamenslæsning derfor er det normale. Dette bekræftes da også af, at der som svar på, hvorvidt nogle af de ansatte, der har søgt deres afsked, evt. ville være blevet, såfremt de kunne have opnået deltidsarbejde, kun er svaret bekræftende i 5 konkrete tilfælde.

Ligeledes på spørgsmålet om, hvorvidt nogle af de ansatte har udtrykt ønske om at overgå til deltidsarbejde, er der i flere tilfælde svaret bekræftende. Heller ikke her foreligger der oplysninger om samtlige tilfælde, men det er oplyst, at 39 ansatte har fremsat ønske om nedsættelse af arbejdstiden.

b. Købstads- og sognekommuner.

I samtlige de undersøgte kommuner er kontorpersonalets løn og arbejdsforhold fastlagt i henhold til kommunale regulativer og/eller overenskomst mellem kommunen og Handels- og Kontormedhjælper for en ingen. I intet tilfælde findes der i regulativ eller overenskomst bestemmelser vedrørende deltidsarbejde, men alle de undersøgte kommuner har oplyst, at man, såfremt der fra personalets side rejses spørgsmål om nedsættelse af arbejdstiden, vil tage sagen op til velvillig behandling, og hvor det drejer sig om et arbejde, der iøvrigt tillader nedsættelse af arbejdstiden, bevilge en sådan. Århus kommune har oplyst, at uanset, at der ikke findes skrevne bestemmelser om deltidsarbejde, har gifte kvinder den samme ret hertil som hjemlet for statens kvindelige tjenestemænd.

Til spørgsmålet om, hvorvidt der inden for den kommunale administration findes opgaver, som kommunen med fordel vil kunne lade udføre af deltidsarbejdende, har de fleste af de adspurgte kommuner svaret nej, idet de dog samtidig har anført, at det selvfølgelig ved en udvidelse af personalet undertiden vil være en fordel, såfremt kommunen kan nøjes med at antage en halvdagsbeskæftiget.

Flertallet af de undersøgte kommuner har udtalt, at en stor del af det almindelige kontorarbejde formentlig vil kunne udføres på tilfredsstillende måde som deltidsarbejde, men at man dog bl. a. på grund af pladsforholdene er tilbøjelig til at foretrække heltidsarbejdende. Iøvrigt påpeger kommunerne, at deltidsarbejde formentlig er bedst i de tilfælde, hvor det drejer sig om det allerede antagne personale, som er inde i arbejds-

gangen, og som kontorets leder har kendskab **til**. Derimod anser man det for mindre heldigt at ny-antage personale til deltidsarbejde.

Aarhus kommunes statistiske kontor har oplyst, at det i lighed med ministerierne og de store hovedstadskommuner benytter en del studenter, og at disse meget ofte arbejder på nedsat arbejdstid.

Vedrørende spørgsmålet om kommunernes erfaring med hensyn til fordele og ulemper ved deltidsarbejde må det erindres, at kun to af de undersøgte kommuner har deltidsarbejde for kontorpersonalet, og de øvrige kommuners besvarelse af dette spørgsmål derfor beror på et skøn. Den mest almindelige besvarelse af spørgsmålet går ud på, at deltidsarbejde vil medføre uro på kontoret og være til skade for kontinuiteten i kontorarbejdet. Dette sidste gælder naturligvis særligt for de små kontorer med et lille personale. Iøvrigt kan kommunernes besvarelse af spørgsmålet, fordele og ulemper af deltidsarbejde, opsummeres således:

Fordele: Ved specielle arbejdsopgaver af kortere varighed og under spidsbelastning.

Muligheden for at beholde en værdifuld arbejdskraft, der, såfremt arbejdstiden ikke nedsættes, ellers vil søge sin afsked.

I perioder med mangel på arbejdskraft giver deltidsarbejde evt. en mulighed for at udvide personalet. Ved evt. udvidelse af arbejdsopgaver er det undertiden en fordel, hvis man kan nøjes med at udvide med en deltidsarbejdende.

Ulemper: Deltidsarbejde medfører formentlig mere spildtid. Det må antages, at de fleste deltidsarbejdende helst vil have formiddagsarbejde, hvilket vil kræve større pladsforhold. Ansvarsfølelsen antages at være mindre hos de deltidsarbejdende, fordi de ikke føler sig så fast knyttet til arbejdet som de heltidsarbejdende. Dertil kommer, at de heltidsansatte vil betragte de deltidsansatte som særligt privilegerede, hvilket vil vanskeliggøre samarbejdet mellem de to grupper.

Spørgsmålet om, hvorvidt nogle af kontorpersonalet i det sidste år har søgt deres afsked som følge af, at de pågældende havde vanskeligheder ved samtidig med et erhvervsarbejde at passe hjem eller studier, har samtlige kommuner besvaret benægtende.

Enkelte kommuner har oplyst, at spørgsmålet om deltidsarbejde kan blive aktuelt i nærmeste fremtid for nogle af de ansatte, samt at man vil stille sig velvilligt, såfremt arbejdsforholdene overhovedet tillader det.

Spørgsmålene om, hvorvidt nogle af de under kommunen ansatte, der i den seneste tid har søgt deres afsked, evt. ville være forblevet, såfremt de kunne have opnået deltidsarbejde, samt hvorvidt nogle af de ansatte forgæves har udtrykt ønske om at overgå til deltidsarbejde, er af samtlige adspurgte kommuner besvaret benægtende.

c. K ø b e n h a v n s k o m m u n e .

Ved skrivelse af 8. marts 1951 anmodede man Københavns kommune om at ville besvare de samme spørgsmål, som er blevet stillet til de udvalgte købstads- og sognekommuner, jfr. bilag 6. Overborgmesterens sekretariat har derefter indhentet besvarelser fra de forskellige institutioner under kommunen.

Siden 1919 har Københavns kommunale vedtægt indeholdt en bestemmelse, hvorefter gifte kvindelige tjenestemænd samt ugifte kvindelige tjenestemænd, som har forsørgerpligt over for børn under 18 år, såfremt det er foreneligt med de stedlige tje-

nesteforhold, har adgang til at få tjenestetiden nedsat indtil halvdelen mod en tilsvarende nedsættelse af lønnen. Nedsættelse af tjenestetiden kan enten være varig eller på begrænset tid, dog i almindelighed ikke under 1 år. Ved beregning af pensionsalder beregnes den tid, vedkommende har været på nedsat tjeneste, kun med en til forholdet mellem den nedsatte og den normale tjenestetid svarende brøkdel, jfr. bilag 10.

Endvidere har kommunens vedtægt siden 1919 indeholdt en bestemmelse om, at også andre tjenestemænd end de foran anførte (gifte kvindelige tjenestemænd samt ugifte kvindelige tjenestemænd med børn under 18 år), såfremt den samlede magistrat tiltræder det, kan få tjenestetiden nedsat mod tilsvarende nedsættelse af lønnen. Hvis sådan tilladelse benyttes ud over 3 år, kan pågældende ikke genoptage fuld tjeneste uden efter særlig beslutning af den samlede magistrat.

Som tilfældet er i staten, gælder der for kommunens tjenestemænd ikke nogen egentlig ret til nedsættelse af arbejdstiden, idet nedsættelsen kun kan finde sted, såfremt det er foreneligt med det stedlige tjenesteforhold, eller såfremt den samlede magistrat tiltræder det. Til gengæld er adgangen til nedsættelse af tjenestetiden mere omfattende end i staten, hvor den kun gælder gifte kvinder, medens den i kommunen omfatter alle tjenestemænd.

På spørgsmålet om, hvorvidt der indenfor Københavns kommunale administration findes opgaver, som med fordel vil kunne udføres af deltidsarbejdende, har næsten alle kommunens institutioner svaret benægtende.

Københavns kommunes psykotekniske institut har dog svaret, at det som regel vil være en fordel for instituttet at antage deltidsarbejdende, da dette må formodes at give mere arbejdsoplagte medarbejdere. Endvidere har Stadsingeniørens Direktorat udtalet, at det til visse videnskabelige arbejder er en fordel at beskæftige deltidsarbejdende. Endelig har Direktoratet for Københavns Skattevæsen svaret, at det ved udskrivning af skattebilletter er en fordel for direktoratet at beskæftige deltidsarbejdende. Dette specielle arbejde finder kun sted i en begrænset periode, og pladsforholdene tillader ikke, at heltidspersonalet udvides i det nødvendige omfang, hvorfor man beskæftiger et stort antal kontorister om aftenen (ikke egentligt deltidsarbejde, men i mange tilfælde ekstraarbejde for den pågældende). Skattevæsenets anvendelse af denne arbejdsform ved skattebilletudskrivningen kan da heller ikke tages som udtryk for en velvillig indstilling overfor egentligt deltidsarbejde, jfr. nedenfor.

Også spørgsmålet om, hvorvidt der iøvrigt findes arbejder, som på tilfredsstillende vis kan udføres af deltidsarbejdende, er i de fleste tilfælde besvaret benægtende.

Københavns kommunes statistiske kontor mener dog, at en hel del arbejde på denne måde vil kunne udføres på tilfredsstillende vis, men pladsforholdene stiller sig hindrende i vejen. Endvidere har enkelte institutioner svaret, at arbejdet ved telefonomstillingsbord og på skrivestuer samt visse andre manuelle arbejder kan udføres fuldt tilfredsstillende af deltidsarbejdende.

Med hensyn til spørgsmålet om de ulemper og fordele, der efter kommunens erfaringer er forbundet med deltidsarbejde, ligger besvarelsen på linie med de besvarelser, der er indgået fra sogne- og bykommunerne, jfr. foran. Det anføres således, at det er vanskeligt at tilpasse arbejdsstoffet til en enkelt eller nogle enkelte deltidsarbejdende, at deltidsarbejdet medfører forøget uro på arbejdspladsen, og at kontinuiteten i arbejdet brydes. Endvidere anføres det, at det formentlig vil være en fordel ved meget manuelt

og meget specificeret arbejde, der let virker sløvende, hvis det skal udføres over et længere tidsrum. Endvidere vil det være en fordel for institutionen, hvis man derigenem kan beholde en højt kvalificeret medarbejder. Et antal af institutionerne svarer, at de ikke har praktiske erfaringer med hensyn til deltidsarbejde, men at de på forhånd er skeptisk indstillede over for dets betydning. Dog vil man, såfremt der fra personalets side ytres ønske derom, så vidt muligt vise imødekommethed.

Direktoratet for Københavns Skattevæsen har i en meget omfattende besvarelse af spørgsmålet bl. a. peget på, at deltidsarbejde næppe vil kunne gennemføres i større udstrækning under de nuværende trange lokaleforhold, idet det i praksis vil være yderst sjældent, at 2 deltidsarbejdende kan afløse hinanden på en sådan måde, at der kun disponeres over een kontorplads. Endvidere må det antages, at deltidsarbejde vil medføre nogen vanskelighed ved tilrettelæggelsen af arbejdet, og det vil virke forsinkende på arbejder, der skal udføres omgående. Såfremt der evt. indføres en almindelig adgang til at opnå deltid, vil dette formentlig for skattevæsenets vedkommende medføre, at et ikke ubetydeligt antal af personalet vil ansøge herom. Da en meget stor del af direktoratets personale er kvinder, hvoraf adskillige ved ægteskabets indgåelse evt. kunne ønske nedsat tjenestetid, ville en sådan tilladelse kunne bevirke, at man i løbet af en kort årrække ville få et stort antal deltidsarbejdende, hvad der måske ville hæmme en forsvarlig udførelse af arbejdet. Hertil kommer, at der formentlig vil være tale om højest forskellige kontortider for de enkelte deltidsarbejdende. Direktoratet må derfor mene, at den hidtidige praksis i skattevæsenet, hvorefter deltidsarbejde kun indrømmes efter ønske fra personalet i de tilfælde, hvor det af helbredsmæssige grunde findes ønskeligt, bør opretholdes, men at der ikke iøvrigt bør indføres nogen generel pligt til at imødekomme ethvert ønske.

Spørgsmålet om, hvorvidt nogle af de ansatte i det sidste år har søgt deres afsked som følge af, at de pågældende havde vanskeligheder ved samtidig med et erhvervsarbejde at passe hjem eller studier, er af de fleste institutioner og kontorer under kommunen besvaret benægtende. Dog har enkelte kontorer oplyst, at det af og til forekommer, at en student, der står nær overfor at skulle op til eksamen, søger orlov i en kortere periode. Endvidere sker det, at kvindelige kontormedhjælpere søger afsked for udelukkende at kunne passe hjem og børn. Men i sådanne tilfælde skønnes det, at deltidsarbejde er uden interesse for de pågældende.

På spørgsmålet om, hvorvidt nogle af de, der har søgt deres afsked, evt. ville være forblevet i deres stilling, såfremt de havde kunnet opnå deltidsarbejde, har samtlige institutioner og kontorer med undtagelse af magistratens 3. afdeling og Direktoratet for Københavns Skattevæsen svaret benægtende.

Magistratens 3. afdeling anfører, at 1 kvindelig kontorist ville være forblevet, såfremt hun kunne have opnået deltidsarbejde. På lignende måde anfører Direktoratet for Københavns Skattevæsen, at 2 kvindelige kontormedhjælpere ville være forblevet i deres stillinger, såfremt der var givet dem tilladelse til deltidsarbejde.

På spørgsmålet om, hvorvidt nogle af de ansatte har udtrykt ønske om at overgå til deltidsarbejde, har nogle kontorer og institutioner svaret, at der i enkelte tilfælde har været fremsat sådanne ønsker fra personalet, samt at man, for så vidt det har været gennemførligt, har imødekommet de pågældendes ansøgning om deltidsarbejde. En undtagelse herfra synes Københavns skattevæsen at være, idet denne institution tilsyne-

ladende kun imødekommer ønske om deltidsarbejde, når det er begrundet med helbreds-
mæssige hensyn, jfr. foran.

d. Private virksomheder.

Indenfor de private erhverv har udvalget som tidligere nævnt foretaget en under-
søgelse af forholdene for så vidt angår banker, sparekasser, forsikringselskaber, han-
delselskaber og større detailforretninger. Endvidere har man ved samtaler med de
respektive faglige organisationer søgt at danne sig et indtryk af forholdene indenfor den
mindre detailhandel og de liberale erhverv. I det følgende gives et sammendrag af de
herved fremkomne oplysninger vedrørende efterspørgslen af deltidsarbejdskraft indenfor
dette erhvervsområde.

1. Kontormedhjælpere.

Kontorarbejde i *banker og forsikringselskaber* er af speciel karakter, der kræver
særlig uddannelse, og en almindelig udvidelse af deltidsarbejdet vil derfor kun sjældent
kunne gennemføres ved at tage arbejdskraft fra det almindelige kontormedhjælperudbud,
løvrigt er arbejdets karakter af en sådan art, at det dårligt kan lægges til rette for del-
tidsarbejde. Der kan herved bl. a. nævnes, at arbejdet ved bogholderi, kassebøger, ud-
betalings- og indbetalingskasser o. l. dårligt kan afbrydes, ligesom i det hele taget et
hvert afbræk i den normale arbejdsrytme vil medføre store ulemper for arbejdsgangen.

I ganske særlige tilfælde, f. eks. når det drejer sig om gamle veltjente medarbejdere,
som på grund af personlige forhold ønsker arbejdstiden nedsat, forsøger man at
tilpasse sig, men en almindelig udvidelse af adgangen til deltidsarbejde er ikke ønskelig.
På den anden side synes der indenfor banker og forsikringsvirksomhed at være enkelte
områder, hvor deltidsarbejde er en fordel for virksomheden, nemlig i sådanne tilfælde,
hvor man ved en udvidelse af arbejdsmængden kan supplere arbejdskraften op i samme
takt, som arbejdsmængden vokser. Man vil derved kunne nøjes med at tage en med-
hjælper på $\frac{1}{2}$ eller $\frac{1}{3}$ arbejdstid svarende til den skete udvidelse af arbejdsmængden.
Endvidere er det i visse tilfælde praktisk at kunne nøjes med en deltidsbeskæftiget til
udførelse af arbejdet på særlig travle tidspunkter af dagen, f. eks. ved indbetaling i virk-
somhedernes filialkontorer.

Der synes dog ikke for tiden at være udvidelsesmuligheder med hensyn til deltids-
arbejdets omfang, idet virksomhederne allerede har udnyttet de foreliggende muligheder
fuldt ud.

Det i *handelsselskaber* udførte kontorarbejde er af almindelig karakter, og den even-
tuelle ledige arbejdskraft vil i givet fald kunne gå ind i arbejdet og udføre dette nogen-
lunde tilfredsstillende. Der vil således formentlig ikke være tale om, at der ikke i til-
strækkeligt omfang kan skaffes kvalificeret arbejdskraft, hvis deltidsarbejdet udvides.
Virksomhederne er imidlertid ikke særlig venligt indstillet over for tanken om deltids-
arbejde, idet de er bange for, at det vil medføre stor uro på arbejdspladsen, at det vil
bryde arbejdsrytmen, samt at det, uanset at lønnen fastsættes som den normale timeløn,
vil blive dyrere for virksomheden. I de enkelte tilfælde, hvor de ansatte har ytret
ønske om udførelse af deltidsarbejde, har man så vidt muligt imødekommet ønsket,

men dette betyder ikke, at man er tilhænger af en almindelig overgang til deltidsarbejde for større grupper af personalet.

Undersøgelsen af forholdene indenfor *den større detailhandel* giver det indtryk, at deltidsarbejde allerede nu praktiseres i det omfang, såvel virksomhederne som personalet ønsker det. Der er muligvis et behov fra personalets side for deltidsarbejde i større omfang, men den lønreduktion, deltidsarbejde ville medføre, bevirker, at de pågældende ikke kan tillade sig at følge deres ønsker. Løvrigt synes man gennemgående fra virksomhedernes side at være velvilligt indstillet, såfremt der fra personalets side bliver rejst ønske om deltidsarbejde.

Med hensyn til de tekniske og økonomiske fordele og ulemper ved deltidsarbejde er forholdene ved kontorarbejde indenfor den større detailhandel ganske de samme som ved almindeligt kontorarbejde, d. v. s. deltidsarbejde skønnes at bryde kontinuiteten, give uro på arbejdspladsen og derigennem virke fordyrende.

Efter det oplyste må det antages, at det ved en større udbredelse af deltidsarbejde vil være muligt at rekrutere nyt personale blandt de ledige eller hjemmeværende kontormedhjælpere, idet arbejdets art og karakter er af den sædvanlige kontormæssige art.

Resultatet af undersøgelsen om deltidsarbejde for kontorphonalet indenfor *industri og håndværksvirksomheder* kan sammenfattes således: som i de øvrige undersøgte brancher vil der ved kontorarbejde være en del områder, som egner sig til deltidsarbejde, og arbejdsgivernes stilling er derfor forholdsvis velvillig. Deltidsarbejde er imidlertid allerede indført i betydeligt omfang, og man kan sikkert ikke presse denne arbejdsform ret meget mere frem.

Med henblik på at undersøge forholdene indenfor *de liberale erhverv* har man som tidligere nævnt henvendt sig til revisorenes og sagførernes faglige organisationer.

For så vidt angår *revisionsarbejde* har den faglige organisation oplyst, at revisionsarbejde i almindelighed principielt dårligt egner sig for deltidsarbejde, bl. a. under hensyn **til**, at revisionen tit foregår ude hos firmaerne, og at det der undertiden ville være vanskeligt at dele arbejdet op. Endvidere er det uheldigt, at en enkelt revision skal opdeles på et for stort antal personer. Selvom deltidsarbejde dog forekommer i nogen udstrækning, er det at foretrække, at så få som muligt og ved gentagne revisioner helst den samme beskæftiger sig med det pågældende firmas bøger.

Med hensyn til revisionsvirksomhedernes størrelse er det oplyst, at de statsautoriserede revisorer som regel beskæftiger fra 3-4 og op til 14-15 personer. Herudover findes der nogle enkelte store virksomheder. Indenfor de ikke-statsautoriserede er det derimod de små virksomheder, der dominerer.

Sagførerrådets sekretær har overfor udvalget udtalt, at deltidsarbejde for kontorphonale på *sagførerkontorer* i almindelighed ikke kan siges at være tilfredsstillende for sagførerne, fordi en medhjælper på et sagførerkontor helst bør være inde i de løbende sager og kunne ekspedere klienterne på et hvilket som helst tidspunkt af dagen, ligesom de naturligvis helst bør være til disposition for sagføreren indenfor den normale arbejdstid. Man betragter derfor den stedfindende udvikling med en ret udbredt anvendelse af deltidsarbejde som uheldig, men nødvendig under hensyn til de økonomiske forhold.

Det er iøvrigt oplyst, at kontorphonalet på sagførerkontorer formentlig i nogen højere grad, end tilfældet er i andre erhverv, rekruteres gennem bekendtskaber. Dette

betyder dog ikke, at lønningerne fastsættes individuelt og uden hensyn til lønningerne i andre erhverv, idet sagførerbranchen naturligvis i sidste instans må konkurrere også lønmæssigt med de øvrige erhverv.

2. Butiks- og lagermedhjælpere.

Hovedindtrykket af undersøgelsen vedrørende deltidsarbejde indenfor *butikspersonale i den større detailhandel* synes at være, at der specielt for kædeforretningers vedkommende er et vist behov for deltidsarbejde til aflastning af det faste personale på de særlig travle butiksdage. Derimod er der tilsyneladende ikke noget større behov i stormagasiner og lignende forretninger, hvor personalets omfang som regel er så stort, at det også dækker arbejdsmængden på de særlig travle dage. Kædeforretningernes behov for deltidsarbejde tilfredsstilles derved, at der indenfor virksomhederne stadigvæk er en overgang af gifte kvinder, som fra at have haft heltidsarbejde ønsker nedsat arbejdstid, og som derfor går over til at blive ekstrahjælp på travle dage. Da deltidsarbejde i disse virksomheder som nævnt er ønskeligt for virksomheden, må man gå ud fra, at det er praktiseret i så vid udstrækning, som det for øjeblikket er muligt både under hensyn til arbejdsmængden og til den arbejdskraft, der kan opnås.

Løvrigt har undersøgelsen givet et resultat, der ganske svarer **til**, hvad der er fundet indenfor kontorvirksomhed, nemlig at deltidsarbejde i det store og hele ikke er særlig ønsket fra virksomhedernes side, men at man, hvor det drejer sig om vel-tjente funktionærer, er villig til at vise sig imødekommende, når disse rejser ønske om deltidsarbejde.

Med hensyn til den mindre detailhandel er det handelsorganisationernes opfattelse, at der specielt under de nuværende økonomiske forhold vil være grundlag for mere deltidsarbejde for butiksmmedhjælpere, såfremt kendskabet til denne arbejdsform udbredes. Dog må man være opmærksom på, at det i de fleste tilfælde ikke vil være muligt at tage nye butiksmmedhjælpere ind til deltidsarbejde, fordi denne arbejdsform i højere grad end heltidsarbejde kræver kendskab til branchen og især til den enkelte butiksvirksomheds særlige forhold (kundebetjening). Som følge heraf vil deltidsarbejde fortrinsvis være gennemførligt, hvor virksomheden kan trække på et personale, der allerede har kendskab til den pågældende butik, f. eks. gifte kvinder, der før ægteskabet har været ansatte der, eller som efter en barnefødsel ønsker at bevare arbejdet i en mindre periode af dagen.

På grundlag af den foran nævnte undersøgelse af deltidsarbejdets omfang blandt *lagerpersonale* i større handelselskaber og de dermed indhentede oplysninger om virksomhedernes syn på deltidsarbejde må det skønnes, at deltidsarbejde for lagerpersonale er gennemførligt i et vist begrænset omfang, der formentlig ligger under det, der gælder for tilsvarende butiksarbejde, bl. a. fordi man ikke på lagrene har den i butikkerne særlig travle ekspeditionstid på visse tidspunkter af ugen. På den anden side synes det også at fremgå, at man allerede fra virksomhedernes side er opmærksom på de fordele, der kan ligge i deltidsarbejde, og har indført det omtrent op til den grænse, der er forsvarlig set fra virksomhedernes synspunkt. Arbejdsgivernes besvarelser vedrørende personalets syn på deltidsarbejde kan naturligvis ikke tages som et fuldgyldigt udtryk for personalets stilling, men den omstændighed, at deltidsarbejde i nogle tilfælde er

indført efter anmodning fra det pågældende personale, giver formentlig nogen ret til at anse besvarelsenerne om personalets stilling som nogenlunde dækkende. Det vil især være tilfældet, hvor det drejer sig om et ældre veltjent personale, at virksomhederne vil imødekomme ønsker om overgang til deltidsarbejde. Det bør dog sluttelig anføres, at nærværende undersøgelse af deltidsarbejde blandt lagermedhjælpere ikke må betragtes som udtømmende, dels fordi undersøgelsen kun omfatter få udvalgte virksomheder, og dels fordi det personale, der er organiseret i lager- og pakhusarbejdernes organisation, som nævnt ikke er medtaget i undersøgelsen.

IV. Forholdene indenfor visse fag.

Husligt arbejde.

A. Husassistenter m. v.

Der foreligger ikke for øjeblikket et tilstrækkelig nøjagtigt statistisk materiale til belysning af arbejdsforholdene, herunder arbejdstiderne indenfor det huslige arbejdsområde. Ganske vist blev kvinder med husligt erhvervsarbejde registreret ved folketællingerne 1940 og 1950, ved husassistentkommissionens enquete og ved de tidligere omtalte årlige arbejdsstyrketællinger, men da opgørelsesmåderne er forskellige ved disse tællinger, er det vanskeligt at give nøjagtige oplysninger om udviklingen indenfor det huslige arbejdsfelt. Der synes dog fra alle sider at være enighed om, at tendensen går imod færre fastansatte husassistenter og flere såkaldte formiddagskoner.

Husassistenter med kost og evt. logi vil praktisk talt aldrig have deltidsarbejde. Derimod er det meget almindeligt, at der med den løse rengøringshjælp aftales arbejdstider, der har deltidskarakter (korttidsarbejde), f. eks. 3 formiddage om ugen, hver tirsdag og fredag, hveranden dag o. s. v. Dette bekræftes af dagbladenes annoncespaltes tekst og af arbejdsansvinsingskontorernes erfaringer. Det kan dog ikke oplyses, hvorvidt formiddagskonerne kombinerer flere rengøringspladser, således at de på den måde når op i nærheden af eller måske endog overstiger 48 timers arbejdsugen.

Man har som tidligere nævnt i udvalget været inde på den tanke at lade foretage en undersøgelse af et repræsentativt udsnit af samtlige kvinder i erhvervsmæssig alder bl. a. for også derigennem at søge at finde frem til deltidsarbejdets udbredelse indenfor det huslige erhverv. Udvalget har dog ikke ment at kunne tage en så stor og kompliceret opgave op, så meget mere som den formentlig ville støde på betydelig modvilje hos de kvinder, der skulle udspørges.

Selv om der således ikke foreligger statistiske oplysninger om deltidsarbejdet indenfor dette arbejdsområde, må det dog på grundlag af det tilgængelige materiale antages, at antallet af deltidsarbejdende kvinder indenfor det huslige arbejdsområde er ret betydeligt.

Det kan ikke afgøres med bestemthed, hvor meget af dette arbejde der udføres som rent løsarbejde, og hvor meget der har en mere regelmæssig og konstant karakter. Gennem de offentlige arbejdsansvinsningskontorer formidles der mange gange så meget løst arbejde som fast arbejde, men arbejdsansvinsningen belyser kun indgåelsen af arbejdsaftaler og tilmed kun en del af disse, således at man ikke herfra kan skønne om de bestående arbejdsforholds fordeling. Ud fra et almindeligt indtryk af forholdene må det dog antages, at det overvejende flertal af arbejdsforholdene mellem husmødre og gifte rengøringsmedhjælpere indeholder aftaler om en vis fast turnus, der gentages fra uge til uge.

Med hensyn til udviklingen i efterspørgsel efter og udbud af deltidsarbejdskraft indenfor det huslige område synes det af erfaringerne fra arbejdsanvisningen at fremgå, at der indtil fornylig har været en udpræget mangel på enhver kategori af huslige medhjælpere. I en årrække var ganske vist både efterspørgslen og udbudet nedadgående, men således at mangelen fortsat var den fremherskende. I de allerseneste år synes udbudet af gifte »formiddagskoner« imidlertid at svare nogenlunde til efterspørgslen.

B. Husmoderafløsere.

Den nugældende ordning vedrørende husmoderafløsere, der er en fortsættelse af de af arbejdsministeriet oprettede husmoderafløserforanstaltninger, er fastlagt i lov af 7. juni 1952. Herefter kan der i de kommuner, som måtte ønske det, oprettes husmoderafløsning, hvorved man har ønsket at sikre hjemmene mulighed for at rekvirere hjælp i de tilfælde, hvor husmoderen er syg eller fraværende fra hjemmet på grund af sygdom. Betalingen for husmoderafløsere er graderet efter indtægten, således at kommunen mod delvis refusion fra staten og den fælleskommunale udligningsfond yder tilskud til ordningens opretholdelse ved at betale det beløb, som ikke dækkes af hjemmene.

Husmoderafløsere skal ved antagelsen være fyldt 25 år, og det forudsættes, at de er kendt med almindeligt husligt arbejde; forinden de påbegynder deres arbejde som husmoderafløsere, skal de helst have gennemgået en uddannelse, der varer i ca. 3 måneder. Husmoderafløserordningen er i øjeblikket gennemført i hovedstadsområdet og de fleste provinsbyer samt i ca. 400 landkommuner, og der er nu over hele landet beskæftiget ca. 3000 husmoderafløsere. Husmoderafløserne aflønnes enten med månedsløn eller med timeløn, og taksterne er noget højere for de husmoderafløsere, der har gennemgået kursus.

Under hensyn til, at behovet for husmoderafløsere er meget varierende og bl. a. svinger med sygeligheden i almindelighed, er der i mange kommuner etableret den ordning, at den faste stab af husmoderafløsere suppleres op med reserve-husmoderafløsere, som kun sættes ind, når behovet er stort.

Det er i loven om husmoderafløsere forudsat, at der både vil være anvendelse for heltidsansatte og deltidsansatte husmoderafløsere, og i det cirkulære, der knytter sig til loven, er deltidsarbejde da også nærmere beskrevet. Det, man herved særlig har haft for øje, er det behov, der i mange tilfælde vil være for en husmoderafløser i et kortere timestal hver dag. En del af de kommuner, som har indført husmoderafløsning, har da også ansat deltidsarbejdende husmoderafløsere, men i så fald er det i de fleste tilfælde en betingelse for antagelse på deltid, at de pågældende husmoderafløsere er villige til at påtage sig arbejde om formiddagen, hvor arbejdsbehovet er størst. Derimod har man ikke kunnet praktisere deltidsarbejde i den form, at afløserne arbejder 3 til 4 dage ugentlig å 8 timer, fordi en sådan ordning ofte ville kunne betyde, at afløserne skulle dele arbejdet i et bestemt hjem imellem sig.

De fastansatte deltidsarbejdende husmoderafløsere får en til det timeantal, de er beskæftiget, svarende løn.

På grundlag af de oplysninger, man har kunnet indhente om husmoderafløsning, herunder bl. a. ved henvendelse til arbejds- og socialministeriets konsulent ved hus-

moderafløsningen, må det skønnes, at deltidsarbejde er en meget anvendelig arbejdsform for husmoderafløsningen, hvilket da også har bevirket, at denne arbejdsform allerede nu anvendes i ret betydelig udstrækning. I København alene arbejdede således (i 1952) ca. 160 af de ca. 515 husmoderafløsere på deltid.

Undervisning og biblioteksarbejde.

A. Kommunelærerinder.

Da det må formodes, at deltidsarbejde for lærere først og fremmest er af interesse for de kvindelige lærere, har man ved undersøgelsen af forholdene indenfor folkeskolelærerne ment at kunne begrænse undersøgelsen til at omfatte kommunelærerinderne. Da endvidere forholdene må formodes at ligge nogenlunde ens i hovedstaden og provinsen, har man indskrænket sig til kun at undersøge forholdene, for så vidt angår de københavnske kommunelærerinder. Efterfølgende er bl. a. baseret på en samtale med formanden for Københavns Kommunelærerindeforening.

I 1952 var der i Københavns Kommunelærerindeforening ialt 1400 medlemmer, heraf ca. 50 % ugifte. Kommunelærerinderne er ansat i Københavns kommunes løngruppe 6 b, og de har en normal arbejdstid på 36 løntimer pr. uge. Ved løntimer forstås undervisningstimer + reduktionstimer, d. v. s. timer, der tillægges den egentlige skoleundervisningstid for fag med meget hjemmearbejde i form af opgaver og stilretning. Timer udover egentlige løntimer aflønnes med overarbejdsbetaling.

Ved det fyldte 55. år opnår alle kommunelærere og -lærerinder uden ansøgning og uden lønreduktion en nedsættelse på VI2 af de undervisningstimer, af hvilke der ikke beregnes reduktionstimer. Ved 60 års alderen nedsættes arbejdstiden yderligere på tilsvarende vis med endnu VI2. Det fremgår heraf, at der for kommunelærere og -lærerinder er 3 normalarbejdstider, nemlig normal arbejdstid for lærere under 55 år, en for lærere mellem 55 og 60 og en for lærere over 60 år.

Ved en i 1951 foretagen opgørelse viste det sig, at 19,6 % af kommunelærerinderne havde en arbejdstid på 35 løntimer og derunder pr. uge, jfr. nedenstående tabel. Heraf havde ca. 5 % af lærerinderne nedsættelse af arbejdstiden som følge af alder, og ca. 14 % (gifte kvinder og ugifte mødre) havde deltidsarbejde med hjemmel i Københavns kommunes vedtægters § 71. D. v. s. at en meget stor del af de københavnske kommunelærerinder har deltidsarbejde, når der ved deltidsarbejde forstås udearbejde af en fast og regelmæssig tilbagevendende karakter og af en varighed på 12-35 timer om ugen.

Antal timer	Antal personer	Antal timer	Antal personer	Antal timer	Antal personer	Antal timer	Antal personer
18	: 10	24	: 38	30	: 77	36	: 877
19	: 0	25	: 10	31	: 11	37	: 53
20	: 0	26	: 6	32	: 13	38	: 24
21	: 5	27	: 13	33	: 21	39	: 3
22	: 1	28	: 7	34	: 7	over	
23	: 0	29	: 5	35	: 10	39	: 2

Ialt . . . . . : 1193

I henhold til Københavns kommunes tjenestemandsvedtægts § 71 har gifte kommunelærerinder og ugifte lærerinder, der har forsørgerpligt overfor børn under 18 år, i lighed med kommunens øvrige kvindelige tjenestemænd ret til at opnå deltidsarbejde, **jfr.** foran. Iøvrigt kan ugifte kommunelærerinder kun i ganske specielle tilfælde, f. eks. på grund af sygdom og kun efter særlig tilladelse fra skoledirektionen, opnå arbejde på deltid. En tilsvarende adgang til deltidsarbejde gælder ikke for de mandlige lærere.

Det kan iøvrigt i denne forbindelse oplyses, at kommunelærerinder udenfor København med hensyn til deltidsarbejde er stillet på samme måde som tjenestemænd under staten, jfr. herom foran (d. v. s. at gifte kvinder, men ikke ugifte mødre har adgang til at få deltidsarbejde).

Deltidsarbejde blandt de københavnske kommunelærerinder vandt i en periode i 30'erne, da der var stor ledighed indenfor faget, en ret vid udbredelse og har siden da været almindelig forekommende, således at det i dag betragtes som en naturlig og selvfølgelig ting. Medvirkende til denne forholdsvis store udbredelse af deltidsarbejde har formentlig også været, at arbejdet på deltid ikke berører den pågældendes lønanciennitet og heller ikke stiller sig hindrende i vejen for advancement til højere stillinger.

Derimod beregnes lærernes og lærerindernes pensionsanciennitet kun i forhold til det faktiske ugentlige antal timer. Således vil 6 års tjeneste med 30 timer ugentlig kun blive beregnet som 5 år i pensionsmæssig henseende. Dette forhold har bevirket, at ældre deltidsarbejdende lærerinder ofte går tilbage til fuld arbejdstid for at nå højeste pension inden afgang fra stillingen.

Overgang fra fuld tid til deltidsarbejde (eller omvendt) kan kun ske ved et skoleårs begyndelse.

Det synes således, at deltidsarbejde for kommunelærerinder gennemgående betragtes som en selvfølgelig ret, og at deltidsarbejdet ligger i faste rammer med hensyn til løn- og arbejdsforhold. Det bør iøvrigt herved bemærkes, at deltidsarbejdet for kommunelærerinder som nævnt er fremkommet i en periode med stor ledighed, hvor det fra de mandlige læreres side blev modtaget med tilfredshed, at nogle af deres kvindelige kolleger frivilligt indskrænkede deres arbejdstid.

B. Gymnasieskolelærere.

Udvalget har indhentet oplysninger om deltidsarbejdets udbredelse blandt gymnasieskolelærerne ved en henvendelse til Gymnasieskolernes Lærerforening samt gennem en af lærerforeningen iværksat enquete til samtlige gymnasier og studenterkursus vedrørende arbejdstiden for fastansatte og løse lærere (marts-april 1952).

Gymnasieskolernes fastansatte lærerpersonale er i det væsentlige underkastet tjenestemandslovens regler, hvadenten skolen er en statsskole, en kommunal skole eller en privat skole. Når bortses fra de specielle regler om de såkaldte reduktionstimer, som fradrages i undervisningspligten for de lærere, som har fag, hvori der afholdes skriftlig eksamen, og som derfor medfører ekstraordinært meget hjemmearbejde i form af stileretning m. v., har alle fastansatte, akademisk uddannede gymnasielærere en undervisningspligt på 27 timer ugentlig i 40 undervisningsuger pr. år. For undervisning udover disse 27 timer pr. uge gives overtidsbetaling.

I henhold til tjenestemandslovens § 16 kan gifte kvindelige gymnasieskolelærere få nedsat arbejdstid, dog alene således, at undervisningspligten på 27 timer nedsættes med $\frac{1}{3}$ til 18 timer. Gifte deltidsarbejdende kvinder får herefter $\frac{2}{3}$ af den løn, de ville have fået som gifte fuldtidsarbejdende, og skal ikke stille vikar.

I ganske ekstraordinære tilfælde har også andre end gifte kvinder fået tilladelse til at arbejde på deltid, f. eks. på grund af sygdom, organisationsarbejde, arbejde på doktordisputats m. v. I sådanne tilfælde skal vedkommende stille vikar, hvorved vedkommende får $\frac{2}{3}$ løn + forskellen mellem sin egen og vikarens løn for de resterende timer.

Som en særlig regel for lærere er det i tjenestemandslovens § 872 fastsat, at alle fastansatte gymnasielærere kan få nedsat det undervisningspligtige antal timer fra 27 til 24, når de fylder 55 år, uden nedsættelse af lønnen og uden pligt til at stille vikar. I tilfælde af, at denne ret til nedsættelse af arbejdstiden ikke benyttes, ydes der overtidsbetaling for de sidste 3 timer.

Ved en gymnasieskolelærers overgang til deltidsarbejde vil den pågældendes overskydende normaltimer ($27 \div 18 = 7$ timer) som regel blive fordelt mellem den øvrige lærerstab i form af overtimer. Derimod er det ret sjældent, at der antages vikarer til at overtage disse timer. Når den pågældende igen ønsker at overgå til fuldt timetal, må kollegerne afstå overtimerne.

For at opnå fastansættelse som gymnasielærer kræves altid mindst 2 års aspiranttid. Hvis aspiranten er en gift kvinde, som i aspiranttiden kun har haft $\frac{2}{3}$ arbejdstid (18 timer ugentlig), regnes på statens og de kommunale gymnasier aspiranttiden alligevel at være gennemgået efter 2 års forløb, medens de private gymnasier i så fald kræver, at deltidsaspiranten arbejder 3 år, førend fastansættelse kan ske.

Alle ændringer til og fra deltidsarbejde skal af hensyn til skemalægningen ske i forbindelse med et skoleårs begyndelse.

Ifølge den ovennævnte enquete, ved hvilken der indkom besvarelser fra alle 34 statsgymnasier, samtlige 22 kommunale og 11 private gymnasier og fra 7 af landets 9 studenterkursus, fordelte den fastansatte lærerstab sig på følgende måde:

	Ialt			Heraf på deltid		
	Mænd	Gifte kvinder	Ugifte kvinder	Mænd	Gifte kvinder	Ugifte kvinder
Statsgymn.	593	60	83	6	9	0
Komm. gymn.	366	45	58	6	4	0
Private gymn.	102	38	63	3	4	1
Kursus	48	3	4	5	0	0
Ialt	1109	146	208	20	17	1

Af de 146 gifte kvinder havde således 17 deltidsarbejde, hvilket svarer til ca. 12 %. For så vidt angår de 20 mandlige lærere med deltidsarbejde, bør det bemærkes, at der i opgørelsen formentlig er medregnet skoleledere, der foruden undervisningsarbejdet har administrative opgaver, der lægger beslag på et ikke ringe antal timer pr. uge.

Timelærere og vikarer, der lønnes pr. time, ansættes som regel med mindst 18 timers undervisning pr. uge (18 timer giver lønningsanciennitet), idet man som nævnt så vidt muligt fordeler et mindre ugentligt antal timer mellem de øvrige lærere i form af overtimer.

For timelærere og vikarer vil en arbejdstid på 18 timer og derunder pr. uge ikke altid være ensbetydende med deltidsarbejde. Kun i de tilfælde, hvor de pågældende selv har ønsket denne kortere arbejdstid, og hvor arbejdet ikke kombineres med anden undervisningsvirksomhed, er der tale om egentlig deltidsarbejde.

Ved den forannævnte enquete har man søgt at udskille denne gruppe ved at spørge lærere med en arbejdstid på 18 timer eller derunder, om vedkommende ønskede at bevare dette timetal. Det fremgik af besvarelserne, at i hvert fald halvdelen af de på korttid arbejdende var tilfreds med ordningen. For den resterende halvdels vedkommende fremgik det ikke tilstrækkelig klart af besvarelserne, om de pågældende var tilfredse eller utilfredse med den korte arbejdstid.

Hovedtallene fra enqueten er vist i nedenstående tabel:

	Ialt			Heraf på deltid		
	Mænd	Gifte kvinder	Ugifte kvinder	Mænd	Gifte kvinder	Ugifte kvinder
Statsgymn.	45	27	18	37	23	8
Komm. gymn.	26	10	1	13	5	—
Private gymn.	23	12	7	12	4	3
Kursus	19	1	3	10	—	2
Ialt	113	50	29	72	32	13
Heraf akad. timelærere	86	18	12	53	9	6

Det fremgår heraf, at der af 86 mandlige timelærere med akademisk uddannelse var ikke mindre end 53 deltidsarbejdende. Det bør dog herved bemærkes, at der blandt de deltidsarbejdende er en del præster og andre cand. theol.'er, der er ansat som religionslærere, samt endvidere en del uddannede kunstnere, der leder tegneundervisningen.

Det fremgår endvidere af tabellen, at 9 af 18 gifte kvinder og 6 af 12 ugifte kvinder med akademisk uddannelse havde »deltidsarbejde«.

For så vidt angår de ikke-akademiske timelærere var $\frac{2}{3}$ af mændene og af de gifte kvinder og godt $\frac{1}{3}$ af de øvrige kvinder ansat med en ugentlig arbejdstid på 18 timer og derunder. Der synes dog i de fleste tilfælde at være tale om tegnelærere, husholdnings- og gymnastiklærerinder o. lign., som formodentlig i en del tilfælde har en del andet undervisningsarbejde foruden arbejdet på den pågældende skole.

C. Bibliotekspersonale.

I den almindelige diskussion om deltidsarbejde bliver der ofte henvist til, at arbejdet på biblioteker må være særlig velegnet for deltidsarbejde. Der peges herved bl. a. på, at der indenfor bibliotekerne er meget ukvalificeret arbejde, samt at dette ukvali-

ficerede arbejde består af mange enkelte opgaver. Endvidere henvises der til, at der i biblioteksarbejde er en meget udpræget dagsrytme, idet der er travlest i tiden mellem kl. 16 og 20. Endelig er der henvist til, at der også, for så vidt angår det mere kvalificerede arbejde, er mange kortvarige specialopgaver.

Til belysning af arbejdsforholdene på bibliotekerne har udvalget henvendt sig til Københavns Kommunebibliotekers hovedbibliotek, idet man dog er klar over, at arbejdet på dette bibliotek og dets kreds- og skolebiblioteker samt udlånsfilialer kun nogenlunde angiver typiske biblioteksforhold. Der er ved henvendelsen fremkommet følgende oplysninger:

Københavns Kommunes Biblioteksvæsen beskæftiger ialt ca. 300 personer. Heraf arbejder for øjeblikket ca. 100 på deltid, d. v. s. med en arbejdstid mellem 12 og 36 timer. Fordelingen mellem de enkelte personalegrupper er følgende:

	Ialt	Heraf på deltid
Overordnet personale.....	16	0
Fastansat biblioteksuddannet personale.....	60	3
Aspiranter + honorarlønnede bibliotekarer.....	40	0
Biblioteksskrivere.....	30	2
Studenter.....	50	50
Stemplere.....	60	40
Garderobedamer.....	20	20

For det overordnede personales vedkommende (bibliotekarer), d. v. s. ledere af kredsbiblioteker eller afdelinger indenfor hovedbiblioteket, vil det være vanskeligt at etablere deltidsarbejde. Heller ikke for det fastansatte biblioteksuddannede personale synes deltidsarbejde at være særlig godt foreneligt med arbejdet på bibliotekerne. Ganske vist har 3 af de i bibliotekerne fastansatte kvinder opnået deltidsarbejde i henhold til den i kommunens vedtægter hjemlede adgang hertil, men disse 3 er overført til tjeneste på de af byens hospitaler, hvor bibliotekerne har udlånsvirksomhed.

Bibliotekarelever samt biblioteksskriveraspiranter, hvoraf de sidstnævnte altid er kvinder, er ikke berettiget til deltidsarbejde. Derimod har de uddannede biblioteksskrivere som kommunens øvrige tjenestemænd adgang til at få deltidsarbejde under visse forudsætninger. En stor del af bibliotekernes personale udgøres, som det fremgår af foranstående, af studenter, seminarieelever m. v., og disse, der fortrinsvis anvendes til aftentjeneste, har for øjeblikket alle deltidsarbejde, idet der ligefrem er fastsat en regel om, at de højst må arbejde 4 timer pr. dag.

Endelig kan nævnes, at der til stempeling af dato i de udlånte bøger og til andet ukvalificeret arbejde, som f. eks. oprydningsarbejde, sortering af bøger m. v., anvendes en del unge kvinder i 14-18-års alderen. Ca. $\frac{2}{3}$ af denne gruppe har deltidsarbejde.

Ca. $\frac{2}{3}$ af de på Københavns Kommunes biblioteker ansatte er kvinder, hvilket har bevirket, at der har været en forholdsvis stor afgang, bl. a. som følge af indgåelse af ægteskab. For at modvirke, at uddannelsesstabet bliver uforholdsmæssigt stort, har biblioteksledelsen tilstræbt at besætte det ret begrænsede antal pladser på biblioteksskolen med mænd og kvinder, som må formodes virkelig at ville benytte uddannelsen. Man har derfor også skærpet praksis med hensyn til at give orlov til gifte kvinder.

Det er endvidere oplyst, at en hel del gifte kvinder søger ind på bibliotekerne som deltidsarbejdere. Men disse ansøgere afvises altid, fordi man fra bibliotekernes side ikke har nogen interesse i at beskæftige personer, som ikke har fået deres uddannelse indenfor biblioteksvæsenet, og fordi der efter de gældende love og vedtægter kun er adgang for visse fastansatte tjenestemænd til at få deres arbejdstid nedsat til deltid, hvorimod der ikke er hjemmel til nyansættelse af tjenestemænd på deltid.

For så vidt angår bibliotekerne udenfor København må det formodes, at forholdene i de større provinsbiblioteker nogenlunde falder sammen med forholdene i Københavns Kommunes biblioteker. I landdistrikterne og de mindre bykommuner vil der almindeligvis ikke være tale om et fastansat bibliotekspersonale, idet bibliotekstjenesten i sådanne mindre kommuner almindeligvis passes af den stedlige lærer.

Endelig kan det oplyses, at Det kgl. Bibliotek og de forskellige fagbiblioteker har en forholdsvis kort daglig arbejdstid, nemlig 5-6 timer, men det bør herved bemærkes, at personalet på disse biblioteker i meget vid udstrækning består af personer med videnskabeligt arbejde ved siden af biblioteksarbejdet.

Efter den af udvalget foretagne henvendelse til Københavns Kommunebiblioteker og under forudsætning af, at forholdene i København er typisk for arbejdsforholdene i de større biblioteker i den øvrige del af landet, kan en redegørelse for arbejdsforholdene sammenfattes således: Rent umiddelbart forekommer biblioteksarbejdet særdeles velegnet for deltidsarbejde, men den af bibliotekerne fulgte praksis og forholdene iøvrigt har medført, at deltidsarbejde alligevel kun har et forholdsvis begrænset omfang. En undtagelse herfra er studenterne, som, for så vidt angår Københavns Kommune, alle arbejder på deltid. Hvorvidt disse studenter vil kunne erstattes med andre deltidsarbejdende, f. eks. kontorister eller personer med tilsvarende uddannelse, foreligger ikke oplyst, men det må formodes, at bibliotekerne på grund af studenternes særlige kvalifikationer vil være interesseret i at fastholde denne arbejdskraft og kun i det omfang, der ikke kan skaffes tilstrækkelig mange studenter, er villig til at antage andet personale på deltidsarbejde.

Sygepleje og socialt arbejde.

A. Sygeplejersker.

Dansk Sygeplejeråd, der er sygeplejerskernes faglige organisation, har ca. 22.000 medlemmer. Heraf er ca. 7.500 passive medlemmer, medens de resterende 14.500 er aktive medlemmer, der med hensyn til beskæftigelse fordeler sig således: ca. 1.300 private sygeplejersker, ca. 1.200 hjemmesygeplejersker, ca. 600 sundhedsplejersker, ca. 700 sygeplejersker ved børnehjem, alderdomshjem, den kommunale hjemmesygepleje, fabrikssygeplejersker m. v. og ca. 10.700 hospitalssygeplejersker.

Af de ca. 14.500 aktive sygeplejersker havde i 1951 ialt 285 deltidsarbejde. De deltidsarbejdende er fortrinsvis beskæftiget på hospitaler med poliklinikker.

Indtil for få år siden var de hospitalsarbejdende sygeplejerskers tjenestetid betydeligt længere end 8 timer daglig. Hertil kommer, at arbejdstiden var delt, således at der arbejdedes i 2 eller flere omgange med fritimer imellem. I 1938 opnåede sygeplejerskerne forbedrede bestemmelser om deres arbejds- og lønvilkår, hvorved der også indførtes 8 timers arbejdsdag, ligesom der herved tilstræbtes så vidt muligt at lægge

den daglige arbejdstid samlet. Det er dog endnu kun et fåtal af sygeplejerskerne, der har samlet arbejdstid.

I krigsårene var der på mange hospitaler en meget udpræget mangel på sygeplejersker, og for at imødegå denne anvendte man i vid udstrækning deltidsarbejdere, idet man derved kunne trække på de gifte sygeplejerskers arbejdskraft. Efter krigen har tilgangen til sygeplejefaget imidlertid forbedret sig, således at man nu de fleste steder igen kun har heltidsarbejdende.

Hospitalssygeplejerskernes arbejds- og lønforhold, er fastlagt i overenskomster med hospitalerne, og de i overenskomsterne indeholdte regler svarer i det store og hele til tjenestemandslovens regler. Dog er tjenestemandslovens bestemmelser om gifte kvinders adgang til nedsættelse af arbejdstiden ikke optaget i overenskomsterne, hvilket måske skyldes, at de deltidsarbejdende sygeplejersker under hensyn til patienternes forsvarlige pasning ikke anses for så egnede til hospitalsarbejde som de heltidsarbejdende.

I perioder med stort behov for hospitalssygeplejersker, som f. eks. under epidemier, kan hospitalerne trække på privatsygeplejersker, der således går ind i hospitalsarbejdet som vikarer. Også for dette vikararbejde er arbejdstiden almindeligvis 8 timer.

Sygeplejersker ved børneinstitutioner, alderdomshjem m. v. har som regel en arbejdsdag på 8 timer eller derover. I lighed med, hvad der er gældende for hospitalssygeplejersker, angives det, at deltidsarbejde i sådanne institutioner af hensyn til patienterne er en upraktisk og uønsket arbejdsform.

Sundhedsplejersker og hjemmesygeplejersker, der ansættes af kommunerne, er ansat på månedsløn og skal i det omfang, der er brug for dem, være til rådighed i 8 timer pr. dag. Heller ikke for disse to grupper har man fundet deltidsarbejde anvendelig.

Det er Dansk sygeplejeråds indtryk, at der hverken fra hospitalerne og institutionernes side og heller ikke fra sygeplejerskernes side er særlig stærk interesse for deltidsarbejde. For så vidt angår hospitalerne fremføres det, at en forsvarlig sygepleje ikke kan forbindes med en stærk opdelt arbejdstid, idet det for patienterne er af betydning, at de så vidt muligt hele tiden passes af de samme personer.

B. Børnehavepersonale.

Det samlede antal aktive børnehavelærerinder er for tiden ca. 1.200, og heraf arbejder ca. 100 på deltid. Størsteparten af de 1.200 børnehavelærerinder er beskæftiget i børnehaver, som er anerkendt af socialministeriet, hvilket medfører, at der til børnehavedriften ydes tilskud, samt at de i børnehaverne beskæftigede lærerinders arbejdsforhold er fastlagt nogenlunde på linie med arbejdsforholdene for tjenestemænd. For så vidt angår børnehaver, der ikke har opnået eller ikke har ønsket anerkendelse, er det offentlige uden indflydelse på personalets arbejdsforhold.

I de anerkendte børnehaver kan gifte kvinder i normerede stillinger, i lighed med de for gifte tjenestemænd gældende regler, få nedsat arbejdstid. Endvidere er der i de såkaldte halvdagsbørnehaver normeret en række halvdagsstillinger. Af de foran nævnte 100 deltidsarbejdende børnehavelærerinder er hovedparten beskæftiget i disse halvdagsbørnehaver.

I heldagsbørnehaverne er den almindelige åbningstid fra kl. 6³⁰ morgen til kl. 17. Denne lange åbningstid medfører, at der må beskæftiges 2 hold børnehavelærerinder, hvilket praktiseres på den måde, at en del af lærerinderne har arbejdstid fra ca. kl. 6

morgen til kl. 14, medens det resterende personale møder fra kl. 10 til ca. kl. 18. Herved bliver der det dobbelte antal lærerinder midt på dagen, hvilket angives at svare nogenlunde til arbejdsbehovet.

Ved samtale med repræsentanter for Dansk Børnehaveråd, der er en sammenslutning af børnehavelærerinder, er det oplyst, at en stor del af rådets medlemmer er interesseret i en videre udbygelse af deltidsarbejde, og dette gælder først og fremmest de ugifte og forhen gifte børnehavelærerinder, som har forsørgerpligt overfor mindreårige børn. Man har fra børnehaverådets side peget på, at oprettelse af flere halvdagsbørnehaver, for hvilke der angives at være et stærkt behov, skulle kunne imødekomme børnehovelærerindernes ønsker i så henseende. Derimod er man fra børnehavelærerindernes side indforstået med, at deltidsarbejde ikke kan praktiseres i større omfang i heldagsbørnehaver under hensyn til, at arbejdet her vanskeligt vil kunne tilpasses til deltidsarbejde.

C. Socialrådgivere.

Socialrådgivning er et forholdsvis nyt fag herhjemme, og der er derfor endnu kun uddannet ret få socialrådgivere. I øjeblikket er der ialt ca. 175 aktive socialrådgivere, og af disse har ca. 20 arbejde på deltid. Det bør iøvrigt herved bemærkes, at et ikke ubetydeligt antal af de uddannede socialrådgivere ikke anvender deres eksamen, men enten overgår til andre erhverv eller - hvad der er endnu hyppigere - ophører med erhvervsarbejde på grund af ægteskab.

De deltidsarbejdende socialrådgivere er ofte ansat i institutioner, hvor socialrådgivning for nylig er indført, og hvor man derfor har ønsket at finde frem til behovet for dette særlige og nye arbejde, førend man går over til heltidsansættelse. Fastansatte kvindelige socialrådgivere, der er ansat på tjenestemand- eller tjenestemandslignende vilkår, har iøvrigt den sædvanlige mulighed for at søge deltidsarbejde.

Det må antages, at for socialrådgivere er deltidsarbejde anvendelig i en del tilfælde. På den anden side bør det erindres, at socialrådgiveren i almindelighed bør være til stede i den pågældende institutions fulde åbningstid, hvilket vel normalt vil betyde fuld arbejdstid.

Talmæssigt vil deltidsarbejde næppe nogensinde få synderlig betydning indenfor dette arbejdsområde.

D. Beskæftigelsesterapeuter.

Beskæftigelsesterapi er ligesom socialrådgivning et fag af forholdsvis ny dato her i landet, og antallet af uddannede beskæftigelsesterapeuter er derfor endnu kun ret ringe. Af de ialt ca. 90 aktive terapeuter arbejder i øjeblikket ca. 5 på deltid. Bl. a. fordi beskæftigelsesterapien endnu kun har vundet forholdsvis lille udbredelse, er det stadigvæk almindeligt, at institutionerne ansætter beskæftigelsesterapeuter på deltid i begyndelsen for eventuelt senere, hvis arbejdsmængden stiger, at udvide til heltidsansættelse.

Skolen for beskæftigelsesterapeuter, der årligt uddanner 16-18 terapeuter, og som også virker som formidler mellem de arbejdssøgende terapeuter og hospitalerne, er

opmærksom på, at deltidsarbejde indebærer visse fordele set fra terapeuternes side. På den anden side er man opmærksom på, at deltidsarbejde vil kunne medføre et vist løntrykkeri, hvilket skolen forsøger at modvirke.

Det må antages, at deltidsarbejde fortsat vil blive anvendt indenfor beskæftigelses-
terapien, men spørgsmålet har kvantitetsmæssigt ikke nogen større betydning.

V. Deltidsarbejde i udlandet

Som tidligere nævnt er spørgsmålet om deltidsarbejde samtidig rejst i en række forskellige lande, herunder især Sverige og England. At det er blevet sidstnævnte to lande, som især har taget deltidsproblemet op, hænger formentlig sammen med, at der i krigsårene i begge lande var en udpræget mangel på arbejdskraft, som man fra samfundets side søgte at imødegå ved at trække på de befolkningsgrupper, som hidtil ikke havde deltaget i erhvervsarbejde. Herved kom deltidsarbejde naturligt med, idet man ved denne arbejdsform kunne opnå at beskæftige en hel del kvinder, som tidligere udelukkende havde haft arbejde i hjemmene. Endvidere var man opmærksom på, at deltidsarbejdsformen også var anvendelig for invalider og andre personer med nedsat erhvervsevne.

I flere lande har spørgsmålet om deltidsarbejde været taget op til behandling i kommissioner og udvalg, hvorfor der foreligger et ret omfattende materiale til belysning af spørgsmålet, jfr. litteraturfortegnelsen side 119. Det kan iøvrigt nævnes, at deltidsarbejde i den allerseneste tid også er blevet taget op til behandling i internationale organisationer, og der kan formentlig på dette felt i fremtiden forventes nogen international indsats.

I det efterfølgende skal kort redegøres for deltidsarbejdets stilling i nogle enkelte udvalgte lande.

Sverige.

I forbindelse med den i 1930'erne i Sverige såvel som i andre lande rejste diskussion om befolkningspolitiske og familiepolitiske spørgsmål kom man også ind på deltidsproblemet, idet der herved særlig blev henvist til deltidsarbejdet som en for de selverhvervende gifte kvinder særlig egnet arbejdsform. Spørgsmålet om deltidsarbejde blev også allerede på daværende tidspunkt taget op til behandling i et udvalg, idet den såkaldte kvinnoarbejdskomiteen i 1930 drøftede spørgsmålet om deltidsarbejde og medtog en redegørelse herfor i sin betænkning. I nævnte betænkning gives der udtryk for, at der såvel fra arbejder- som fra arbejdsgiverside hersker nogen uvilje mod deltidsarbejde, men at det dog uanset dette må antages, at deltidsarbejde vil kunne blive af betydning for gifte kvinder.

I 1941 udsendte Birgitta von Hof sten en bog om deltidsarbejde: »Deltidsarbete, yrket och hemmet«, hvori hun går ind for deltidsarbejdets videre udbredelse. Der peges i bogen på de forskellige fordele, som deltidsarbejde må antages at have, især for de gifte kvinder, idet der dog samtidig gøres opmærksom på nogle af de vanskeligheder, deltidsarbejde kan medføre på arbejdspladserne.

Et par år senere blev spørgsmålet om deltidsarbejde taget op af den svenske rege-

ring, som i maj 1944 nedsatte en kommission på syv medlemmer til behandling af spørgsmålet om deltidsarbejde inden for den offentlige administration. Kommissionens betænkning, der udsendtes i 1946, er benævnt: »Deltidsarbejde i almen tjeneste«.

Ifølge kommissionens direktiver skulle kommissionen undersøge de forskellige arbejdsområder inden for den offentlige administration, hvor deltidsarbejde ville kunne anvendes, og på grundlag af det derved fremkomne materiale overveje, hvilke forholdsregler der skulle træffes for at muliggøre en forøget udbredelse af deltidsarbejdsformen, idet man herved skulle tilstræbe løsninger, som med nogen tilpasning også kunne anvendes inden for det private erhverv. Undersøgelsen skulle ikke blot omfatte deltidsarbejde for gifte kvinder, men omfatte alle de forskellige kategorier af ansatte, som man skønnede havde behov for, og som ville kunne anvendes til deltidsarbejde.

Til samtlige statsmyndigheder med undtagelse af militæret udsendtes en cirkulærskrivelse, hvor man anmodede om oplysning vedrørende udbredelsen af deltidsarbejde samt om muligheden for og det hensigtsmæssige i en øget anvendelse af deltidsarbejde. For at give kommissionen mulighed for at bedømme, hvor stor en interesse for deltidsarbejde der var blandt personalet, skulle de pågældende myndigheder i samråd med de respektive personaleforeninger opgive, om afgang fra tjeneste kunne antages at være foranlediget af vanskeligheder ved samtidig med arbejdet at passe hjem eller studier, samt i hvilket omfang tjenestemænd, som var fratrådt tjeneste, kunne antages at være forblevet i tjenestestillingen, såfremt det havde været muligt for de pågældende at få deltidsarbejde.

Med bl. a. det nævnte materiale som udgangspunkt drøftede kommissionen den samfundsmæssige betydning af en forøget udbredelse af deltidsarbejde og kom til det resultat, at det måtte anses for ønskeligt, om der blev skabt øgede muligheder for at opnå deltidsarbejde, for så vidt angik mødre og studerende i den tid, da pasningen af børnene, respektivt studierne, lægger beslag på deres tid og kræfter i et sådant omfang, at heltidsarbejde vil medføre, at pasningen af børnene, respektivt studierne, ikke bliver gennemført på tilfredsstillende måde.

Kommissionen indsamlede endvidere en del materiale fra de kommunale myndigheder og fra det private erhvervsliv, og dette materiale syntes at styrke den opfattelse, at det ville være ønskeligt, om deltidsarbejde også vandt større udbredelse inden for den kommunale administration. På den anden side blev der fra repræsentanter for de private arbejdsgivere peget på, at en eventuel udbredelse af deltidsarbejde ville kunne få uønskede konsekvenser, men kommissionen fandt dog ikke, at denne risiko var så stærkt begrundet, at den kunne ændre kommissionens opfattelse af spørgsmålet.

Kommissionens betænkning konkluderer i, at de for statsstillinger gældende ansættelses-, aflønnings- og pensionsbestemmelser burde revideres, således at de for visse gruppers vedkommende, d. v. s. mødre og studerende, kom til at indebære øgede muligheder for at opnå deltidsarbejde.

Kommissionen har derfor foreslået, at der indføres 1) en ansættelsesform, kaldet deltidsansættelse, d. v. s. ansættelse i en stilling, hvor arbejdstiden pr. dag eller længere tidsperiode udgør en del af den normale tjenestetid for ansatte med samme arbejde inden for vedkommende område, og 2) en tjenesteform, kaldet deltidstjeneste, d. v. s. en nedsættelse af den heltidsansattes arbejdstid regnet til pr. dag eller uge at udgøre en del af den normale tjenestetid for vedkommende område.

For begge de nævnte formers vedkommende må deltidsarbejde dog ikke medføre ulemper for arbejdet i vedkommende styrelse.

I overensstemmelse med de nævnte forslag foreslog kommissionen, at der skulle foretages ændringer i loven vedrørende aflønning og pensionering af tjenestemænd, således at loven også kom til at omfatte deltidsarbejde.

Det anføres videre i betænkningen, at problemet vedrørende deltidsarbejde for kommunale tjenestemænd stort set synes at være det samme som spørgsmålet om deltidsarbejde i statsadministrationen, og at foranstaltningerne med henblik på en øget anvendelse af deltidsarbejde i staten derfor formentlig vil blive efterfulgt af lignende forholdsregler i kommunerne. Kommissionen fandt det derfor ikke nødvendigt at stille særlige forslag i så henseende, men nøjedes med at pege på det ønskelige i, at kommunerne tog denne opgave op.

Det kan iøvrigt herved anføres, at flere af de i kommissionsbetænkningen nævnte forslag senere er blevet vedtaget og nu finder anvendelse inden for den offentlige administration i Sverige.

Den ovennævnte kommission havde som nævnt til hovedopgave at undersøge spørgsmålet om deltidsarbejde inden for den offentlige administration. Kommissionen har dog i sin betænkning også berørt spørgsmålet om deltidsarbejde inden for de private erhverv, men er herved kommet til den opfattelse, at der ikke fra statens side tiltrængtes noget initiativ for at tilskynde det private erhverv til at anvende deltidsarbejde i større udstrækning. Der henvistes i denne forbindelse til den på daværende tidspunkt herskende arbejdsmangel i Sverige, som man antog ville gøre arbejdsgiverne interesserede i at inddrage det størst mulige antal af de hjemmeværende husmødre i erhvervslivet. Kommissionen fandt derfor ikke anledning til at stille forslag om deltidsarbejde inden for de private erhverv, men fandt, at dette bedst ville kunne reguleres ved overenskomsterne mellem parterne på arbejdsmarkedet.

Den svenske arbetsmarknadsstyrelse offentliggør en gang årlig (i sociala meddelanden) en tabel over antallet af arbejdere med deltids- og korttidsarbejde i % af samtlige arbejdere inden for pågældende industrigrupper. Ved deltidsarbejde forstås i denne forbindelse arbejde, som på grund af arbejdstagerens personlige forhold ikke omfatter fuld arbejdstid, medens der ved korttidsarbejde forstås arbejdstid, som er nedsat på grund af »driftsförhållanderna vid företaget«. Deltidsarbejdernes antal har i de sidste 6-7 år svinget mellem 1,2 og 1,7 %. Særlig udbredt er deltidsarbejdet inden for tekstil- og beklædningsindustrien (november 1952: 4,9 %).

Det kan iøvrigt herved nævnes, at den svenske arbetsmarknadskommission i august-september 1946 lod foretage en undersøgelse af arbejdskraftproblemet i Västerås by (ved Stockholm) og i Västmanlands len, og herunder også undersøgte spørgsmålet om de hjemmeværende kvinders behov for deltidsarbejde (den såkaldte Västeråsundersøgelse).

Ved undersøgelsen kom man ved hjælp af interviews i forbindelse med ialt ca. 3.800 hjemmeværende kvinder. Heraf var de ca. 2.600 ikke interesserede i at opnå erhvervsmæssigt arbejde, medens ca. 340 ønskede hjemmearbejde. Af de resterende udtrykte 630 ønske om at få deltidsarbejde, idet 256 foretrak at arbejde om formiddagen, 309 om eftermiddagen, 46 om aftenen og 19 nogle dage om ugen.

Dette forholdsvis lille antal arbejdsinteresseredes betydning som arbejdskraftreserve formindskes yderligere ved, at deres erhvervsønsker ikke ganske svarede til de tilsvarende fags efterspørgsel, samt ved, at mange af disse husmødre ikke kunne gå hjemmefra, hvis de ikke i arbejdstiden kunne få deres børn anbragt i børneinstitutioner.

Alt i alt viste det sig, at arbejdskraftreserven af gifte kvinder var ret lille. Det samme gjaldt reserven af erhvervshæmmede og pensionister, som ligeledes blev undersøgt ved denne lejlighed. Arbejdsgivernes uvilje mod at ansætte disse var dog i praksis en endnu større hindring for at få denne reserve udnyttet.

Vasteråundersøgelserne er senere blevet fulgt op med undersøgelser i et par andre amter. Resultaterne herfra svarede omtrent til dem, man fandt i Västerås.

Norge.

I de første efterkrigsår var der i Norge en meget stærk mangel på arbejdskraft. Under hensyn til arbejdskraftproblemet betydning i relation til genopbygningen nedsatte socialministeriet derfor i februar 1947 et udvalg, der bl. a. fik til opgave at undersøge, hvilke foranstaltninger der måtte være nødvendige for at øge tilgangen af kvindelig arbejdskraft.

Dette udvalg har i april 1948 til ministeriet afgivet en duplikeret - hidtil ikke offentliggjort — indstilling om foranstaltninger med henblik på en øget tilgang af kvindelig arbejdskraft til arbejdsmarkedet. I indstillingen er udvalget også kommet ind på spørgsmålet om deltidsarbejde for kvinder som en af de mulige løsninger på arbejdskraftproblemet.

Det norske udvalg definerer deltidsarbejde som regelmæssigt tilbagevendende arbejde med en kortere arbejdstid end sædvanligt for andre arbejdere med samme arbejdsopgaver og på samme virksomhed. Deltidsarbejde kan være fordelt på forskellig måde over ugens dage efter nærmere aftale mellem arbejdsgiveren og arbejderen.

Til belysning af arbejdsgiverens stilling til deltidsarbejde har udvalget ladet foretage en enquete til nogle arbejdsansættelseskonferencer og til samtlige ministerier og andre offentlige myndigheder. Endvidere er der af den norske arbejdsgiverforening gennemført en rundspørge til visse større virksomheder inden for industrien.

På basis af de således foretagne undersøgelser og under hensyntagen til de fremkomne oplysninger om fordele og ulemper ved deltidsarbejde har udvalget draget den konklusion, at deltidsarbejde så vidt muligt bør gennemføres ad frivillighedens vej. For om muligt at tilskynde en udvikling i retning af mere deltidsarbejde bør stat, kommune og andre offentlige virksomheder samt det private erhvervsliv åbne adgang for deltidsarbejde for gifte kvinder, studenter, pensionister og erhvervshæmmede. Såfremt sådanne muligheder åbnes, er det udvalgets indtryk, at nettotilgangen af arbejdskraft vil øges.

Udvalget henstiller iøvrigt, at der mellem parterne på arbejdsmarkedet træffes nærmere aftale med hensyn til løn, ferie, alderstillæg, anciennitet m. v. for de deltidsansatte.

England.

Vedrørende deltidsarbejde i England har udvalget kunnet støtte sig dels til indholdet af en række tidsskriftartikler, dels til oplysninger modtaget af labour attachéen ved

den britiske ambassade i København. Det er herved blevet oplyst, at deltidsarbejde under krigsårenes arbejdskraftmangel opnåede en meget stor udbredelse inden for de private erhverv og inden for administrationen, hvilket dog må ses på baggrund af den under krigen eksisterende arbejdspligt, der også omfattede kvinder, og som i mange tilfælde kunne opfyldes gennem arbejde på nedsat arbejdstid. Især for gifte kvinder var det i krigsårene almindeligt at udføre erhvervsarbejde uden for hjemmet på deltid. Det kan således herved oplyses, at der alene i industrien arbejdede ca. 900.000 kvinder på deltid. Men også inden for handels- og kontorfaget var der, bl. a. som følge af den stærkt forøgede offentlige administrationsvirksomhed, et meget stort antal kvinder på deltidsarbejde. Eksempelvis kan nævnes, at det engelske arbejdsministerium i krigsårene udvidede sin stab ved bl. a. at ansætte så mange deltidsarbejdere, at resultatet blev, at en overgang arbejdede ikke mindre end ca. $\frac{1}{3}$ af personalet på deltid.

Erfaringerne fra krigsårene har i England vist såvel arbejdsgiverne som arbejderne, at deltidsarbejde ved en vel tilrettelagt arbejdsplan er praktisk gennemførlig, og disse erfaringer må derfor sikkert ses som årsag til, at deltidsarbejde også efter krigen er blevet bevaret i et anseeligt omfang. Ganske naturligt er en del af de under krigen udearbejdende kvinder igen gået ud af erhvervene, men i 1951 var der dog stadig ca. 340.000 deltidsarbejdende kvinder inden for industrien, og såfremt beskæftigelsesforholdene fortsat er gunstige, må det forventes, at deltidsarbejde også i fremtiden vil være af betydeligt omfang.

Inden for enkelte industrigrene har man i efterkrigsårene udnyttet deltidsarbejde meget stærkt i perioder med arbejdsmangel, således at man endog har ladet gennemføre en propaganda for at øge tilgangen af deltidsarbejdende. Dette gælder f. eks. tekstilindustrien, som i årene 1947—49 med held iværksatte en propagandavirksomhed for at få forøget tilgangen af arbejdskraft.

På den anden side er man fra arbejdsgivernes side opmærksom på, at deltidsarbejde er mest fordelagtigt i mangel-perioder, og at det i perioder med overskud på arbejdskraft ikke fuldt ud kan konkurrere med heltidsarbejde. Man henviser således i denne forbindelse til de med deltidsarbejde forbundne ulemper, som f. eks. forøget administrationsbesvær og øget spildtid.

Den samme indstilling gør sig til en vis grad gældende inden for handels- og kontorfaget og inden for hospitaler og skoler m. v. samt inden for den offentlige administration, hvor antallet af deltidsarbejdende atter ligger væsentligt under det tilsvarende antal i krigsårene.

På grundlag af de for udvalget foreliggende oplysninger kan forholdene på det engelske arbejdsmarked vedr. deltidsarbejde formentlig sammenfattes således: Den under krigen indførte arbejdspligt og den også i efterkrigsårene herskende mangel på arbejdskraft har været gunstig for deltidsarbejdets videre udbredelse, og de dengang vundne erfaringer har til en vis grad overvundet den almindelige skepsis mod deltidsarbejde, således at denne arbejdsform nu har og formentlig også i fremtiden vil have en ret betydelig udbredelse inden for det engelske erhvervsliv.

U. S. A.

Ligesom i England havde deltidsarbejdet en voksende betydning i U. S. A. under og umiddelbart efter den anden verdenskrig. For at øge krigsproduktionen indførtes

i 1943 såkaldte Victory Shifts, hvorved man forstod korte arbejdsskift, der blev lagt således, at de enten lå før eller efter almindelig arbejdstid eller således, at to af dem tilsammen udgjorde et almindeligt dagskift. De havde til formål dels at forlænge arbejdstiden inden for industrivirksomhederne, dels at give de hidtil ikke-beskæftigede mulighed for at yde en arbejdsindsats i i hvert fald nogle timer pr. dag. På disse Victory Shifts arbejdede iøvrigt mange mennesker, som allerede havde erhvervs-mæssig beskæftigelse, og som således påtog sig et ekstraarbejde udover deres normale arbejde. Men herudover lykkedes det også gennem Victory Shifts at inddrage et meget stort antal hjemmeværende kvinder i erhvervslivet, idet mange hjemmeværende kvinder fandt, at de samtidig med at passe hjem og børn kunne påtage sig nogle timers dagligt erhvervsarbejde. I denne relation betød Victory Shift altså en øget udbredelse af deltidsarbejde.

Efter krigen faldt antallet af deltidsarbejdende noget, men er nu atter stigende. Til belysning af hele spørgsmålet om deltidsarbejde og dets betydning for kvinderne udsendte Womens Bureau under arbejdsministeriet i Washington i 1943 en pjece om spørgsmålet: »Part-time Employment of Women in Wartime« og lod i 1949-50 foretage en opgørelse af deltidsarbejdets omfang m. v. Denne undersøgelse var bl. a. foranlediget af henvendelser fra en række kvindeforeninger, der havde peget på det ønskelige i, at der skabtes mulighed for kvinderne til samtidig med deres erhvervsarbejde at passe hus og hjem på en forsvarlig måde. Dertil føjedes efter Koreakrigens udbrud hensynet til produktionen, idet man antog, at deltidsarbejdets videre udbredelse, i lighed med hvad der havde været tilfældet under den anden verdenskrig, kunne være et middel til at forøge tilgangen til arbejdsmarkedet.

Womens Bureau's undersøgelse er baseret på en total opgørelse af deltidsarbejdets omfang m. v. uden for industrien i 10 større og mindre byer, der ansås for typiske for U. S. A.s bysamfund. Undersøgelsens resultat er offentliggjort i en af bureauet i 1951 udsendt bulletin: Part-Time Jobs for Women. Det fremgår heraf, at $\frac{3}{4}$ af de deltidsarbejdende er kvinder, samt at ca. $\frac{1}{5}$ af samtlige kvindelige erhvervsarbejdende har arbejde på deltid, d. v. s. en arbejdstid på mindre end 36 timer ugentlig. Det bør dog i denne forbindelse erindres, at 40-timers ugen er ret udbredt i U. S. A., og at en deltidsarbejdstid af relativ samme størrelse som den i nærværende betænkning for danske forhold anvendte (36 timer) derfor i U. S. A. ville blive på ca. 30 timer ugentlig.

Det fremgår iøvrigt af undersøgelsen, at deltidsarbejde hyppigst anvendes inden for landbruget, husligt arbejde, handelen og den såkaldte serviceindustri. Derimod er der kun få deltidsarbejdende inden for den egentlige industri.

I tilslutning til undersøgelsen har såvel de ansatte som arbejdsgiveren udtalt sig om fordele og ulemper ved deltidsarbejde. De herved fremkomne udtalelser er i det store og hele de samme, som kendes fra tilsvarende danske undersøgelser. Dog bør det her bemærkes, at der ved den amerikanske undersøgelse intet er medtaget om de heltidsarbejdendes stilling til deltidsarbejde.

For så vidt angår ca. 1900 af de ved undersøgelsen fundne deltidsarbejdende kvinder har man søgt nærmere oplysning om alder og civilstand. Resultatet af denne del af undersøgelsen er vist i efterfølgende tabel.

Det er iøvrigt ved undersøgelsen oplyst, dels at den overvejende del af de deltidsarbejdende kvinder er over 35 år, dels at de deltidsarbejdende i de fleste tilfælde var

beskæftiget i virksomheder, hvor de tidligere havde arbejde på heltid, og dette forhold gjaldt iøvrigt i særlig grad de kvinder, der havde gennemgået en specialuddannelse.

Årsager til, at de deltidsarbejdende kvinder ikke havde arbejde på fuld tid (pct.).

	indtil	Fordelt efter alder				ialt
	25 år	25-35	35-45	45-55	ov. 55	
Arbejdet i hjemmet er en hindring	51	83	87	74	53	75
Helbredet er en hindring	4	3	3	6	12	5
Alderen er en hindring	—	—	—	2	13	2
Kan ikke finde heldagsarbejde	21	4	5	8	8	7
Arbejdets natur (korttidsarbejde)	5	2	2	2	4	3
Faglig interesse i arbejdet	—	—	*	1	1	*
Levner tid til anden beskæftigelse	2	2	1	1	1	2
Andre grunde	17	6	2	6	8	6
Ialt	100	100	100	100	100	100

* under 0,5%

	Fordelt efter civilstand				ialt
	ugifte	gifte	sep.+sk.	enker	
Arbejdet i hjemmet er en hindring	27	87	61	53	75
Helbredet er en hindring	14	3	6	9	5
Alderen er en hindring	5	1	3	10	2
Kan ikke finde heldagsarbejde	16	4	17	17	7
Arbejdets natur (korttidsarbejde)	6	1	5	4	3
Faglig interesse i arbejdet	1	*	—	—	*
Levner tid til anden beskæftigelse	6	1	3	1	2
Andre grunde	25	3	5	6	6
Ialt	100	100	100	100	100

* under 0,5%

Internationale organisationer.

Indenfor de internationale organisationer er deltidsarbejde i efterkrigstiden først blevet taget op af Den internationale Arbejdsorganisation (I. L. O.), som på et møde i Montreal i 1946 drøftede spørgsmålet om deltidsarbejde for kvinder. Ved senere møder i I. L. O. har dette problem igen været taget op, uden at man dog nåede frem til at stille egentlige forslag herom.

På det 14. møde i F. N.s økonomiske og sociale råd i 1952 blev spørgsmålet om deltidsarbejde taget op til drøftelse, og der blev ved denne lejlighed vedtaget en resolution, hvori der udtales ønske om en nærmere undersøgelse af hele deltidspøblemet. Samtidig hermed indbød Det økonomiske og sociale Råd I. L. O. til et samarbejde med henblik på en nærmere undersøgelse af deltidsarbejdets omfang og udbredelse. Efter at have modtaget denne indbydelse har I. L. O.s sekretariat optaget spørgsmålet om

deltidsarbejde blandt sine arbejdsopgaver og har som et første led i sine undersøgelser udsendt et spørgeskema til medlemmerne af den såkaldte korrespondance-comittee.

Det udtales bl. a. i spørgeskemaet., at deltidsarbejdet må antages at have interesse for både mænd og kvinder, men at det dog under hensyn til hele den måde, hvorpå spørgsmålet er opstået, vil være naturligt at lægge hovedvægten på deltidsarbejde for kvinder.

Spørgeskemaet indeholder iøvrigt følgende spørgsmål:

- 1) Antal arbejdere (mænd og kvinder), som er beskæftiget på deltidsarbejde (opdelt efter beskæftigelse indenfor de enkelte industrier).
- 2) Indenfor hvilke beskæftigelsesområder er deltidsarbejde mest udbredt.
- 3) Hvilket kendetegner især den arbejdskraft, som arbejder på deltidsarbejde (køn, alder, civilstand o. s. v.).
- 4) Årsager til at arbejdere ønsker deltidsarbejde.
- 5) Årsager til at arbejdsgivere ønsker at beskæftige deltidsarbejdere.
- 6) De typiske kvalifikationer for de arbejdere, der er beskæftiget på deltidsarbejde.
- 7) Arbejdsbetingelserne for de arbejdere, som er beskæftiget på deltidsarbejde (lønninger, helligdagsbetaling o. s.v.). Hvorledes er disse betingelser set i forhold til betingelserne for de heltidsansatte indenfor samme beskæftigelsesområde og med samme uddannelse.
- 8) Deltidsarbejdets tilpasning til socialforsikringssystemet (arbejdsløshedsforsikring, sygeforsikring, invalideforsikring, pensionsforsikring o. s. v.).
- 9) Arbejdernes og arbejderorganisationernes stilling til deltidsarbejde.
- 10) Arbejdsgivernes og arbejdsgiverorganisationernes stilling til deltidsarbejde.

Besvarelsene af de udsendte spørgeskemaer vil danne grundlag for en rapport om deltidsarbejde, som I. L. O. har til hensigt at udarbejde til brug for F. N.'s kvindekommision.

VI. Udvalgets drøftelser.

Spørgsmålet om deltidsarbejde er i første række blevet taget op af kvindeorganisationerne med henblik på at søge gennemført en lettelse i forholdene for de erhvervsarbejdende gifte kvinder og kvindelige forsørgere *) og for samtidig at åbne mulighed for de hjemmeværende gifte kvinder og kvindelige forsørgere til at påtage sig erhvervsarbejde uden for hjemmet.

De to kvindeorganisationer har henvist til, at det er af afgørende vigtighed for børnenes sunde udvikling, at de, indtil de har nået en vis alder, i størst muligt omfang overlades til moderens pasning. Såfremt moderen har erhvervsarbejde i normalt omfang, vil hun være nødsaget til det meste af dagen at overlade børnenes pasning til institutioner, hvad de sagkyndige regner for i almindelighed at være mindre heldigt for børnenes naturlige og sunde udvikling og ikke fuldt samstemmende med kravene til en forsvarlig børneopdragelse.

På den anden side vil det for mange gifte kvinder og kvindelige forsørgere være af stor betydning at have erhvervsmæssigt arbejde. Der tænkes herved ikke blot på kvinder, som af rent økonomiske grunde påtager sig erhvervsmæssigt arbejde for derved at tilføre hjemmet en indtægt, men også på de kvinder, som foretrækker erhvervsmæssigt arbejde udenfor hjemmet, og som - på grund af særlige evner eller uddannelse - kun ønsker at deltage i hjemmets og børnenes pasning i det omfang, hvor det af hensyn til børnenes opdragelse må anses for påkrævet. For hele denne gruppe kvinders vedkommende vil det derfor være af stor interesse, såfremt de i perioder, hvor børnenes pasning og opdragelse lægger beslag på deres tid, kan opnå deltidsarbejde, hvorved de samtidigt vil kunne bevare kontakten med erhvervslivet.

Disse særlige kvindesynspunkter med hensyn til deltidsarbejde er også kommet frem ved udvalgets drøftelser, idet man fra alle sider har anerkendt de særlige interesser, der her gør sig gældende. Det er dog samtidig fra såvel arbejder- og arbejdsgiverrepræsentanter blevet anført, at deltidsspørgsmålet som et særligt kvindeproblem kun har forholdsvis ringe betydning, bl. a. fordi deltidsarbejde ikke er økonomisk overkommeligt for størstedelen af de kvinder, som nu deltager i erhvervsmæssigt arbejde udenfor hjemmet. Endvidere har man fra såvel arbejdsgiver- som arbejderside peget på, at der med deltidsarbejde er forbundet en række ulemper, som tilsyneladende langt opvejer de fordele, som enkelte kvinder måtte have ved indførelse af deltidsarbejde i større omfang.

Selv om arbejdsgivernes og de ansattes repræsentanter således i udvalget har givet udtryk for skepsis med hensyn til de praktiske muligheder for en øget anvendelse af

*) Herved forstås i det følgende kvinder, der faktisk har en væsentlig forsørgerbyrde, d.v.s. enlige kvinder med børn (enker, fraseparerede og fraskilte kvinder og ugifte mødre) samt kvinder, der rent faktisk har forsørgerbyrde overfor andre.

deltidsarbejde, har man dog i udvalget været enige om, at deltidsarbejde som arbejdsform er anvendelig under særlige forhold og endog kan være meget ønskelig for særlige grupper af personer. Man har herved bl. a. peget på betydningen af at anvende deltidsarbejde som arbejdsform for de gamle, de erhvervshæmmede og de studerende. Endvidere har man anført, at det i perioder med en udpræget mangel på arbejdskraft vil være af betydning, såfremt man gennem deltidsarbejde kan udvide arbejdsstaben ved hjælp af deltidsarbejdende.

I det følgende skal nærmere redegøres for de under udvalgets drøftelser fremførte synspunkter, idet der af hensyn til overskueligheden er foretaget en opdeling, således at der først i særskilte afsnit gøres rede for arbejdsgivernes og de ansattes særlige synspunkter, hvorefter der i følgende afsnit foretages en gennemgang af de i udvalget fremførte synspunkter af mere generel karakter.

DEN SOCIALE SKOLE
RANDERSGADE 10
•TRIA 4601

Arbejdsgivernes synspunkter.

Arbejdsgivernes repræsentanter i udvalget har ved drøftelserne givet udtryk for forståelse af de motiver, der ligger bag ved kvindeorganisationernes rejsning af spørgsmålet om en *øget* anvendelse af deltidsarbejde. Man erkender, at deltidsarbejde i mange tilfælde vil være en gavnlig arbejdsform, som samtidig med at den muliggør, at husmoderen bidrager til hjemmets økonomi, giver hende tilstrækkelig tid til at deltage i børnenes pasning.

Når man alligevel fra arbejdsgiverside i almindelighed ikke finder at kunne gå ubetinget ind for deltidsarbejdets videre udbredelse, skyldes det, at der til denne arbejdsform knytter sig en række ulemper af såvel teknisk som økonomisk art, hvilket bevirker, at deltidsarbejde derfor normalt ikke vil kunne konkurrere med heltidsarbejde som en for arbejdsgiveren fordelagtig arbejdsform.

Man er dog som nævnt fra arbejdsgiverside opmærksom på, at deltidsarbejde i visse situationer eller for visse grupper af arbejdskraft indebærer fordele fremfor heltidsarbejde, og i det omfang, deltidsarbejde måtte have sådanne fordele, er man fra arbejdsgiverside interesseret i at støtte denne arbejdsform.

A. Ulemper ved deltidsarbejde.

Det er fra arbejdsgiverside fremført, at den væsentligste ulempe ved deltidsarbejde er de øgede administrative og driftstekniske vanskeligheder og de dermed følgende øgede omkostninger. Såfremt et større antal personer end normalt skal deltage i arbejdsprocessen, vil dermed nødvendigvis også følge et øget arbejde for administrationen. Der er herved bl. a. henvist til, at lønningsregnskaberne bliver betydeligt større, tilsynsvirksomheden mere omfattende, og kontrollen med forsømmelser betydeligt forøget.

For så vidt angår industrivirksomheder er der i denne forbindelse også henvist til kontrollen med de i virksomheden fremstillede varer, idet der herved er nævnt, at det på en arbejdsplads med deltidsarbejde (d. v. s. at 2 eller flere personer passer den samme maskine) vil være vanskeligt at kontrollere forbruget af de i produktionsprocessen benyttede råvarer. Endvidere vil også kontrollen med det færdige produkts kvalitet blive vanskeliggjort, såfremt et større antal personer inddrages i produktionsprocessen.

Det er endvidere af arbejdsgiverne blevet anført, at spørgsmålet om tillæring vil blive mere kompliceret, såfremt deltidsarbejde vinder videre udbredelse. Der tænkes herved ikke på den af lærlingeloven omfattede faglige uddannelse, men derimod på den tillæring, der foregår indenfor mange industrifag. Øget anvendelse af deltidsarbejde vil betyde, at der skulle tillæres et større antal personer, og hertil kommer yderligere, at tillæringen ville tage længere tid end normalt, da den i større udstrækning må finde sted på deltid. Arbejdsgiverne er dog opmærksomme på, at det overfor dette argument mod deltidsarbejde anføres, at en udvidet adgang til at overgå til deltidsarbejde sikkert vil medføre mindre afgang fra virksomhederne og derved bidrage til at mindske behovet for tillæring af ny arbejdskraft.

Arbejdsgiverne har også peget på, at deltidsarbejde evt. vil medføre større risiko for ulykker under arbejdet, fordi de deltidsarbejdende ikke vil opnå den samme rutine og kendskab til maskinerne som de heltidsarbejdende, og at en forkert betjening af maskiner og installationer derfor er mere sandsynlig ved deltidsarbejde end ved heltidsarbejde.

I denne forbindelse peger arbejdsgivernes repræsentanter på, at de deltidsarbejdende indenfor industrien sikkert heller ikke vil behandle maskinellet så omhyggeligt. I mange virksomheder er det maskinelle apparat kompliceret og fintmærkende, og det er derfor af stor betydning, at de personer, der skal betjene maskinerne, er fuldt fortrolige med disse. Fra de virksomheder, hvor deltidsarbejde i perioder har haft en videre udbredelse, er det da også erfaringen, at maskinellens holdbarhed er mindre i disse perioder.

Det er også anført, at en videre udbredelse af deltidsarbejde formentlig vil medføre en større forsømmelsesprocent. Man er vel fra arbejdsgivernes side opmærksom på, at forsømmelserne for de heltidsansatte kvinder i mange tilfælde skyldes, at arbejdet i hjemmet beslaglægger for stor en del af den pågældendes tid, og at de ansatte derfor undertiden vil være nødsaget til at forsømme arbejdet for at overkomme det huslige arbejde, ligesom man er opmærksom på, at dette forhold netop fremføres som et af de væsentligste argumenter for at indføre deltidsarbejde for de gifte kvinder og de kvindelige forsørgere. Men heroverfor peger man på, at der ved indførelse af deltidsarbejde vil opstå en ny forsømmelsesårsag, idet daglønnen for en deltidsarbejder i sammenligning med en heltidsløn vil være forholdsvis ringe, således at den deltidsansatte i en given situation ikke vil føle sig så stærkt tilskyndet til at møde på sit arbejde af hensyn til lønindtægten. Man mener derfor fra arbejdsgivernes side, at selv om deltidsarbejde skulle borttage nogle af årsagerne til forsømmelse fra erhvervsarbejdet, vil selve deltidsarbejdsformen betyde, at den ansatte i de givne situationer ikke er så stærkt tilskyndet til at passe sit arbejde regelmæssigt. Det bør dog herved erindres, at forholdene med hensyn til forsømmelser vil være påvirket af den almindelige beskæftigelsesituation, og at det især vil være i perioder med arbejdskraftmangel, at antallet af forsømmelser vil stige.

Man har herved også været inde på spørgsmålet om virksomhedernes interesse i at skabe en stabil arbejderstab. Efterhånden som optræning og rutine indenfor de enkelte erhvervsvirksomheder kommer til at spille en større og større rolle for virksomhedernes produktivitet, bliver det at have en stabil personalebestand af stadig større betydning for virksomhedens økonomi. Da det er arbejdsgivernes almindelige opfattelse, at de deltidsarbejdende må antages at have mindre ansvarsfølelse overfor virksomheden og mindre kollegialitetsfølelse overfor kollegerne end de heltidsansatte, vil en øget an-

vendelse af deltidsarbejde indenfor en virksomhed gribe forstyrrende ind i arbejdsgivernes bestræbelser for at opnå en homogen og stabil personalebestand. Også af denne grund er man fra arbejdsgivernes side betænkelig ved at gå ind for anvendelse af deltidsarbejde i større omfang.

B. Deltidsarbejde indenfor særlige arbejdsområder og for visse grupper af arbejdskraft.

Det foran udtalte, der er udtryk for arbejdsgiverrepræsentanternes almindelige synspunkt med hensyn til deltidsarbejde, svarer til det indtryk, der kan udledes af de i tidligere afsnit omhandlede af udvalget foretagne undersøgelser vedrørende deltidsarbejdets nuværende omfang og arbejdsgivernes stilling til deltidsarbejdet. Det fremgår af disse undersøgelser, at det generelle synspunkt indenfor arbejdsgivernes kreds er det, at der til deltidsarbejdet er knyttet en række teknisk og økonomisk begrundede ulemper, som under normale forhold gør, at deltidsarbejde ikke kan konkurrere med heltidsarbejde. Man er dog, uanset disse betydelige ulemper ved deltidsarbejde, fra arbejdsgiverside som nævnt opmærksom på, at deltidsarbejde under visse forhold eller for visse bestemte arter af arbejde er en anvendelig og fordelagtig arbejdsform.

I perioden under og umiddelbart efter krigen herskede der som bekendt indenfor en række fag en udpræget mangel på arbejdskraft. Under disse forhold blev man fra arbejdsgiverside interesseret i muligheden for at udvide arbejdsmarkedet og inddrage større kredse i erhvervsarbejdet. Som en løsning af dette problem kom deltidsarbejdet i betragtning, og det lykkedes i denne periode, omend i mindre omfang end i udlandet, jfr. foran afsnit V, ved en stærk anvendelse af deltidsarbejdet at inddrage et betydeligt antal ikke-erhvervsarbejdende under arbejdsmarkedet. I perioder med en udpræget mangel på arbejdskraft vil man således fra arbejdsgiverside være tilbøjelig til at se bort fra de ulemper, der under normale forhold gør deltidsarbejdet mindre ønskeligt, idet disse ulemper da opvejes af behovet for en kapacitetsudvidelse. Så snart arbejdsmanglen imidlertid forsvinder og eventuelt afløses af et arbejdskraftoverskud med deraf følgende ledighed blandt arbejderne, vil arbejdsgiverne i meget stor udstrækning igen gå over til udelukkende at anvende heltidsarbejde.

De erfaringer, der kan udledes af situationen under og umiddelbart efter krigen, og som iøvrigt er blevet bekræftet af arbejdsgivernes repræsentanter ved udvalgets drøftelser, viser således, at man fra arbejdsgiverside er interesseret i deltidsarbejde i det omfang, der herved kan skabes en reserve af arbejdskraft, hvorpå der kan trækkes i de arbejdskraftfattede perioder. Set på denne måde vil de deltidsarbejdende danne en yderste arbejdskraftreserve, som henholdsvis inddrages i eller skydes ud af produktionen i takt med de svingende konjunkturer.

Foruden den interesse, arbejdsgiverne har i at benytte deltidsarbejde i perioder med en udpræget arbejdsmangel, vil der, som det også fremgår af de af udvalget foretagne undersøgelser, være visse områder indenfor de forskellige fag og brancher, hvor deltidsarbejde også under normale forhold på arbejdsmarkedet vil være mere fordelagtigt for arbejdsgiverne end heltidsarbejde. Der kan således herved bl. a. nævnes, at det indenfor butikshandel en ofte vil forekomme, at arbejdsmængden på periodisk tilbagevendende tidspunkter når en særlig stor højde, og på sådanne tidspunkter vil det være en fordel

at kunne beskæftige deltidsansatte udover det normale personale. Som eksempler herpå kan anføres butikshandelen på fredage og lørdage i fødevarerbutikkerne.

Endvidere kan nævnes de specielle arbejder indenfor forskellige virksomheder og brancher, der i sig selv kun har en begrænset udstrækning, eller som er af en særlig karakter derved, at de bedst bestrides af en særlig uddannet person. Der tænkes herved f. eks. på forskellige slags journalføringsarbejde, telefonpasning i travle tider, lønstatistik m. v.; i sådanne tilfælde vil det ofte være en fordel for arbejdsgiveren at ansætte en deltidsarbejdende til udførelse af dette specielle eller begrænsede arbejde.

Endelig kan det anføres, at man fra arbejdsgiverside har peget på den fordel, der i enkelte tilfælde vil ligge i at kunne beholde en værdifuld arbejdskraft ved at tilbyde den pågældende at overgå til deltidsarbejde, såfremt der ellers kunne blive tale om, at vedkommende ville søge sin afsked. Dette forhold gør sig især gældende med hensyn til de gifte kvinder og de kvindelige forsørgere, som af hensyn til hjemmets og børns pasning ikke finder at kunne fortsætte med heltidsarbejde. Såfremt den pågældende har været i virksomheden gennem længere tid eller iøvrigt af arbejdsgiveren betragtes som en dygtig arbejdskraft, vil det trods de ulemper, der måtte være forbundet med deltidsarbejde, meget ofte være en fordel for arbejdsgiveren at kunne beholde pågældende på deltid.

For så vidt angår arbejdsgivernes stilling til deltidsarbejde for gamle, erhvervshæmmede og studerende henvises til et senere afsnit.

De ansattes synspunkter.

Også de ansattes repræsentanter i udvalget har givet udtryk for den opfattelse, at der med deltidsarbejde normalt vil være forbundet mange ulemper, og at en videre udbredelse af denne arbejdsform derfor ikke vil være til fordel for de ansatte som helhed. Man er dog på den anden side enig i, at der under særlige forhold indenfor visse områder og for så vidt angår særlige grupper af ansatte vil kunne være fordele forbundne med deltidsarbejde, men denne omstændighed forekommer dog ikke tilstrækkelig vægtig til at forrykke det almindelige indtryk af ulemperne ved deltidsarbejde. Når de ansattes repræsentanter i udvalget således i det væsentlige har udtalt sig mod en videre udbredelse af deltidsarbejde, må dette ses på baggrund af de i organisations- og fagpolitisk henseende uheldige virkninger, denne arbejdsform forventes at ville få. Man har iøvrigt herved fra de ansattes side henvist til fagbevægelsens bestræbelser for at gennemføre en almindelig forkortelse af arbejdstiden henimod 40 timer pr. uge, idet man har peget på, at man herved for større dele af de kredse, der er interesseret i deltidsarbejde, ville kunne opnå de samme fordele, som tillægges deltidsarbejdet, uden de ulemper, der iøvrigt knytter sig til denne arbejdsform.

Det bemærkes, at de synspunkter, som de ansattes repræsentanter har fremsat i udvalget, naturligvis kun dækker de organiserede arbejderes stilling til deltidsarbejdet, og de fremførte synspunkter må derfor ses som fagbevægelsens aktuelle principielle syn på denne arbejdsform. De fordele og ulemper ved deltidsarbejde, som de ansattes repræsentanter i udvalget har fremført, tager iøvrigt kun sigte på de allerede ansatte, og der

er således ikke hermed udtalt noget om den stilling til deltidsarbejde, som de personer, der for øjeblikket ikke har erhvervsarbejde, måtte have til en videre udbredelse af deltidsarbejdet.

A. Ulemper ved deltidsarbejde.

Som det væsentligste argument mod deltidsarbejde har de ansattes repræsentanter i udvalget nævnt, at deltidsarbejde indebærer en risiko for at virke trykkende på lønningerne samt for at modarbejde den organisationsmæssige samling.

Det er således blevet anført, at en videre udbredelse af deltidsarbejde vil kunne medføre en risiko for tvungen overgang til deltidsarbejde, bl. a. derved, at arbejdsgiverne eventuelt vil benytte denne form til at holde sammen på en rutineret arbejdstab i nedgangstider. I så fald vil deltidsarbejde opfylde samme funktion som den såkaldte arbejdsfordeling, men uden at der derved tilsikres arbejderne en kompensation for den nedsatte arbejdstid.

Man har endvidere været inde på den tanke, at de deltidsarbejdendes arbejdspræstation, der under hensyn til den relativt korte arbejdstid må antages at ville være højere end de heltidsarbejdendes, vil blive brugt som en målestok for de sidstnævntes arbejde. På denne måde vil de deltidsarbejdende eventuelt kunne komme til at nedsætte de heltidsarbejdendes fortjenstmuligheder.

Der er iøvrigt ved drøftelserne i udvalget blevet givet udtryk for den opfattelse, at de deltidsarbejdende, som i mange tilfælde kun vil være knyttet til faget for kortere tid, ikke vil føle sig solidarisk med de heltidsarbejdende og derfor ikke i så høj grad som de heltidsarbejdende vil støtte det fagorganisatoriske arbejde. Også på denne måde vil de deltidsarbejdende derfor let kunne komme til at virke som løntrykkere.

Man har også henvist til, at deltidsarbejde vil medføre en i forhold til arbejdstiden relativ nedsættelse af lønnen, idet de faste udgifter, der er forbundet med arbejdet, som f. eks. transportudgifter o. lign., vil komme til at beslaglægge en uforholdsmæssig stor del af indtægten, hvorfor den samlede nettofortjeneste bliver for ringe. Allerede af denne grund skulle deltidsarbejde være mindre fordelagtigt end rent umiddelbart antaget. Hertil kommer imidlertid, at der måske vil være nogen risiko for, at deltidsarbejde vil virke mere anstrengende end arbejde på normal arbejdstid, idet arbejdsgiverne givetvis vil ønske at placere de deltidsarbejdende på de særligt travle tidspunkter af dagen, således at deltidsarbejde derved vil kræve en relativ større arbejdspræstation i sammenligning med heltidsarbejde.

Ved drøftelserne i udvalget har der iøvrigt været peget på, at deltidsarbejde særligt skulle være anvendeligt indenfor handels- og kontorfaget, og man har derfor, især for dette fags område, ønsket at klarlægge de ansattes synspunkter. Med henblik herpå har udvalget haft en forhandling med Dansk Handels- og Kontormedhjælperforbund, der nærmere har redegjort for de organiserede handels- og kontormedhjælperes stilling til deltidsarbejde.

Det er herved oplyst, at de organiserede handels- og kontormedhjælperne er imod en villet udvidelse af deltidsarbejde ud fra den opfattelse, at deltidsarbejde som helhed vil være til skade for faget og fagets udøvere. Man går ud fra, at det fortrinsvis vil være de lidt bedre økonomisk situerede gifte kvinder, som vil ønske deltidsarbejde,

og disse kvinder vil derfor ikke have det samme behov som andre udearbejdende kvinder for at få en løn, de er i stand til at leve af, hvilket kan komme til at betyde, at de vil arbejde som løntrykkere indenfor faget. Man er iøvrigt af den opfattelse, at de deltidsarbejdende ikke vil have samme indstilling og ansvar overfor arbejdet som de heltidsansatte, og at deltidsarbejde derfor ikke vil gavne virksomhederne.

Endvidere har Dansk Handels- og Kontormedhjælperforbund givet udtryk for, at det på forhånd må antages kun at være et fåtal, som kan tage den med deltidsarbejde følgende nedgang i indtægten, og man finder derfor, at det vil være forkert for disse få (kvinders) skyld at rejse et problem, som kan medføre vanskeligheder for hele den store gruppe, for hvem erhvervsarbejde på fuld tid er en nødvendighed.

Det er de organiserede handels- og kontormedhjælperes opfattelse, at deltids-spørgsmålet er et rent kvindeproblem, som er rejst af kvindeorganisationerne for at komme en bestemt gruppe kvinder til hjælp. Med hensyn til disse kvinder (gifte kvinder eller enlige mødre) mener forbundet, at der er tale om et spørgsmål, som snarere bør løses ad anden vej, nemlig eventuelt ved børnetilskud, børnehaver og andre sociale foranstaltninger.

B. Deltidsarbejde indenfor særlige arbejdsområder og for visse grupper af arbejdskraft.

Uanset at repræsentanterne for de ansatte således i almindelighed må anse deltidsarbejdet for en ufordelagtig arbejdsform, er man dog opmærksom på, at det i visse perioder eller indenfor mindre områder eller grupper vil kunne være en fordel at anvende deltidsarbejdsformen.

Således vil risikoen for, at deltidsarbejde kan virke løntrykkende, i et vist omfang være bortelimineret i perioder med høj beskæftigelse, og de løn- og fagpolitiske ulemper ved deltidsarbejde vil derfor ikke gøre sig så stærkt gældende i sådanne perioder.

Man er endvidere enig i, at der indenfor de forskellige erhverv findes visse mere specielle arbejdsområder, hvor deltidsarbejde er den mest naturlige arbejdsform. Der tænkes herved på sådanne arbejder som f. eks. specialopgaver af kortere tidsmæssig udstrækning end normalt i pågældende virksomhed, telefonpasning ud over den normale arbejdstid, visse registreringsarbejder på biblioteker, specielle arbejdsopgaver indenfor hospitaler o. lign. Indenfor disse særlige arbejdsområder vil heltidsarbejde ofte ikke kunne anvendes, og den eneste mulighed for gennemførelse af de pågældende arbejdsopgaver vil derfor være at lade arbejdet udføre som deltidsarbejde.

Endelig er man med arbejdsgiverrepræsentanterne enige i, at deltidsarbejde kan være en for gamle, erhvervshæmmede og studerende særlig egnet arbejdsform. For så vidt angår disse grupper vil der normalt ikke være forbundet ulemper af organisationsmæssig og fagpolitisk karakter med anvendelse af deltidsarbejde.

Vedrørende deltidsarbejde for de her nævnte grupper henvises til et efterfølgende afsnit.

Andre synspunkter vedrørende deltidsarbejde.

I de foregående afsnit er gjort nærmere rede for de faglige organisationers principielle syn på deltidsarbejde, således som dette er kommet til udtryk ved udvalgets drøftelser og ved de foretagne undersøgelser. Ved drøftelserne i udvalget har de pågældende organisationers repræsentanter som foran anført understreget, at denne principielle stillingtagen er sket ud fra rent driftsøkonomiske og fagpolitiske synspunkter. Herefter har såvel arbejdsgivernes som de ansattes repræsentanter ment principielt at måtte være indstillet imod en større udbredelse af deltidsarbejde, idet denne arbejdsform i almindelighed ikke kan tilpasses virksomhedernes tarv, ligesom den i almindelighed dårligt harmonerer med de organisationsmæssige forhold på arbejdsmarkedet.

Denne strengt driftsøkonomiske og fagorganisatoriske stillingtagen til deltidsarbejde bør dog efter arbejdsgivernes og arbejdernes opfattelse ikke forhindre, at spørgsmålet om en øget anvendelse af deltidsarbejde gøres til genstand for nærmere overvejelser, idet man fra de to parter side erkender, at deltidsarbejdsformen i flere tilfælde kan være en både anvendelig og ønskelig arbejdsform. Endvidere kan repræsentanterne for de faglige organisationer tilslutte sig de synspunkter, som ligger til grund for hele deltidsspørgsmålets optagelse til drøftelse.

Såvel arbejdsgiverne som arbejderne har således tilsluttet sig den opfattelse, som bl. a. er kommet til udtryk fra kvindeorganisationernes side, hvorefter det af hensyn til børnenes forsvarlige pasning og opdragelse ofte - især når børnene er mindre - vil være påkrævet at indskrænke deres ophold i børneinstitutioner. Ligeledes har man som nævnt kunnet tiltræde den opfattelse, at deltidsarbejde er en for studerende, erhvervs-hæmmede og gamle særlig anvendelig arbejdsform, samt at det iøvrigt indenfor enkelte arbejdsområder, som f. eks. kontorvirksomhed og mindre områder indenfor visse brancher, undertiden vil kunne være rimeligt at anvende deltidsarbejde.

I forbindelse med drøftelsen af disse andre synspunkter vedrørende deltidsarbejde har man i udvalget også været inde på spørgsmålet om virkningerne på arbejdsmarkedet af en øget anvendelse af deltidsarbejde, jfr. nedenfor.

A. Hensynet til børnene, børneforsorgsinstitutionerne.

Spørgsmålet om deltidsarbejde er, som det vil fremgå af det foranstående, i meget stort omfang kædet sammen med børneforsogsproblemet og spørgsmålet om de udearbejdende mødre. Det er således, som gentagne gange foran berørt, bl. a. af kvindeorganisationerne blevet fremhævet, at det af hensyn til børnenes sundhed og trivsel er af den allerstørste betydning, at der gives moderen lejlighed til at være sammen med barnet og deltage direkte og aktivt i dets opdragelse. For at opnå dette vil det være nødvendigt, at moderens erhvervsarbejde udenfor hjemmet indskrænkes mest muligt, og en af de måder, hvorpå dette kan ske, er, at der gives hende lejlighed til deltidarbejde.

Dette falder nøje i tråd med de fra pædagogers og børneforsorgens side fremførte synspunkter, hvorefter det er af afgørende vigtighed for børnenes sunde udvikling, at

de i deres første år helt og senere i væsentligt omfang passes hjemme. Såfremt moderen har arhvervsarbejde af normalt omfang, d. v. s. ca. 8 timer daglig, vil hendes tid og arbejde i hjemmet blive stærkt beskåret, og hun må derfor overlade børnenes pasning til institutioner.

Undersøgelser har godtgjort, at mange af de børn, som tilbringer deres meste tid i offentlige børneinstitutioner, uanset disses nok så gode standard, er tilbøjelige til at blive præget deraf både fysisk og psykisk.

Fra børneopdrageres og pædagogers side er det derfor blevet udtalt, at opholdet i børneinstitutioner bør vente, til børnene har nået en vis alder, og derefter bør indskrænkes til et ret begrænset antal timer daglig, således at børnene i den resterende del af dagen kan opholde sig i hjemmet og være under moderens indflydelse.

Udvalget har ved drøftelserne af disse særlige børneforsorgsproblemer været enig i, at såfremt spørgsmålet udelukkende ses i relation til hensynet til børnenes forsvarlige opdragelse og pasning, vil det være ønskeligt, at moderens udearbejde indskrænkes mest muligt, medens børnene er små. Ligeledes er man i udvalget enig i, at deltidsarbejde i mange tilfælde vil være en for mødrene fordelagtig måde, på hvilken en nedsettelse af erhvervsarbejdet udenfor hjemmet kan opnås.

I forbindelse med disse forhold har udvalget også drøftet, hvilke virkninger en øget udbredelse af deltidsarbejde kan tænkes at få på vuggestuernes og børnehavernes belægning, ligesom man også herved har berørt de tanker, der har været fremsat med hensyn til retningslinierne for den fremtidige udbygning af disse børneforsorgsinstitutioner.

Det er almindeligt bekendt, at der for øjeblikket er et ret stærkt pres på vuggestuer, børnehaver og andre lignende børneinstitutioner. For at lette dette pres ville det være ønskeligt, om der - foruden det fornødne antal heldagsbørnehaver - kunne oprettes et antal halvdagsbørnehaver, som kan modtage børnene, medens moderen går på deltidsarbejde. Halvdagsbørnehaven, hvor børnenes ophold indskrænkes til nogle få timer daglig, anbefales fra sagkyndig side som en pædagogisk forsvarlig form for børneinstitution — endog som et heldigt og naturligt supplement til et storbybarns opdragelse, også for de børn, hvis moder er hjemmearbejdende.

B. Kvinder med højere uddannelse.

I diskussionen om deltidsarbejde for kvinder er der i første række blevet henvist til de kvindelige forsørgere, som af økonomiske grunde er nødsaget til at tage erhvervsarbejde udenfor hjemmet, og som derved afskæres fra i det tilstrækkelige og ønskelige omfang at deltage i hjemmets og børnenes pasning.

Blandt de kvindelige forsørgere findes der imidlertid en gruppe, som foruden at være interesseret i de fordele, deltidsarbejdet indebærer med hensyn til mulighederne for samtidig at kunne passe hjem og børn og indtjene en indtægt, tillige er interesseret i denne arbejdsform, fordi den i perioder, hvor børnenes pasning optager en væsentlig del af deres tid, gør det muligt for dem at bevare kontakten med deres erhverv og at vedligeholde deres arbejdsrutine.

Der tænkes herved på de kvinder, som har gennemgået en uddannelse, der kvalificerer dem til højere stillinger (handelsuddannelse, læreruddannelse, akademisk uddannelse m. v.). For en stor del af disse kvinder vil der ofte komme perioder, hvor de ikke ser sig i stand til at passe deres erhvervsarbejde i fuldt omfang og derfor bliver stillet overfor at skulle forlade deres arbejde, og såfremt fraværet fra erhvervsarbejdet bliver af længere varighed, vil det måske blive vanskeligt for dem at opnå nyt arbejde, når forholdene igen tillader det, fordi de har mistet følingen med deres erhverv og endvidere ofte har mistet deres arbejdsrutine. I denne sammenhæng må det iøvrigt erindres, at den uddannelse, de her nævnte kvinder har modtaget, og som i større eller mindre omfang har fundet sted med støtte fra det offentlige (universiteter, handelsskoler m. v.), repræsenterer en værdi, som ved total afgang fra erhvervslivet stort set vil være tabt.

Til en vis grad er de her nævnte kvinder stillet på samme måde som alle andre kvinder, der foretrækker at arbejde udenfor hjemmet, og som i perioder, hvor hjemmets og børnenes pasning beslaglægger en væsentlig del af deres tid, mod deres ønske må forlade erhvervsarbejdet med den deraf følgende risiko for at miste kontakten med erhvervsarbejdet.

C. Kvindeorganisationernes stilling til spørgsmålet om en videre udbredelse af deltidsarbejde for kvinder.

Ved drøftelserne er det af udvalgets repræsentanter for kvindeorganisationerne blevet fremhævet, at spørgsmålet om mulighederne for en videre udbredelse af deltidsarbejde ikke alene bør ses i relation til de fagpolitiske og organisationsmæssige konsekvenser af denne arbejdsform.

Det, man især har haft for øje ved rejsningen af dette spørgsmål, er hensynet til den kvindelige forsørger, som i mange tilfælde ikke uden skade for sig selv og børnene vil kunne påtage sig erhvervsarbejde i fuldt omfang. Deltidsarbejde vil imidlertid kun have interesse for en forholdsvis begrænset kreds af kvinderne, og indenfor de faglige organisationer, herunder også de kvindelige fagforeninger, vil spørgsmålet om deltidsarbejde naturligt antage karakter af et mindretalsproblem, hvis løsning må vige for de mere generelle fagpolitiske spørgsmål. Af denne grund har kvindeorganisationerne ment at burde tage initiativet til, at deltidsproblemet blev taget op med henblik på en omfattende belysning af deltidsarbejdets muligheder.

Det er bl. a. kvindeorganisationernes formål at arbejde for, at kvinderne får adgang til på lige fod med mændene at deltage aktivt i erhvervsarbejde i den udstrækning, de måtte ønske det, samt i forbindelse hermed at søge skabt lige store muligheder for mænd og kvinder til at opnå erhvervsmæssig og faglig uddannelse. I det store og hele er det efterhånden gennemført, at de forskellige uddannelsesmuligheder og erhvervs- muligheder er åbne i lige omfang for kvinder og mænd. Man kan imidlertid ikke se bort fra, at der rent faktisk påhviler gifte kvinder den væsentligste del af arbejdet i hjemmet, herunder børnenes pasning. Gifte kvinders erhvervsarbejde kan derfor ofte blive til skade for børnene og de pågældende kvinder selv, med mindre der gennemføres foranstaltninger, der giver kvinderne bedre muligheder for samtidig at passe hjem

og børn og udføre erhvervmæssigt arbejde. Det bemærkes herved, at det for en ansvarlig opdragelse af børnene og for at skabe de bedst mulige forhold i hjemmet iøvrigt er at foretrække, at husmoderen får størst mulig adgang til at deltage i hjemmets pasning og ikke mindst i børnenes opdragelse.

For andre kvindelige forsørgere gør de samme problemer sig gældende og ofte endda i forstærket grad.

I det overvejende antal tilfælde er det økonomiske hensyn, der har medført, at gifte kvinder og kvindelige forsørgere har erhvervsarbejde udenfor hjemmet. Heraf følger, at problemets omfang kan søges formindsket ved indførelse af børnetilskud af en sådan størrelse, at moderen kan forlade erhvervslivet og blive hjemme. Denne løsning vil imidlertid være samfundsøkonomisk bekostelig og vil i nogle tilfælde kunne vanskeliggøre de pågældende kvinders senere tilbagevenden til erhvervslivet.

Hidtil er problemet søgt løst på anden måde, især gennem børneinstitutioner, hvor børnene kan være, medens moderen udfører sit erhvervmæssige arbejde. Denne løsning er imidlertid ikke altid tilfredsstillende ud fra hensynet til børnene, idet børnene her ved er borte fra hjemmet og moderen den overvejende del af deres dag.

En bedre løsning på problemet vil efter kvindeorganisationernes repræsentanters opfattelse formentlig i mange tilfælde nås, såfremt der ved deltidsarbejde kan skabes mulighed for kvinderne til i et vist omfang at deltage i erhvervslivet og samtidig i fornødent omfang tage del i børnenes opdragelse og hjemmets pasning. Iøvrigt bør det så vidt muligt stå kvinderne frit for at overgå til normal arbejdstid igen, når hjemmet og børnene ikke mere lægger så meget beslag på deres tid.

Adgang til deltidsarbejde vil ikke alene kunne bidrage til en løsning af det omhandlede problem for gifte kvinder, men vil formentlig også være en udvej for enlige kvindelige forsørgere, som har en vis indtægt gennem pension, underholdsbidrag eller lignende. Endvidere vil adgang til deltidsarbejde åbne mulighed for en del af de kvinder, der ellers alene ville være hjemmearbejdende, til at tage erhvervsarbejde og derved øge familiens indtægt, uden at det vil være til skade for hjem og børn. For så vidt angår mødre med børn i den såkaldte børnehvealder vil det dog tillige være en forudsætning, at der skabes mulighed for, at børnene kan gå i en halvdagsbørnehave.

Adgangen til deltidsarbejde vil dels kunne bevirke en mere formålstjenlig anvendelse af mange kvinders arbejdskraft og således være en samfundsøkonomisk fordel, dels kunne medføre en bedring af de vilkår, under hvilke nogle af de selverhvervende mødre og deres børn lever.

Man er dog fra de nævnte repræsentanters side opmærksom på, at deltidsarbejde kun kan være et bidrag til en løsning af det pågældende problem. Vanskelighederne for mødre med spædbørn kan ikke løses ad denne vej, og adgang til deltidsarbejde vil ej heller være en brugbar udvej for mange kvindelige forsørgere, hvis økonomiske forhold nødvendiggør, at de indtjener lønnen for en fuld arbejdsdag. Større mulighed for opnåelse af deltidsarbejde kan derfor ikke overflødiggøre andre foranstaltninger, som ydelse af børnetilskud, oprettelsen af flere heldagsbørnehaver m. v.

D. Deltidsarbejde for de gamle.

Der har i udvalget været enighed om, at deltidsarbejde i mange tilfælde vil være en for de gamle særdeles anvendelig og fordelagtig arbejdsform, og at det derfor må anses for ønskeligt, at der skabes den videst mulige adgang for de gamle, som på grund af nedsat erhvervsevne ikke kan påtage sig heltidsarbejde, til at arbejde på deltid. Der er herved peget på den sociale opgave, der ligger i at bevare de gamles arbejdskraft for erhvervslivet længst muligt, samt den samfundsøkonomiske interesse, der ligger i, at de gamle i størst muligt omfang bevarer deres indtjeningsevne.

Ved drøftelsen af deltidsarbejde for de gamle har udvalget været inde på spørgsmålet om den fremtidige befolkningsudvikling og dennes betydning med hensyn til alderdomsforsorgen. Der er i denne forbindelse blevet peget på, at aldersfordelingen i den kommende tid fremover vil forskyde sig, således at der både relativt og absolut vil blive et større antal gamle. Dette vil, alt andet lige, betyde, at ydelsen af aldersrente i fremtiden vil blive et endnu mere omfattende og økonomisk tyngende problem, og det vil derfor være af stor interesse, såfremt man gennem deltidsarbejde kan bevare de gamle i erhvervslivet og dermed reducere samfundets forsørgelsesbyrde.

Fra arbejdsgiverside er det blevet anført, at det for virksomhederne ofte vil være en fordel at kunne bevare de ældre og veltjente medarbejdere, og at mulighederne for en sådan anvendelse af de gamle medarbejders arbejdskraft netop er til stede ved benyttelse af deltidsarbejdsformen. De nuværende regler om aldersrente modvirker imidlertid den fulde anvendelse af deltidsarbejde for de gamle derved, at aldersrentebestemmelserne medfører en betydelig reduktion i aldersrenten, når aldersrentemodtageren oppebærer en lønindtægt over en vis størrelse, jfr. iøvrigt herom i et foregående afsnit.

Selv om udvalget i princippet har tiltrådt en videre udbredelse af deltidsarbejde for de gamle, har man fra de ansattes side samtidig ønsket at udtrykke nogen betænkelighed ved at gå for vidt ad denne vej, med mindre det sikres, at en videre udbredelse af deltidsarbejde for gamle ikke kommer til at forringe de yngres chancer for at vinde frem. Der tænkes herved på de forringede advancementsmuligheder, der måtte følge af en øget anvendelse af de gamles arbejdskraft. De ansatte vil derfor finde det ønskeligt, at deltidsarbejde for de gamle som hovedregel bliver praktiseret således, at de deltidsarbejdende gamle udgår af den almindelige advancementsordning, f. eks. derved at de beskæftiges ved andet arbejde end det, de ville have haft, såfremt de var forblevet på fuld arbejdstid.

Udvalget har i denne forbindelse også været inde på spørgsmålet om, hvorvidt der i begrebet gamle i relation til deltidsarbejde kun bør medtages sådanne personer, som har opnået en alder, der berettiger dem til at modtage aldersrente eller pension, eller om man herunder bør medregne alle personer, som på grund af en med alderen indtrædende nedsættelse af arbejdsevnen ikke kan påtage sig arbejde på fuld arbejdstid.

Udvalget har dog ikke ment det nødvendigt at tage stilling til dette spørgsmål, idet de personer, der på grund af alder har nedsat arbejdsevne, forinden de er berettiget til pension eller aldersrente, vil kunne betragtes som erhvervshæmmede. Da der af udvalget også stilles forslag om deltidsarbejde for de erhvervshæmmede på linie med forslaget

om deltidsarbejde for de gamle, finder man det i denne henseende uden større betydning, hvorledes skillelinien mellem de to grupper drages.

For så vidt angår de bestræbelser, der må udfoldes for at hidføre en øget udbredelse af deltidsarbejde for de gamle, er udvalget opmærksom på, at det i første række gælder om at ændre de forhold, der for øjeblikket modvirker de gamles personlige interesse i at tage deltidsarbejde. I så henseende mener man først og fremmest at måtte henvise til de gældende aldersrentebestemmelser, hvorefter det som nævnt almindeligvis ikke kan svare sig økonomisk for de gamle at påtage sig erhvervsarbejde ved siden af aldersrenten.

Såfremt man ønsker at tilskynde flere gamle til at forblive i erhvervsmæssigt arbejde eller til at tage deltidsarbejde, bør bestemmelserne om aldersrente ændres derhen, at den økonomiske fordel ved at vente med overgang til aldersrente bliver øget betydeligt, og således at det gøres økonomisk mere tiltrækkende for en aldersrentemodtager at supplere sin aldersrente op med en lønindtægt.

Sideløbende med sådanne foranstaltninger med henblik på at muliggøre en kombination af aldersrente og arbejdsindtægt bør der efter udvalgets opfattelse gennemføres regler, der sikrer, at de gamle kan forblive i arbejdsløshedskasserne længst muligt. Herved vil de gamle kunne bevare kontakten med deres fag og stadig have muligheder for at opnå arbejde af lettere karakter, når et sådant måtte melde sig. En sådan ordning kan eventuelt tænkes praktiseret derved, at man fra det offentliges side yder et ekstra tilskud til arbejdsløshedskasserne i forhold til antallet af medlemmer over en vis aldersgrænse.

Sammenfattende kan udvalgets opfattelse af spørgsmålet om deltidsarbejde for de gamle udtrykkes således: Under de nuværende forhold synes der kun at være adgang til deltidsarbejde for gamle i meget ringe omfang, hvilket formentlig bl. a. skyldes, at de gældende aldersrentebestemmelser virker hæmmende på de ældres interesse i at påtage sig erhvervsarbejde ved siden af aldersrenten. Deltidsarbejde for de gamle må imidlertid formenes at indebære så store fordele såvel for den enkelte som for samfundet, at det bør tilstræbes at ophæve de hindringer, som i øjeblikket vanskeliggør en videre udbredelse af deltidsarbejde for de gamle.

E. Deltidsarbejde for erhvervshæmmede.

Ligesom det er tilfældet med hensyn til de gamle, har der i udvalget været enighed om, at deltidsarbejde i visse tilfælde vil være en ønskelig og anvendelig form for beskæftigelse af erhvervshæmmede, og at man derfor ved hjælp af deltidsarbejde bør tilstræbe at inddrage de erhvervshæmmede i aktivt erhvervsarbejde.

Ved drøftelserne af spørgsmålet om deltidsarbejde for erhvervshæmmede har udvalget været opmærksom på den af arbejds- og socialministeriets erhvervshæmmedeudvalg i 1950 afgivne betænkning om erhvervsmæssige foranstaltninger for erhvervshæmmede samt på arbejdsmarkedskommissionens i 1952 afgivne rapport om erhvervshæmmede, i hvilken sidstnævnte man henstiller, at spørgsmålet om, hvorvidt der ad overenskomstmæssig vej bør åbnes erhvervshæmmede personer adgang til at arbejde på nedsat arbejdstid, behandles af nærværende udvalg. På grundlag af disse to betænkninger har udvalget ment at kunne drage den konklusion, at en væsentlig forudsætning

for helbredelse eller optræning af invalider og erhvervshæmmede er, at de så vidt muligt placeres ved normalt arbejde. Forud for en sådan placering vil det dog i mange tilfælde være nødvendigt, at der finder en egentlig optræning sted ved særlige foranstaltninger enten således, at de erhvervshæmmede beskæftiges ved særligt arbejde eller tilsikres særlige arbejdsbetingelser på en almindelig arbejdsplads.

Ved selve optræningen af de erhvervshæmmede vil egentligt deltidsarbejde formentlig normalt ikke kunne komme i betragtning i større omfang. Imidlertid må det antages, at de optrænede erhvervshæmmede ikke altid vil kunne overføres direkte fra de egentlige optræningsforanstaltninger til almindeligt erhvervsarbejde med fuld arbejdstid, og for sådanne optrænede erhvervshæmmede vil deltidsarbejde kunne danne en gradvis overgang til normal heltidsbeskæftigelse. Hertil kommer imidlertid, at det for visse kategorier af erhvervshæmmede ikke kan forventes, at de ved optræningen genvinder den fulde erhvervsevne. For disse erhvervshæmmede, som efter optræningen fortsat må regne med nedsat arbejdsevne, vil deltidsarbejde nødvendigvis blive en permanent arbejdsform.

Fra arbejdsgivernes side har man i udvalget peget på, at deltidsarbejde for erhvervshæmmede ofte vil kræve særlige hensyn, og at det derfor kun vil kunne praktiseres indenfor mere begrænsede områder. Arbejdsgiverne har således bl. a. peget på, at den erhvervshæmmede formentlig sjældent vil kunne arbejde i samme tempo som de øvrige arbejdere og derfor vanskeligt vil kunne indgå i akkorder. Endvidere vil det måske ofte være nødvendigt at have særligt opsyn med de erhvervshæmmede både af hensyn til arbejdsrisikoen og af hensyn til produktionens normale afvikling.

Disse vanskeligheder ved at beskæftige erhvervshæmmede vil dog ikke gøre sig lige stærkt gældende indenfor alle erhvervsområder, og arbejdsgiverne er derfor af den mening, at der indenfor de forskellige erhverv vil være adskillige områder, hvor de erhvervshæmmede vil kunne placeres på deltidsarbejde, selv om der ikke træffes særlige foranstaltninger. Man har herved særligt peget på handels- og kontorlaget, men man henviser også til, at der indenfor industriproduktionen må være områder, hvor arbejdsgangen er således, at erhvervshæmmede med nogen tillem্পning vil kunne deltage.

Da man fra arbejdsgiverside således anerkender betydningen af gennem deltidsarbejde dels at kunne optræne, dels for længere varighed at kunne beskæftige erhvervshæmmede, kan man også uanset de ulemper, der måtte være knyttet hertil, gå ind for at anvende deltidsarbejde for erhvervshæmmede i så vidt omfang, som de praktiske forhold tillader.

De ansattes repræsentanter i udvalget anerkender ligeledes den betydning, det må tillægges at anvende deltidsarbejde for erhvervshæmmede. Man er iøvrigt fra de ansattes side af den opfattelse, at deltidsarbejde for erhvervshæmmede ikke har samme uheldige fagpolitiske konsekvenser som deltidsarbejde i almindelighed. Der kan således næppe være nogen risiko for, at de erhvervshæmmede vil komme til at virke som løntrykkere, ligesom deres forhold iøvrigt til fagorganisationerne formentlig næppe kan antages at få uheldige virkninger. Det forudsættes dog herved, at de erhvervshæmmedes arbejdsbetingelser fastlægges i vedtægter og overenskomster. De ansattes repræsentanter i udvalget er derfor enige i, at man i så vidt omfang som muligt søger at gennemføre deltidsarbejde for erhvervshæmmede.

Man har i udvalget drøftet de hindringer for en videre udbredelse af deltidsarbejde for erhvervshæmmede, der er en følge af de nugældende lovregler om invaliderente, hvorefter renten nedsættes, når den pågældende opnår en vis lønindtægt, jfr. iøvrigt foran i afsnit III. Der har i udvalget været enighed om, at denne reduktion af renten i forhold til lønindtægt i væsentlig grad modvirker de erhvervshæmmedes interesse i at søge lønnet arbejde. Udvalget finder derfor, at loven bør ændres således, at den ikke i så høj grad som nu begrænser de erhvervshæmmedes interesse for at tage lønnet arbejde, men tværtimod tilskynder de erhvervshæmmede til i så stort et omfang som muligt at påtage sig et erhvervsmæssigt lønarbejde.

I forbindelse med spørgsmålet om invaliderentens kombination med en arbejdsindtægt må også ses spørgsmålet om de erhvervshæmmedes adgang til arbejdsløshedsforsikringen. Som reglerne i øjeblikket er udformet, jfr. iøvrigt det efterfølgende afsnit om arbejdsløshedsloven, vil de udgøre en hindring for de erhvervshæmmedes optagelse i arbejdsløshedsforsikringen. En følge heraf vil kunne blive, at den erhvervshæmmede, som gennem særlige foranstaltninger er blevet optrænet og derefter eventuelt opnår beskæftigelse på deltid, ikke senere vil kunne få arbejde på heltid, idet arbejdsløsheds-kassernes anvisning vil være lukket for den pågældende. Endvidere vil en deltidsarbejdende erhvervshæmmede, der ikke er medlem af en arbejdsløshedskasse, være afskåret fra at modtage arbejdsløshedsunderstøttelse, huslejehjælp, brændselspenge m. v. fra arbejdsløshedskasserne. Det må derfor betragtes som en nødvendig forudsætning for de erhvervshæmmedes fulde indpasning i erhvervslivet, at der også åbnes adgang for deres optagelse i arbejdsløshedskasserne, uanset at de kun er beskæftiget på deltid.

Man har ved udvalgets drøftelser også været inde på spørgsmålet om, hvilke erhvervshæmmede der eventuelt vil kunne komme i betragtning ved deltidsarbejde, men dette spørgsmål er dog af en sådan karakter, at det vil kræve en dybtgående med lægelig bistand foretaget undersøgelse. Udvalget har derfor ikke ment at kunne gå nærmere ind herpå, men har ment at måtte henholde sig til det i de forannævnte to betænkninger anførte betragtninger og har på baggrund heraf skønnet, at der blandt de erhvervshæmmede må antages at være et ret betydeligt behov for deltidsarbejde, som klart vil manifestere sig, når mulighederne for at antage disse personer på deltid udvides.

F. Deltidsarbejde for studerende.

De af udvalget foretagne undersøgelser har vist, at der indenfor handels- og kontorfaget beskæftiges en del studerende og heraf et betydeligt antal på deltid. Der foreligger ikke statistisk materiale til belysning af de studerendes erhvervsarbejde gennem et længere tidsrum, men de af udvalget indhentede oplysninger synes at vise, at det formentlig først er i de senere år, at de studerende i større omfang har søgt erhvervsarbejde. Det bør iøvrigt her bemærkes, at der i den allerseneste tid må antages at være sket en nedgang i antallet af erhvervsarbejdende studerende, hvilket formentlig skyldes, at udbuddet af stillinger for studerende for øjeblikket er nedadgående, bl. a. som følge af indskrænkninger indenfor den offentlige administration.

Udviklingen synes dog at gå i retning af et større behov for erhvervsarbejde blandt

de studerende og hænger antagelig sammen med, at et stadigt større antal studerende nu rekrutteres fra de mindre bemidlede befolkningsgrupper, og at disse mindre bemidlede studerende er nødt til at have erhvervsarbejde for at kunne klare deres studier. Dertil kommer, at universiteternes og de højere læreanstalters legatmidler ikke er steget i takt med studentertallet og prisniveauet.

Det må skønnes, at de studerendes behov for erhvervsarbejde også i tiden fremover vil være af et forholdsvis betydeligt omfang, med mindre der på andre måder skabes økonomisk baggrund for gennemførelse af studierne. I denne forbindelse kan peges på de forslag, der har været fremme om en udvidelse af legatordningerne eller indførelse af en egentlig studenteløn.

Det fremgår af de af udvalget foretagne undersøgelser, at der fra fagorganisationernes side (herunder især Handels- og Kontormedhjælperforbundet) tidligere har hersket nogen betænkelighed mod de studerendes erhvervsarbejde, idet det herved især har været fremført, at de studerende let vil komme til at virke som løntrykkere, eller at de ville blive benyttet til at modvirke organisationsarbejdet.

Det er udvalgets opfattelse, at denne betænkelighed mod de studerendes erhvervsarbejde nu er aftagende eller helt forsvundet. Medvirkende hertil har sikkert været, at den studerendes deltagelse i erhvervsarbejdet som regel kun vil være af midlertidig karakter, og at der derfor på længere sigt ikke er tale om nogen konkurrence i forhold til de øvrige indenfor faget beskæftigede. I denne forbindelse har det formentlig også haft en stor betydning, at de studerende, som er beskæftiget i handels- og kontorfaget, i den senere tid i stor udstrækning har tilsluttet sig den faglige organisation, hvilket bl. a. har resulteret i, at de studerendes løn- og arbejdsforhold indenfor stat og kommune er fastlagt i henhold til bestemmelser, der er udarbejdet med fagorganisationernes medvirkning.

Der har ved udvalgets drøftelser om de studerendes forhold været enighed om, at der for disse vil være store fordele forbundet med anvendelse af deltidsarbejde som arbejdsform. For at kunne få den tilstrækkelige tid til studierne og for at kunne følge forelæsninger og kurser, er det en absolut nødvendighed, at de studerendes arbejdsdag er af kortere varighed end normalt, samt at arbejdstiden kan fastlægges under hensyn til forelæsningsstidspunkterne.

Udvalget finder det derfor ønskeligt, at de allerede eksisterende muligheder for deltidsarbejde for studerende bevares og om muligt udvides, således at der i så stort omfang som muligt sikres de studerende, som ikke uden erhvervsarbejde har økonomisk basis for at gennemføre studierne, muligheder for at opnå deltidsarbejde.

Udvalget finder iøvrigt herved anledning til at rette en henstilling til universiteterne og de højere læreanstalter om så vidt muligt at lægge forelæsninger og kurser i formiddagstimerne for derved at lette vilkårene for de studerende, der er nødsaget til at tage erhvervsarbejde i studietiden. Der kan som et eksempel på en sådan tilrettelægning af studieplanen henvises til den for de statsvidenskabelige studenter trufne ordning, der har muliggjort, at de statsvidenskabelige studenter i ret stor udstrækning har kunnet påtage sig erhvervsarbejde.

Udvalget ønsker dog i forbindelse med sine drøftelser af de studerendes forhold at pointere, at man ved sin stilling til deltidsarbejde for studerende ikke har villet gribe ind i diskussionen om økonomisk hjælp til de studerende. Man har forudsat for-

holdene, som de er for øjeblikket, og har på denne baggrund ment at kunne anbefale deltidsarbejde som en hjælp til løsning af de studerendes økonomiske problemer. Hvorvidt denne løsning på længere er den mest hensigtsmæssige og ønskelige, har man derimod ikke ment at burde tage stilling til.

Love, organisationsmæssige forhold m. v.

Det er under udvalgets drøftelser blevet påpeget, at mulighederne for anvendelse af deltidsarbejde ikke alene er afhængig af de faglige organisationers og de forskellige befolkningsgruppers opfattelse af og stilling til denne arbejdsform, men at der også indenfor lovgivningens område og i vedtægter og lignende bestemmelser findes regler, som har afgørende betydning for anvendelse af deltidsarbejdsformen, eller som i hvert fald direkte eller indirekte tager sigte på sådant arbejde. Dette gælder således funktionærloven, arbejdsløshedsloven, ulykkesforsikringsloven, ferieloven og tjenestemandsløven.

Endvidere må i denne forbindelse peges på de mellem de faglige organisationer afsluttede aftaler om løn- og arbejdsvilkår, der undertiden fastsætter bestemmelser for deltidsarbejde, eller hvis anvendelse i givet fald vil have betydning for fastlæggelse af reglerne for deltidsarbejde.

A. Funktionærloven og medhjælperloven.

De i lov af 9. juni 1948 om retsforholdet mellem arbejdsgivere og funktionærer indeholdte regler kan tænkes at få betydning for deltidsarbejde derved, at lovens regler om opsigelse eventuelt vil kunne kræves anvendt ved overgang fra deltidsarbejde til heltidsarbejde eller ved opsigelse af en deltidsarbejdende.

Hvorvidt de i funktionærlovens § 2 fastsatte opsigelsesfrister, der varierer fra 1-6 måneder, også er gældende for deltidsarbejdende, kan vel næppe besvares generelt. Ganske vist blev det ved en sø- og handelsrets dom i 1940 vedrørende en kvindelig funktionær, der for en løn af 5-6 kr. daglig havde stået til rådighed i travle perioder, og som havde haft beskæftigelse så godt som uafbrudt i 6 måneder, udtalt, at pågældende fandtes at have en sådan arbejdsmæssig tilknytning til firmaet, at hun måtte betragtes som funktionær og dermed berettiget til de i funktionærloven fastsatte opsigelsesfrister. Det fremgår imidlertid ikke af dommen, hvori den omhandlede tilknytning iøvrigt består, og det kan ikke uden videre antages, at der ved dommen er taget stilling til, i hvilket omfang deltidsarbejde berøres af loven, idet også andre forhold kan have spillet ind.

Man må derfor antage, at afgørelsen af, hvorvidt funktionærlovens opsigelsesregler er gældende i tilfælde, hvor en funktionær er antaget udelukkende til deltidsarbejde eller er overgået til deltidsarbejde af mere permanent karakter, må bero på domstolens afgørelse.

Udvalgets medlemmer har ved drøftelserne af dette spørgsmål været enige om, at det med henblik på mulighederne for en videre anvendelse af deltidsarbejde vil være ønskeligt, om der i funktionærloven kunne indføjes specielle opsigelsesregler med hensyn til deltidsarbejdende, herunder opsigelsesfrister, der formentlig bør være kortere end normalt gældende for heltidsarbejdende.

Hvis der ved overgang fra heltidsarbejde til deltidsarbejde ikke er truffet nogen aftale om deltidsarbejdets varighed, eller hvis parterne er enige om, at deltidsarbejde kun skal praktiseres indenfor en begrænset periode eller så længe, det passer med virksomhedens tarv, må man formentlig antage, at arbejdsgiveren ikke er bundet af de i funktionærloven fastsatte opsigelsesfrister, men må kunne forlange, at den deltidsarbejdende med kort varsel påny overtager heltidsarbejde.

Bortset fra opsigelsesreglerne vil de i funktionærloven indeholdte bestemmelser næppe have særlig betydning for deltidsarbejdende.

Lov af 16. juni 1941 om retsforholdet mellem husbond og medhjælpere, som fortrinsvis tager sigte på de ved landbrug og husligt arbejde beskæftigede medhjælpere, indeholder i sig selv intet til nærmere afgrænsning af medhjælper begrebets område, bortset fra en bestemmelse i lovens § 1 om, at fæstemål, indgået for kortere tid end en måned, ikke henhører under loven. Ifølge den sædvanemæssige opfattelse af medhjælperbegrebet forudsættes imidlertid, at medhjælperen kontraktlig forpligter sig til for et længere tidsrum at stille sin arbejdskraft som helhed til en andens rådighed.

At medhjælperen skal stille sin arbejdskraft som helhed til rådighed synes ikke at udelukke, at loven også kan anvendes på deltidsarbejde. Ganske vist er der faldet 2 domme, hvorefter arbejdsforhold vedrørende tidsmæssigt begrænset, men regelmæssigt arbejde ikke kunne henføres under loven. Men i disse tilfælde, der begge har omfattet landbrugsarbejde, har det drejet sig om et bestemt stykke arbejde.

Hvor der derimod er tale om, at medhjælperen stiller sin hele arbejdskraft til rådighed, selv om det kun er for en i forhold til normal arbejdstid begrænset daglig eller ugentlig tid, må medhjælperloven antages at finde anvendelse. Dette synes bekræftet af en i 1885 afsagt dom, hvorefter arbejdsforholdet for en karl, der havde to arbejdspladser, nemlig en om formiddagen og en om eftermiddagen, fandtes at henhøre under lovens område.

Medhjælperlovens regler kan således formentlig anvendes såvel på heltidsarbejde som på deltidsarbejde, og en deltidsarbejdende medhjælper må antages at have ganske samme stilling som den heltidsarbejdende.

B. Arbejdsløshedsloven.

Ifølge § 9, stk. 1, i lov af 27. maj 1950 om arbejdsanvisning og arbejdsløshedsforsikring m. v. kan kun ubemidlede lønarbejdere, der har deres hovederhverv og væsentligste livsophold ved lønarbejde, *optages* i og vedblive at være nydende medlemmer af anerkendte arbejdsløshedskasser.

Denne regel er næppe til hinder for optagelse af deltidsarbejdende, idet bestemmelsen om »hovederhverv og væsentligste livsophold« tager sigte på at begrænse lovens område overfor personer med andet erhverv end egentligt lønarbejde (selvstændige). - Det kan således herved nævnes, at selvstændige landbrugere kun kan optages i arbejdsløshedskasse, såfremt landejendommens grundværdi ikke overstiger 5.000 kr., og såfremt den pågældende landbruger indenfor et regnskabsår har mindst 130 normal-dages lønarbejde.

I forbindelse med optagelsesreglen i § 9, stk. 1, må nævnes lovens § 10, stk. 1, hvorefter arbejdsløshedskasserne skal nægte at optage som nydende medlemmer per-

soner, der af legemlige grunde må anses for uskikket til regelmæssigt arbejde. Denne bestemmelse, der formentlig er foranlediget af hensynet til arbejdsløshedskassernes økonomi, kan tænkes at få betydning for spørgsmålet om optagelse i arbejdsløshedskasserne af erhvervshæmmede, og dermed også erhvervshæmmede, der arbejder på deltid. Bestemmelsen i sig selv vil dog næppe virke hindrende for optagelse af erhvervshæmmede personer, såfremt de pågældende erhvervshæmmede kan påtage sig regelmæssigt arbejde, jfr. herved at det i bestemmelsen udtrykkelig er anført, at nægtelse af optagelse kun gælder personer, der er uskikket til regelmæssigt arbejde. Heller ikke erhvervshæmmede, der arbejder på deltid, skulle derfor kunne nægtes optagelse i henhold til denne bestemmelse, idet deltidsarbejde jo netop er defineret som regelmæssigt arbejde af kortere varighed end normalt.

Selv om reglen således ikke i sig selv burde give anledning til, at erhvervshæmmede personer, herunder også deltidsarbejdende, nægtes optagelse i arbejdsløshedskasserne, synes der dog at være tilfælde, hvor arbejdsløshedskasserne har fortolket reglen på en måde, der udelukker de erhvervshæmmede fra optagelse i forsikringen.

Under hensyn til den betydning, det må tillægges, at de erhvervshæmmede i størst muligt omfang inddrages i erhvervslivet, hvilket ofte kun kan ske som deltidsarbejdende, og i betragtning af, at medlemsskab i en arbejdsløshedskasse er en nødvendig forudsætning herfor, finder udvalget det særdeles ønskeligt, at arbejdsløshedskasserne, så vidt loven tillader det, giver de erhvervshæmmede adgang til optagelse i kasserne.

Udbetaling af arbejdsløshedsunderstøttelse er ifølge arbejdsløshedsloven begrænset af indtægten størrelse, idet understøttelsen højst kan udgøre $\frac{2}{3}$ og for forsørgere med børn $\frac{4}{5}$ af indtægten. For heltidsarbejdende er denne begrænsning gennemført på den måde, at arbejdsløshedskassernes understøttelsessatser for så vidt angår arbejdere med heltidsarbejde er fastsat til $\frac{2}{3}$ og for forsørgere med børn $\frac{4}{5}$ af den normale løn indenfor det pågældende fag. For deltidsarbejdende vil understøttelsens størrelse derimod blive afgjort individuelt på grundlag af oplysning om den deltidsarbejdendes indtægt i perioden forud for ledighedens indtræden, således at understøttelse fastsættes til højst $\frac{2}{3}$ og for forsørgere med børn $\frac{4}{5}$ af den faktiske indtægt i denne periode.

Såvel optagelsesreglerne som reglerne vedr. understøttelsessatser skulle således ikke virke hindrende for deltidsarbejdendes optagelse og medlemsskab i arbejdsløshedskasserne. Derimod synes lovens regler om arbejdsanvisning og arbejdsvægning at kunne virke hindrende på de deltidsarbejdendes udnyttelse af understøttelsesreglerne.

I henhold til arbejdsløshedslovens § 17, stk. 1, afsnit 10, kan medlemmer af arbejdsløshedskasser, der uden fyldestgørende grund vægrer sig ved at overtage et af kassens bestyrelse eller et offentligt arbejdsanvisningskontor eller kommunalbestyrelsen eller det kommunale beskæftigelsesudvalg anvist passende arbejde, ikke modtage understøttelse. Under denne regel må uden tvivl også falde de tilfælde, hvor en deltidsarbejdssøgende nægter at modtage anvist heltidsarbejde. Der kan således herved henvises til, at reglen f. eks. også får virkning for de selvstændige landbrugere (småbrugere), der er medlemmer af en arbejdsløshedskasse, og som nægter at overtage et anvist arbejde under hensyn til, at det er af så lang daglig varighed, at det ikke giver dem mulighed for på tilfredsstillende måde at passe deres egen bedrift.

I henhold til denne regel vil derfor en arbejdsledig, der før ledighedens indtræden arbejdede på deltid, være pligtig til at overtage anvist arbejde på heltid. Vægrer han

sig ved at overtage det anviste arbejde under hensyn til, at han kun ønsker at arbejde på deltid, vil understøttelsen blive inddraget.

Reglen om understøttelsesrettens ophør som følge af arbejdsvægring finder derimod ikke anvendelse på en deltidsarbejdende, som under udførelse af deltidsarbejde nægter at overgå til heltid. I sådanne tilfælde må den deltidsarbejdende, såfremt vægringen fører til arbejdsforholdets ophør være berettiget til understøttelse, men vil derefter være underkastet reglen.

Ligeledes må det antages, at arbejdsvægringsreglen ikke finder anvendelse på erhvervshæmmede, som af helbredsmæssige grunde ikke kan arbejde på fuld tid, og som derfor nægter at overtage anvist heltidsarbejde. Det er, som nævnt, i lovens § 17 udtrykkelig anført, at understøttelsesretten kun bortfalder, såfremt den pågældende væg-
rer sig ved at overtage anvist passende arbejde, og heri må formentlig ligge, at arbejdet skal være passende i forhold til den pågældendes arbejdsevne.

Udvalget er af den opfattelse, at den her omhandlede regel i nogen grad må formodes at modvirke ønsket om en øget anvendelse af deltidsarbejde, derved at de deltidsarbejdende ved indtrædende ledighed risikerer at blive henvist til heltidsarbejde. Udvalget vil derfor finde det ønskeligt, at reglen ændres, således at en normalt deltidsarbejdende ved indtrædende ledighed kun er forpligtet til at modtage anvist arbejde på deltid.

Man er dog opmærksom på, at en sådan ændring af arbejdsvægringsreglen i arbejdsløshedslovens § 17 kun vil kunne gennemføres, såfremt der er deltidsarbejde i tilstrækkeligt omfang, eller såfremt deltidsarbejde indenfor det pågældende fag vil have en så almindelig udbredelse, at der normalt vil kunne anvises de ledige arbejde på deltid. I modsat fald vil reglen kunne medføre, at en deltidsarbejdende, der er blevet ledig, vil kunne hæve understøttelse i meget lang tid, uanset at der i denne periode har kunnet anvises heltidsarbejde.

Da der formentlig ikke kan forventes fuld opfyldelse af denne forudsætning, vil det være rimeligt at begrænse understøttelsesretten for de deltidsarbejdende, således at understøttelse ydes i et færre antal dage end for de heltidsarbejdende.

I henhold til arbejdsløshedslovens § 12, stk. 1, skal det *årlige bidrag til arbejdsløsheds-kassen* fastsættes således, at det i forbindelse med det i loven omhandlede stats-tilskud efter de forhåndenværende erfaringer må antages at være tilstrækkeligt til at yde medlemmerne den fastsatte understøttelse og opfylde kassens øvrige forpligtelser samt til at tilvejebringe en passende reserve. Loven henlægger således fastsættelse af kontingentet til kasserne, og det må derfor indenfor de givne rammer stå kasserne frit for at inndelegere medlemmerne i forskellige kontingentklasser efter objektive kriterier, f. eks. mænd-kvinder, faglærte-ufaglærte, alder, anciennitet, lønsatser o. l. Hermed følger imidlertid også, at medlemsbidraget vil kunne fastsættes forskelligt for de heltidsarbejdende og de deltidsarbejdende, således at de deltidsarbejdende f. eks. betaler i et forhold til deres arbejdstid fastsat bidrag, d. v. s. at deltidsarbejdende, der arbejder det halve af dagen eller 3 dage ugentlig, betaler et bidrag, der svarer til halvdelen af bidraget for de heltidsarbejdende.

Uanset at der således ikke i arbejdsløshedsloven synes at være hindringer for at fastsætte et særligt medlemsbidrag og dermed forbundne understøttelsesregler for de deltidsarbejdende, er der dog så vidt udvalget bekendt endnu ingen arbejdsløsheds-

kasser, som har indført særlige kontingent- og understøttelsesregler for de deltidsarbejdende, hvilket måske i nogen grad hænger sammen med, at deltidsarbejdende, der oppebærer understøttelse, som nævnt vil være forpligtet til at overtage anvist arbejde, uanset om dette måtte være et heltidsarbejde.

Der har i udvalget været enighed om, at det med henblik på en videre anvendelse af deltidsarbejde vil være ønskeligt, at arbejdsløshedskasserne ændrer praksis på dette punkt, således at der fastsættes særlige kontingentsatser for de deltidsarbejdende. Man er opmærksom på, at indførelse af et særligt deltidskontingent vil støde på forskellige praktiske vanskeligheder, bl. a. med hensyn til fastsættelse af kontingenter i tilfælde af overgang fra heltid til deltid eller omvendt. Også spørgsmålet om kontingentets størrelse vil formentlig rejse visse vanskeligheder, idet f. eks. fastsættelse i forhold til arbejdstidens længde måske ikke vil opfylde de i loven fastsatte krav. Sådanne praktiske vanskeligheder vil dog formentlig kunne overvindes uden større besvær, og udvalget skal derfor pege på det ønskelige i, at spørgsmålet om et særligt deltidskontingent tages op.

C. Ulykkesforsikringsloven m. m.

I henhold til lov af 12. april 1949 om forsikring mod følger af ulykkestilfælde er enhver arbejdsgiver indenfor de i loven omhandlede erhvervsområder forpligtet til at holde de af ham ansatte ulykkesforsikrede. Det arbejdsgiveren som følge heraf påhvillende forsikringsbidrag vil almindeligvis være fastsat efter normalarbejdstiden indenfor det pågældende fag. For deltidsarbejdende vil ulykkesforsikringsbidraget således kunne fastsættes til en forholdsvis andel af bidraget for de heltidsarbejdende.

Såfremt en i henhold til ulykkesforsikringsloven forsikret arbejder kommer til skade under arbejdet, og erhvervsevnen herved nedsættes så meget, at den tilskadekomne midlertidigt ikke kan påtage sig arbejde i væsentligt samme omfang som tidligere, ydes der dagpenge. I henhold til § 44 og 25 beregnes disse dagpenge, der højst må udgøre $\frac{3}{4}$ af den tilskadekomnes dagløn, på grundlag af den pågældendes årsløn, hvorved forstås den samlede arbejdsfortjeneste i løbet af det år, der ligger forud for ulykkestilfældets dato. Af denne samlede årsfortjeneste beregnes daglønnen til en 300'del af årslønnen.

Det fremgår heraf, at den for dagpengenes størrelse afgørende dagløn fremkommer som den pågældendes gennemsnitsdagløn for et år og uden hensyntagen til den normale dagløn indenfor pågældendes fag. Heraf følger, at daglønnen for en deltidsarbejdende vil blive udregnet som den til deltidsarbejdsindtægten svarende gennemsnitlige dagløn.

Foruden de ovennævnte bestemmelser, der således tilsyneladende vil kunne anvendes på deltidsarbejdende, indeholder ulykkesforsikringsloven ikke regler af særlig interesse for spørgsmålet om deltidsarbejde.

Lovene af 11. juni 1954 om almindelig arbejderbeskyttelse, om arbejderbeskyttelse indenfor handels- og kontorvirksomhed og om arbejderbeskyttelse indenfor landbrug og gartneri, der fra 1. april 1955 afløser den hidtidige fabrikløvgivning, indeholder ikke bestemmelser af mere speciel betydning for deltidsarbejde.

D. Ferieloven.

Ifølge lov af 31. marts 1953 om ferie med løn har enhver arbejder, funktionær eller medhjælper ret til 1½ dags ferie med løn for hver måned, han det forudgående år har været beskæftiget. Den den ferieberettigede tilkommende feriegodtgørelse udgør 6V2 % af den løn, der udbetales ham for det arbejde, der danner grundlag for ferieretten.

Begge disse regler om ferie med løn finder også anvendelse på deltidsarbejdende, idet feriegodtgørelsen beregnes som 6V2 % af den indtjente løn, medens ferietiden fastsættes efter det antal måneder, vedkommende har været beskæftiget. Lovens regler vil iøvrigt også umiddelbart kunne anvendes i de tilfælde, hvor der indenfor samme år har været arbejdet både på heltid og på deltid.

E. Vedtægter og overenskomster.

Som foran nævnt er arbejdsløshedslovens regler formentlig ikke til hinder for, at arbejdsløshedskasserne optager deltidsarbejdende og fastsætter et særligt kontingent for de deltidsarbejdende. Uanset dette er der, som lige foran nævnt, ingen arbejdsløshedskasser, som har indført særlige kontingent- og understøttelsessatser for deltidsarbejdende.

Derimod har enkelte arbejdsløshedskasser indført særlige regler for de medlemmer, der kun er delvis beskæftiget indenfor det pågældende fag, og som iøvrigt har beskæftigelse ved andet arbejde. Som eksempel herpå kan nævnes reglerne for medlemsskab i arbejdsmændenes arbejdsløshedskasse for så vidt angår de selvstændige landbrugere med ejendomme til en grundværdi under 5.000 kr., som har mindst 130 normal-dages lønarbejde indenfor et år.

Med hensyn til denne sidstnævnte regel finder udvalget, at begrundelsen for reglens indførelse, nemlig hensynet til arbejde i egen bedrift, meget ofte vil kunne anvendes på deltidsarbejdende. I de tilfælde, hvor det er kvindelige forsørgere, der ønsker deltidsarbejde, er ønsket om arbejde på deltid jo i de fleste tilfælde sikkert begrundet i, at arbejdet i hjemmet ikke tillader udearbejde på fuld tid. Der må formentlig derfor siges at være en vis lighed i forholdet til arbejdsmarkedet mellem sådanne deltidsarbejdssøgende kvinder og de selvstændige erhvervsdrivende, der må supplere deres indtægt op med lønnet arbejde.

Udvalget vil derfor finde det naturligt, om de for selvstændige landbrugere gældende særlige regler tillempes og overføres til de forskellige arbejdsløshedskasser med henblik på de deltidsarbejdende.

Også i de mellem de faglige organisationer afsluttede overenskomster om løn- og arbejdsforhold er indeholdt regler om arbejdstidens længde, som direkte eller indirekte tager sigte på deltidsarbejde. Eksempelvis kan nævnes den mellem Centralorganisationen af Metalarbejdere i Danmark og Sammenslutningen af Arbejdsgivere indenfor Jern- og Metalindustrien indgåede overenskomst, hvori det er bestemt, at den normale arbejdstid er 48 timer ugentlig. Denne regel skal formentlig i første række fortolkes således, at 48 timer er det maksimale timetal pr. uge, og at arbejde derudover er at betragte som overarbejde med deraf følgende højere aflønning.

Overenskomsten indeholder dog også regler om nedsat arbejdstid i de tilfælde, hvor

arbejdsgiveren på grund af arbejdsmangel eller lignende finder det nødvendigt at for-
korte arbejdstiden. Kan der ikke opnås enighed mellem parterne om en sådan nedsæt-
telse af arbejdstiden, skal sagen indenfor en vis frist indbringes til fagretlig behandling.

Denne sidstnævnte regel tager vel ikke sigte på en fra enkelte arbejders side ønsket
nedsat arbejdstid, d. v. s. deltidsarbejde. På den anden side vil reglen, sammenholdt med
reglen om en normal arbejdsuge på 48 timer, formentlig kunne fortolkes således, at en
afvigelse fra den normale arbejdstid kun kan ske ifølge generel overenskomst. For
uhindret at kunne praktisere deltidsarbejde vil det derfor sikkert være nødvendigt, at
overenskomster af den her omhandlede karakter suppleres med særlige regler om
adgangen til at benytte denne arbejdsform.

Tjenestemænd.

Spørgsmålet om deltidsarbejde for de under statens og kommunernes administration
ansatte tjenestemænd har som nævnt været behandlet i et særligt arbejdsudvalg ved-
rørende handels- og kontorfaget. Den af arbejdsudvalget afgivne indstilling vedr. del-
tidsarbejde for tjenestemænd, der har været udgangspunktet for de i det efterfølgende
refererede drøftelser, har hovedudvalget i det store og hele kunnet tiltræde.

For så vidt angår *statstjenestemænd* er der i henhold til tjenestemandslovens § 16
åbnet adgang for gifte kvinder til at opnå nedsættelse af arbejdstiden. Ved de af ud-
valget foretagne undersøgelser er der konstateret, at denne regel finder anvendelse i
et vist omfang. På den anden side har det vist sig, at der i enkelte styrelser synes at
være visse hindringer for en fuld udnyttelse af reglen. Årsagerne hertil ligger tilsyne-
ladende i vanskelighederne ved at gennemføre en praktisk tilrettelæggelse af deltids-
arbejdet, idet der dog også indenfor enkelte styrelser synes at være nogen uvilje mod
at anvende deltidsarbejde som arbejdsform.

Det er ved drøftelserne i udvalget blevet anført, at de konstaterede vanskeligheder
med hensyn til den praktiske gennemførelse af deltidsarbejde sikkert vil kunne bort-
elimineres ved en rationel organisation og tilrettelæggelse af arbejdet. Hvis kravet om
en rationel organisation af arbejdet opfyldes, vil det sikkert vise sig, at meget af det
på statens kontorer forekommende arbejde (maskinskrivning, bogføring, kartoteks-
arbejde, statistik m. v.) lige såvel kan udføres på deltid som på heltid. Det må også
antages, at det samtidig med gennemførelse af en sådan rationel tilrettelæggelse af del-
tidsarbejdet må forventes, at styrelsernes uvilje mod denne arbejdsform vil forsvinde,
idet den uvilje, der i øjeblikket kan konstateres i nogle styrelser, formentlig udeluk-
kende skyldes de ulemper, der er forbundet med mindre godt organiseret deltidsarbejde.

Det er derfor udvalgets opfattelse, at der allerede efter de gældende regler skulle
være gode muligheder for en videre udbredelse af deltidsarbejde indenfor statsadmini-
strationen. På den anden side omfatter de nugældende regler kun et begrænset antal
af de tjenestemandsansatte, nemlig de gifte kvinder, og en videre udbredelse af del-
tidsarbejde vil derfor kun kunne finde sted, såfremt større kredse af tjenestemænd ind-
drages under tjenestemandslovens § 16. Der har i udvalget været enighed om, at
udvidelse af denne bestemmelse til at omfatte samtlige kvindelige forsørgere må anses
for meget ønskelig, idet en del af de ugifte kvindelige forsørgere, der er ansat i staten,

i perioder vil have brug for at overgå til deltidsarbejde på tilsvarende vilkår som nu gældende for de gifte kvindelige forsørgere.

Foruden en eventuel udvidelse af § 16 til at omfatte samtlige kvindelige forsørgere har man også drøftet muligheden af at anvende denne regel på andre grupper af tjenestemænd. Man har herved haft opmærksomheden henledt på de tjenestemænd, som ved siden af deres erhvervsarbejde studerer, og som i givet fald kan tænkes at ville ønske at gøre brug af deltidsarbejdsformen. Ligeledes vil deltidsarbejdsformen i mange tilfælde være en anvendelig og ønskelig arbejdsform for erhvervshæmmede og gamle, og for de under staten ansatte indenfor disse kategorier vil det givetvis være af interesse, såfremt der for dem kunne skabes muligheder for deltidsarbejde på lige fod med de gifte kvindelige forsørgere. Hvad specielt angår de erhvervshæmmede må det iøvrigt anses for ønskeligt, at der også åbnes mulighed for at *antage* disse til deltidsarbejde indenfor staten. Jfr. iøvrigt foran vedrørende de erhvervshæmmede og de gamle.

Ved drøftelserne i udvalget vedrørende en eventuel ændring af tjenestemandslovens § 16 til at omfatte samtlige de tjenestemænd, som måtte have interesse i at opnå deltidsarbejde, har man imidlertid også været opmærksom på, at det, når bortses fra de gamle og de erhvervshæmmede, i praksis formentlig langt overvejende vil være de kvindelige tjenestemænd, som har interesse i at opnå deltidsarbejde. En udvidelse af reglen til også at omfatte mænd vil derfor sikkert i praksis kun få ret begrænset betydning. Iøvrigt vil de formentlig forholdsvis få ønsker fra mandlige tjenestemænd om deltidsarbejde antagelig ofte kunne imødekommes under en eller anden form indenfor de allerede gældende regler. Under hensyn hertil har der i udvalget været enighed om, at man ikke på indeværende tidspunkt bør fremsætte så omfattende ønsker vedr. § 16's udvidelse som nævnt, men alene henstille, at reglen udvides til at omfatte samtlige kvindelige forsørgere.

I forbindelse med spørgsmålet om deltidsarbejde for de tjenestemandsansatte har man også drøftet forholdet for de i statens tjeneste arbejdende kontormedhjælpere, der ikke er tjenestemænd. For hele denne ret store gruppe gælder særlige regler fastsat af finansministeriet efter forhandling med Handels- og Kontormedhjælperforbundet. I henhold til disse regler må det skønnes, at deltidsarbejde faktisk kan praktiseres i den udstrækning, de enkelte styrelser måtte finde det ønskeligt, men da der i reglerne ikke er fastsat egentlige bestemmelser om deltidsarbejde, vil anvendelsen af denne arbejdsform være afhængig alene af pågældende styrelses indstilling til spørgsmålet. Deltidsudvalget har derfor ønsket at henlede opmærksomheden også på dette område med henblik på gennemførelsen af ensartede regler om adgang til deltidsarbejde for samtlige under staten ansatte kontormedhjælpere, uanset om det drejer sig om tjenestemænd eller ikke, og således at reglerne for ikke-tjenestemænd præciseres i de for de forskellige personalegrupper gældende arbejdsvedtægter.

Man har ved udvalgets drøftelser også været inde på spørgsmålet om, hvorvidt den i tjenestemandslovens § 16 hjemlede adgang til nedsat: arbejdstid eventuelt burde ændres til en egentlig ret. Så vidt den foretagne undersøgelse vedrørende deltidsarbejdets nuværende omfang indenfor staten viser, praktiseres reglen om de gifte kvinders adgang til deltidsarbejde i det store og hele på en for de ansatte rimelig og tilfredsstillende måde, selv om der som nævnt i visse styrelser tilsyneladende kan forekomme hindringer for fuld anvendelse af reglen. I betragtning heraf og under hensyn til, at udvalget agter

at foreslå en udvidelse af området for § 16, finder man det betænkeligt at gå ind for, at deltidsarbejde skulle kunne kræves som en egentlig og ubetinget ret. Man har på den anden side fundet det rimeligt, at adgangen til deltidsarbejde gøres noget mere ubetinget end efter de nugældende regler, og foreslår derfor en ændring af bestemmelsen derhen, at det fremtidig slås fast som en hovedregel, at deltidsarbejde kan opnås, såfremt særlige arbejdsforhold indenfor det pågældende forretningsområde ikke iøvrigt måtte tale derimod.

Man har i udvalget også været inde på problemet om beregning af tjenestemænds anciennitet, der er af betydning for så vidt angår avancement samt fastsættelse af pension, og som efter den nugældende praksis må antages at virke hindrende på anvendelse af deltidsarbejde. Endvidere har man drøftet spørgsmålet om reguleringstillæg for samgifte samt dettes eventuelle virkning på deltidsarbejdets udbredelse og har herefter ment at burde henstille, at dette spørgsmål tages op i forbindelse med de for tiden stedfindende drøftelser af en eventuel revision af tjenestemandsløven.

For så vidt angår de *kommunale tjenestemænd* fremgår det af den i et tidligere afsnit omtalte undersøgelse, at der kun indenfor enkelte kommuner findes bestemmelser i de kommunale lønregulativer vedrørende deltidsarbejde. Den mest vidtgående bestemmelse i så henseende er optaget i Københavns kommunes lønningsvedtægt, hvorefter der for såvel mandlige som kvindelige tjenestemænd er mulighed for under visse forhold at opnå nedsættelse af arbejdstiden .

Selv om vilkårene for anvendelse af deltidsarbejde således for øjeblikket ligger forskelligt indenfor kommunerne, er det udvalgets opfattelse, at mulighederne for at anvende deltidsarbejde indenfor kommunerne og især indenfor de større kommuner i det store og hele ligger på linie med forholdene indenfor statsadministrationen. Dette synes også at fremgå deraf, at kommunernes løn- og arbejdsvilkår iøvrigt normalt fastsættes under hensyn til det for statens tjenestemænd gældende. Udvalget vil derfor finde det rimeligt, at eventuelle udvidelser af adgangen til deltidsarbejde i tjenestemandsløven også finder anvendelse indenfor den kommunale administration, ligesom man finder, at de allerede gældende deltidsbestemmelser for tjenestemænd bør søges optaget i de kommunale lønningsregulativer.

Man er dog i udvalget opmærksom på, at arbejdsforholdene indenfor de enkelte kommuner må være forskellige, både under hensyn til kommunernes størrelse og under hensyn til opbygningen af de kommunale administrationskontorer. Der vil derfor sikkert ikke kunne opstilles nogen egentlig mønsterregel for anvendelse af deltidsarbejde i den kommunale administration, men deltidsarbejdsreglerne må i hvert enkelt tilfælde tillempes efter de særlige stedlige forhold.

Også for kommunernes vedkommende gælder det, at arbejdsforholdene for de kontormedhjælpere, som ikke er kommunale tjenestemænd, som regel er fastlagt i henhold til aftaler med Dansk Handels- og Kontormedhjælperforbund. Der er i disse lønaftaler ikke fastsat særlige regler om deltidsarbejde, men aftalernes ordlyd må formentlig kunne fortolkes således, at deltidsarbejde vil kunne praktiseres, såfremt der fra kommunernes side måtte være ønske herom. I lighed med, hvad tidligere er nævnt for de under staten løst ansatte kontormedhjælpere, finder udvalget, at det vil være rimeligt også for de kommunalt løst ansatte kontormedhjælpere at fastsætte bestemmelser om deltidsarbejde.

Deltidsarbejde indenfor visse fag.

De mere principielle synspunkter, som er kommet frem ved udvalgets drøftelser, og som er refereret foran, tager fortrinsvis sigte på forholdene indenfor de store fag, håndværk og industri samt handels- og kontorvirksomhed eller på særlige grupper af arbejdsøgende, såsom kvinder, studerende, gamle og erhvervshæmmede.

Man har imidlertid i udvalget været opmærksom på, at der ved siden af de store fag og de nævnte befolkningsgrupper findes en række forholdsvis små fagområder, indenfor hvilke der i nogen grad gør sig specielle forhold gældende med hensyn til spørgsmålet om deltidsarbejde. Der tænkes herved på de i kapitel IV omhandlede fag, husligt arbejde, undervisning og biblioteksarbejde samt sygepleje og socialt arbejde, der alle er kendetegnet ved, at de i overvejende grad og for nogle fags vedkommende endog fuldstændigt er kvindefag.

Allerede fordi de nævnte fag i overvejende grad er kvindefag, må det antages, at der indenfor disse fag vil være en stærk interesse for deltidsarbejde, hvilket da også bekræftes ved, at deltidsspørgsmålet i første omgang er rejst netop indenfor disse fag eller af repræsentanter for disse fag.

A. Husligt arbejde.

Det er udvalgets opfattelse, at husligt arbejde i mange tilfælde er velegnet for deltidsarbejde, idet husmoderen og den huslige medhjælp meget ofte vil være interesseret i og har behov for en arbejdstid, der er kortere end den normale. Så vidt man kan skønne af de foreliggende oplysninger, har deltidsarbejde, herunder den arbejdsform, der benævnes korttidsarbejde, også allerede vundet nogen udbredelse indenfor husarbejdet, men en videre anvendelse skulle dog formentlig kunne forventes, såfremt forholdene tilrettelægges med henblik på denne arbejdsform. Udvalget har i denne forbindelse især haft opmærksomheden henledt på den såkaldte løse hushjælp, d. v. s. huslig medhjælp af kortere varighed (nogle gange om ugen eller nogle timer pr. dag), som meget ofte udføres af gifte kvinder, der derigennem opnår en indtægt til supplerung af hjemmets samlede indtægt.

På dette område indenfor det huslige arbejde antages såvel behovet som efterspørgslen efter deltidsarbejde (korttidsarbejde) at være særlig stor, og der skulle derfor først og fremmest være brug for en effektiv arbejdsanvisning med den opgave at bringe parterne i kontakt med hinanden. Denne opgave er da også i et vist omfang taget op af den offentlige arbejdsanvisning i København gennem det såkaldte kontor for gensidig hushjælp, hvis formål netop er at bringe husmødre, der udbyder og efterspørger deltidsarbejdskraft i forbindelse med hinanden.

Hidtil har dette anvisningsarbejde dog ikke været af større omfang, hvilket man imidlertid ikke har ment at kunne tage som et bevis for, at der på dette område ikke er noget større behov. Snarere må den hidtil svigtende tilgang til anvisningen af husmødre, der ønsker henholdsvis at beskæftige og at beskæftiges som deltidsarbejdende (korttidsarbejdende) hushjælp tages som et udtryk for, at dette særlige anvisningsarbejde ikke er almindelig bekendt. Der har da også i udvalget været enighed om, at dette særlige anvisningsarbejde bør søges videreført, idet der dog samtidig bør sættes ind på at gøre anvisningen almindelig bekendt blandt husmødrene.

løvrigt bør det sikkert ved en bedømmelse af det af arbejdsanvisningen på dette område hidtil udførte arbejde erindres, at anvisningens opgave udelukkende er at bringe parterne i kontakt med hinanden, samt at anvisningen, når en sådan kontakt er etableret, ikke mere vil have føling med arbejdsforholdene. Det er derfor meget tænkeligt, at de arbejdsforhold, som kommer i stand ved anvisningskontorets formidling, vil blive fortsat og udvikle sig til arbejdsforhold af mere permanent karakter.

For unge piger, der ønsker at få undervisning i husligt arbejde, vil det ofte være ønskeligt at kunne kombinere kursus heri med arbejde på deltid (korttid). Det vil derfor være hensigtsmæssigt, om der kunne gennemføres særlige kursus for de deltidsarbejdende (korttidsarbejdende) hushjælpere.

Også med hensyn til husmoderafløsningen er det udvalgets opfattelse, at deltidsarbejde i mange tilfælde er meget velegnet. Det fremgår da også af det materiale, der foreligger om husmoderafløsernes virksomhed, at der indenfor visse kommuner allerede i ret stort omfang praktiseres deltidsarbejde for husmoderafløserne, samt at bestræbelserne for at udbygge deltidsarbejdet tilsyneladende bliver fortsat. Udvalget er enig i, at disse bestræbelser bør understøttes, således at deltidsarbejdet indenfor dette område udbygges så meget som muligt.

B. Undervisning og biblioteksarbejde.

Det fremgår af de foran refererede undersøgelser vedr. arbejdsforholdene i skoler og biblioteker, at deltidsarbejdet indenfor dette område allerede har fundet en vis udbredelse. Løvrigt vil de i skoler og biblioteker ansatte tjenestemænd være berettiget til deltidsarbejde på linie med de øvrige statslige og kommunale tjenestemænd, og det i et foranstående afsnit under drøftelserne vedr. tjenestemænd anførte tager derfor også sigte på dette personale.

For kommunelærerinder synes deltidsarbejde gennemgående at blive betragtet som en selvfølgelig ret, og deltidsarbejde er nu fast indarbejdet i kommunelærerindernes løn og arbejdsforhold. Også for gymnasielærerne synes det at gælde, at deltidsarbejde har vundet en betydelig udbredelse, samt at praktiseringen af denne arbejdsform ikke støder på særlige vanskeligheder. Udvalget har iøvrigt med interesse bemærket den i henhold til tjenestemandsløven gældende ret for gymnasielærere til efter det fyldte 55. år at få nedsat arbejdstid uden reduktion i lønnen. Der er herefter for de ældre gymnasielærere tale om en ret til deltidsarbejde uden den med deltidsarbejde normalt følgende nedgang i lønnen.

Medens der således for lærernes vedkommende ikke synes at være særlige vanskeligheder med hensyn til anvendelse af deltidsarbejde, ligger forholdene ifølge de foretagne undersøgelser tilsyneladende ikke så gunstigt for bibliotekspersonale. Ganske vist er der også på bibliotekerne et betydeligt antal deltidsarbejdende, men disse tilhører næsten udelukkende løst ansatte, d. v. s. studerende og andre løst ansatte biblioteksmedhjælpere. Derimod er deltidsarbejde kun sjældent anvendt for det fastansatte, biblioteksuddannede personale, hvilket forklares ved, at denne personalegruppes arbejde vanskeligt vil kunne forenes med deltidsarbejde.

Det er udvalgets opfattelse, at denne bedømmelse af biblioteksarbejde i nogen grad må bero på en overvurdering af vanskelighederne ved deltidsarbejde. Tværtimod fore-

kommer det efter det oplyste udvalget, at biblioteksarbejde måtte være velegnet til deltidsarbejde, idet man dog herved naturligvis forudsætter, at der ved arbejdets tilrettelæggelse må tages særlige hensyn. Udvalget ønsker derfor at henstille til bibliotekerne at have opmærksomheden henvendt på mulighederne for ved en praktisk tilrettelæggelse af arbejdet at anvende deltidsarbejde også for det fastansatte personale. Såfremt disse muligheder udnyttes, vil bibliotekerne sikkert i nogen grad kunne påregne at beholde det personale, som under de nuværende arbejdsbetingelser ofte ser sig nødsaget til at opgive arbejdet, fordi det ved heltidsarbejde ikke samtidig kan passe hjem og børn på tilfredsstillende måde.

C. Sygepleje og socialt arbejde.

Med hensyn til sygeplejerskerne er det ved den stedfundne undersøgelse af Dansk sygeplejeråd blevet fremført, at hospitals- og institutionsarbejde ikke kan forbindes med en stærkt opdelt arbejdstid, og at der iøvrigt fra sygeplejerskernes side ikke er nogen særlig interesse for deltidsarbejde. Udvalget har ikke ment at kunne argumentere mod det af sygeplejerådet fremførte vedrørende hospitalsarbejdets særlige karakter og deraf følgende uegnethed som deltidsarbejde. Derimod har udvalget ønsket at pege på den gruppe sygeplejersker, som er beskæftiget ved den såkaldte hjemmepleje samt som sundhedsplejersker. For begge disse gruppers vedkommende gælder det, at deres arbejdsdag omfatter besøg i en række forskellige hjem, og der kan derfor ikke i hensynet til patienten ligge nogen hindring for deltidsarbejde, idet kravet om, at patienterne så vidt muligt hele tiden skal passes af samme plejerske, meget ofte vil kunne opfyldes, selv om de pågældende sygeplejersker arbejder på deltid.

Udvalget ønsker derfor at henlede opmærksomheden på dette særlige arbejdsområde, som efter udvalgets opfattelse er velegnet til deltidsarbejde for sygeplejersker.

Med hensyn til børnehavepersonale har udvalget ved de foretagne undersøgelser bemærket, at deltidsarbejde kun dårligt kan indpasses i heldagsbørnehavernes arbejdsforhold, og at der derfor kun **vil** kunne forventes anvendt deltidsarbejde i ret ringe omfang i disse børnehaver. Derimod vil der i halvdagsbørnehaver, for hvilke der iøvrigt angives at være et stærkt behov, kunne beskæftiges deltidsarbejdende børnehavelærerinder.

Indenfor socialrådgivning og beskæftigelsesterapi beskæftiges allerede et forholdsvis betydeligt antal deltidsarbejdende, selv om det absolutte antal på grund af fagenes begrænsede omfang kun er ret ringe. Denne forholdsvis store anvendelse af deltidsarbejde i disse fag stemmer godt overens med den antagelse, at det især vil være kvinder med højere uddannelse, som i perioder vil søge deltidsarbejde. Hertil kommer så, at arbejdsvilkårene indenfor de nævnte fag i langt højere grad end indenfor de store hovedfag, som f. eks. industrier, er egnede for deltidsarbejde.

Udvalget finder, at en videre udvikling af deltidsarbejdet indenfor socialrådgivning og beskæftigelsesterapi i takt med behovet for denne arbejdsform, så vidt muligt bør understøttes, idet udvalget herved har lagt vægt på, at det i mange tilfælde vil kunne undgås, at en kostbar uddannelse, hvortil det offentlige har ydet et betydeligt bidrag, går tabt, såfremt der kan tilbydes den pågældende arbejde på deltid.

VII. Udvalgets forslag.

Som det fremgår af det foregående kapitel, er det ved de af udvalget tilvejebragte oplysninger og ved de i udvalget stedfundne drøftelser blevet klart, at der både indenfor arbejder- og arbejdsgiverkredse hersker en vis modvilje mod en mere almindelig indførelse og større udbredelse af deltidsarbejde. Uanset denne på driftsmæssige og organisationsmæssige synspunkter baserede mere principielle modvilje hersker der imidlertid indenfor de samme kredse en absolut forståelse for de bevæggrunde, der ligger bag ved de af kvindeorganisationerne fremhævede synspunkter.

Man er ligeledes indenfor arbejder- og arbejdsgiverkredse enige i, at der indenfor betydelige befolkningsgrupper, såsom de kvindelige forsørgere, de gamle, de erhvervs-hæmmede m. fl. findes et stort behov for beskæftigelse ved deltidsarbejde, som også ud fra samfundsmæssige betragtninger bør søges imødekommet i det omfang, det er praktisk muligt. Man har herved taget i betragtning, dels at der ved anvendelse af deltidsarbejde ikke sjældent kan tilføres arbejdsmarkedet en værdifuld arbejdskraft, ligesom de deltidsarbejdende under konjunkturer med mangel på arbejdskraft vil udgøre en meget ønskelig arbejdskraftreserve, dels at beskæftigelse af de nævnte grupper af personer, selv om beskæftigelse alene kan ske i form af deltidsarbejde, rummer meget værdifulde momenter af menneskelig og social karakter. Endvidere har man herved været opmærksom på, at inddragelse i erhvervslivet af egnede personer fra disse befolkningsgrupper må antages at ville medføre besparelser i det offentlige udgifter til socialforsorg i videste forstand.

Under hensyn til de nævnte forhold er der i udvalget enighed om at henstille til arbejdsmarkedets parter at være lydhøre overfor en løsning af spørgsmålet om beskæftigelse af deltidsarbejdende samt i det omfang, det er muligt, at ville medtage dette spørgsmål ved kommende forhandlinger parterne imellem med henblik på at søge tilvejebragt sådanne ændringer i eller tilføjelser til de kollektive aftaler, som måtte være nødvendige for, at de deltidsarbejdendes særlige interesser kan tilgodeses.

I denne forbindelse ønsker udvalget at udtale, at det er en afgørende forudsætning for anvendelse af deltidsarbejde af blot nogen betydning, at der skabes mulighed for optagelse i arbejdsløshedskasserne af deltidsarbejdende medlemmer mod betaling af særlige for disse medlemmer fastsatte mindre kontingenter og med deraf følgende adgang til at oppebære en efter løn og arbejdstid nærmere afpasset arbejdsløsheds-understøttelse.

Udvalget skal derfor henstille til arbejdsløshedskasserne at være opmærksomme på det ønskelige i, at kassernes vedtægter ændres således, at deltidsarbejdende kan optages efter særlige for dem fastsatte regler angående kontingent og understøttelse.

I denne sammenhæng peger udvalget også på, at det synes at følge af arbejdsløshedslovens § 17, stk. 1, at en arbejdsledig, der før ledighedens indtræden arbejdede på deltid, er forpligtet til at overtage anvist arbejde på heltid, og at han, såfremt han vægrer sig ved at overtage det anviste arbejde under hensyn til, at han er deltidsarbejder, vil miste retten til at oppebære arbejdsløshedsunderstøttelse. Udvalget må mene, at en sådan regel modvirker anvendelsen af deltidsarbejde, men er dog opmærksom på, at en ændring af reglen derhen, at en person, der normalt arbejder på deltid, ved indtrædende ledighed alene er forpligtet til at modtage arbejde på deltid, må have til forudsætning, at deltidsarbejde indenfor det pågældende fag har en sådan almindelig udbredelse, at der normalt kan anvises arbejde på deltid.

Under hensyn hertil skal udvalget indskrænke sig til at henstille til socialministeriet at optage spørgsmålet om en ændring af den nævnte lovregel til overvejelse med henblik på muligheden af at gennemføre en særlig vægringsregel for deltidssarbejdende.

Det vil ofte være en forudsætning for, at kvinder med småbørn overhovedet kan tage deltidsarbejde, at de kan anbringe deres børn i en børnehave. Med den overbelægning og det pres, der i dag er på de bestående heldagsbørnehaver, kommer den deltidsarbejdende moders barn som regel ikke i betragtning. Under hensyn hertil *skal udvalget henstille til socialministeriet, at der — foruden det fornødne antal heldagsbørnehaver — oprettes det nødvendige antal halvdagsbørnehaver.*

Udvalget skal endvidere fremsætte følgende forslag og henstillinger:

Vedr. funktionærloven.

Det er udvalgets opfattelse, at spørgsmålet om de i funktionærlovens § 2 fastsatte opsigelsesfristens anvendelighed på deltidsarbejdende må bero på domstolenes afgørelse. Da der således på dette område ikke foreligger klare regler, og da spørgsmålet om opsigelsesfristens længde formentlig er af afgørende betydning for anvendelse af deltidsarbejdende, finder udvalget det ønskeligt, at der i funktionærloven indføres specielle opsigelsesregler med hensyn til deltidsarbejdende. *Udvalget skal derfor henstille til socialministeriet at undersøge mulighederne for en ændring af funktionærloven derhen, at der fastsættes særlige regler for opsigelse af deltidsarbejdende. Udvalget finder iøvrigt anledning til at foreslå, at opsigelsesfristerne for deltidsarbejdende gøres kortere end de frister, der normalt er gældende for heltidsarbejdende.*

Vedr. de under staten ansatte.

Udvalget har - jfr. foran kap. VI - drøftet spørgsmålet om en udvidelse af den i tjenestemandenslovens § 16 indeholdte bestemmelse om deltidsarbejde for gifte kvindelige tjenestemænd, og der er i udvalget enighed om det ønskelige i, at denne bestemmelse udvides til at omfatte samtlige kvindelige forsørgere, således at også de ugifte kvindelige forsørgere, der er ansat i staten, vil kunne overgå til deltidsarbejde på tilsvarende vilkår som nu gældende for de gifte kvindelige forsørgere.

Udvalget ønsker derfor at *henstille til finansministeriet, at der ved den kommende revision af tjenestemandensloven søges gennemført en ændring af § 16, således at adgangen til deltidsarbejde udvides til at omfatte alle kvinder med forsørgerligt overfor børn under 18 år.*

For så vidt angår de under staten ansatte kvinder, som ikke er tjenestemænd, findes der for øjeblikket ingen særlige regler om deltidsarbejde. Anvendelse af denne arbejdsform vil derfor alene være afhængig af de pågældende styrelses indstilling til spørgsmålet. *Udvalget finder imidlertid, at der på dette område bør indføres ensartede regler uanset tjenesteforholdets karakter, og skal derfor henstille til finansministeriet, at der søges gennemført ensartede regler om adgang til deltidsarbejde for samtlige under staten ansatte kvinder og saledes, at reglerne om deltidsarbejde for ikke-tjenestemænd præciseres i de for de forskellige personalegrupper gældende arbejdsvedtægter.*

Det er udvalgets opfattelse, at den nuværende regel om adgang til deltidsarbejde for gifte kvindelige tjenestemænd i det store og hele praktiseres på en for de ansatte rimelig og tidssvarende måde. På den anden side er man opmærksom på, at der i visse styrelser tilsyneladende kan forekomme hindringer for en fuld anvendelse af deltidsarbejdsreglen. Under hensyn hertil og under hensyn til den foran foreslåede udvidelse af tjenestemandslovens § 16 finder udvalget, at adgangen til deltidsarbejde bør gøres noget mere ubetinget end efter de nu gældende regler, og udvalget skal derfor henlede finansministeriets opmærksomhed på det ønskelige i, at der ved den kommende revision af tjenestemandsloven foretages en ændring af bestemmelsen, således at det fremtidigt gøres til en hovedregel, at der er adgang til deltidsarbejde, med mindre en konkret overvejelse gør det klart, at særlige arbejdsforhold indenfor det pågældende forretningsområde taler derimod.

Udvalget ønsker iøvrigt at henlede finansministeriets opmærksomhed på reglerne om beregning af tjenestemænds anciennitet, der er af betydning for så vidt angår advancement samt fastsættelse af pension, og som efter den nu gældende praksis må antages i nogen grad at virke hindrende på anvendelsen af deltidsarbejde. Endvidere ønsker man at henlede opmærksomheden på spørgsmålet om reguleringstillæg for samgifte, som ligeledes må antages i visse tilfælde at virke hindrende på anvendelse af deltidsarbejde.

For så vidt angår deltidsarbejde indenfor statsadministrationen for gamle, erhvervs-hæmmede og de studerende henvises til de nedenfor fremsatte forslag. Udvalget finder dog herved anledning til at henstille til finansministeriet, at spørgsmålet om tilvejebringelse af muligheder for deltidsarbejde for disse 3 grupper gøres til genstand for overvejelse med henblik på deres beskæftigelse indenfor statsadministrationen.

Vedr. de under kommunerne ansatte.

Det er udvalgets opfattelse, at mulighederne for anvendelse af deltidsarbejdsformen indenfor kommunerne og især indenfor de større kommuner i det store og hele ligger på linie med forholdene indenfor statsadministrationen. Udvalget vil derfor finde det rimeligt, at eventuelle udvidelser af adgangen til deltidsarbejde i tjenestemandsloven også finder anvendelse indenfor den kommunale administration, ligesom man finder, at de allerede gældende deltidsbestemmelser for tjenestemænd bør søges optaget i de kommunale lønningsregulativer. Man skal derfor henstille til kommunalbestyrelserne at søge optaget bestemmelser i de kommunale lønningsregulativer tilsvarende de for statsens tjenestemænd gældende bestemmelser om deltidsarbejde.

For så vidt angår de under kommunerne ansatte, der ikke er tjenestemænd, finder

man, at det vil være rimeligt, at der også for denne personalegruppe fastsættes bestemmelser om deltidsarbejde i lighed med de for tjenestemændene gældende regler.

Vedr. de gamle.

Udvalget er enig i, at deltidsarbejde i mange tilfælde vil være en for de gamle særdeles anvendelig og fordelagtig arbejdsform, og at det derfor - også under hensyn **til**, at de ældre aldersklasser i den kommende tid vil udgøre en voksende andel af den samlede befolkning - må anses for ønskeligt, at der skabes videst mulig adgang for de gamle, som på grund af nedsat erhvervsevne ikke kan påtage sig heltidsarbejde, til at arbejde på deltid. Imidlertid kan det efter de nu gældende regler i mange tilfælde ikke svare sig økonomisk for de gamle at påtage sig erhvervsarbejde på deltid af ønskeligt omfang ved siden af aldersrenten. For at hidføre en ændring af dette forhold vil det være nødvendigt, at aldersrentebestemmelsen udformes således, at den økonomiske fordel ved at vente med overgang til aldersrente bliver øget betydeligt i forhold til nu, samt således at det gøres økonomisk mere tiltrækkende, end det er nu, for en aldersrentemodtager at supplere sin aldersrente med en lønindtægt. Under hensyn *hertil skal udvalget henstille til socialministeriet at overveje en ændring af reglerne om ydelse af aldersrente, således at aldersrenten kan bevares i større omfang, end tilfældet er nu, selv om der samtidig oppebæres en lønindtægt.*

Udvalget finder iøvrigt, at der også bør gennemføres foranstaltninger, der sikrer, at de gamle kan forblive i arbejdsløshedskasserne længst muligt, idet man derved sikrer, at de gamle bevarer kontakten med deres fag og stadig har mulighed for at opnå arbejde af lettere karakter. Man skal derfor *foreslå, at arbejdsløshedskasserne tager dette spørgsmål under overvejelse med henblik på en ændring i de bestående regler for medlemskab. Man skal samtidig henstille til socialministeriet at overveje, hvorvidt der fra det offentliges side vil kunne ydes et ekstra tilskud til arbejdsløshedskasserne i forhold til antallet af medlemmer over en vis aldersgrænse.*

Vedr. de erhvervshæmmede.

Også for de erhvervshæmmede er udvalget enig i, at deltidsarbejde i mange tilfælde vil være en ønskelig og anvendelig beskæftigelsesform, idet man herved særlig har haft opmærksomheden henledt på, at de erhvervshæmmede, der har deltaget i optræningsforanstaltninger, ikke altid vil kunne overføres fra disse foranstaltninger til almindeligt erhvervsarbejde med fuld arbejdstid. En sådan anvendelse af deltidsarbejde for erhvervshæmmede hindres imidlertid i betydelig grad af de gældene lovregler om invaliderente, hvorefter renten nedsættes, når den pågældende opnår en vis lønindtægt. Udvalget finder derfor, at lovens regler bør ændres således, at de ikke i så høj grad som nu begrænser de erhvervshæmmedes interesse for at tage lønnet arbejde, men tværtimod tilskynder til i så stort omfang som muligt at tage sådant arbejde, samtidig med at de oppebærer invaliderente. Under hensyn *hertil henstiller udvalget til socialministeriet at ville overveje mulighederne for en ændring af folkeforsikringslovens regler om ydelse af invaliderente med henblik på at give erhvervshæmmede, der modtager invaliderente, adgang til at påtage sig lønnet deltidsarbejde i videre omfang, end tilfældet er nu.*

I henhold til arbejdssjohedslovens § 10, stk. 1, skal arbejdsløshedskasserne nægte

at optage personer, der af legemlige grunde må anses for uskikket til regelmæssigt arbejde. Denne bestemmelse vil næppe i sig selv virke hindrende for optagelse af erhvervshæmmede personer, såfremt de pågældende kan påtage sig regelmæssigt arbejde. Uanset dette synes der dog at være tilfælde, hvor arbejdsløshedskasserne har fortolket reglen på en måde, der udelukker de erhvervshæmmede fra optagelse i forsikringen. Under hensyn til den betydning, det må tillægges, at de erhvervshæmmede i størst muligt omfang inddrages i erhvervslivet, finder udvalget det ønskeligt, at arbejdsløshedskasserne, så vidt loven tillader det, giver de erhvervshæmmede adgang til optagelse i kasserne, og *udvalget skal derfor henstille til arbejdsløshedskasserne indenfor arbejds-løshedslovens rammer at tillade optagelse i kasserne af erhvervshæmmede, der kan på-tage sig regelmæssigt arbejde, herunder også arbejde på deltid.*

Vedr. de studerende.

Udvalget er af den opfattelse, at en stadig større del af de studerende fremtidig vil være nødt til at påtage sig erhvervsarbejde ved siden af studierne, og at deltidsarbejde i denne forbindelse er en særlig anvendelig arbejdsform. Man finder det derfor ønskeligt, at allerede eksisterende muligheder for deltidsarbejde for studerende bevares og om muligt udvides, således at der i så stort omfang som muligt sikres de studerende, som ikke uden erhvervsarbejde har økonomisk basis for at gennemføre studierne, mulighed for at opnå deltidsarbejde. For at de studerende kan påtage sig deltidsarbejde, vil det imidlertid være en forudsætning, at forelæsninger og kurser ligger samlet mest muligt, og det vil iøvrigt efter det for udvalget oplyste være mest fordelagtigt, såfremt forelæsninger og kurser kan placeres i formiddagstimerne. Under hensyn hertil *finder udvalget anledning til at rette en henstilling til universiteterne og de højere lære-anstalter om så vidt muligt at lægge forelæsninger og kurser i formiddagstimerne for derved at lette vilkårene for de studerende, der er nødsaget til at tage erhvervsarbejde i studietiden.*

Vedr. forskellige fag eller fagliggende områder.

Husligt arbejde.

Med hensyn til mulighederne for en øget anvendelse af deltidsarbejde indenfor det huslige arbejde har udvalget især haft opmærksomheden henledt på den såkaldte løse medhjælp, d. v. s. huslig medhjælp af kortere varighed, som meget ofte udføres af gifte kvinder. Det er udvalgets opfattelse, at en videre udbredelse af deltidsarbejde indenfor dette område især vil være afhængig af arbejdsanvisningens effektivitet. Et særligt anvisningsarbejde for den løse hushjælp er allerede optaget af den offentlige arbejdsanvisning, men dette anvisningsarbejde bør efter udvalgets opfattelse intensiveres og gøres mere bekendt. Udvalget skal derfor *henstille til økonomi- og arbejds-ministeriet at undersøge mulighederne for en intensivering af anvisningsarbejdet for den deltidsarbejdende hushjælp samt for at udbrede kendskabet til denne særlige anvisnings-virksomhed.*

Med hensyn til *husmoder afløsningen* vil deltidsarbejde i mange tilfælde være vel-egnet, og denne arbejdsform anvendes da også allerede nu i et ikke ringe omfang.

Udvalget er enig i, at bestræbelserne for yderligere anvendelse af deltidsarbejde indenfor dette arbejdsområde bør understøttes og *anmoder socialministeriet om at være opmærksom herpå.*

Undervisning og biblioteksarbejde.

Med hensyn til de ved undervisning og biblioteksarbejde beskæftigede tjenestemænd vil de for statslige eller kommunale tjenestemænd i almindelighed gældende regler om deltidsarbejde være gældende. For denne kategoris vedkommende henvises derfor til de foran omtalte forslag vedrørende tjenestemænd.

Udvalget er i denne forbindelse opmærksomt på den modvilje, der tilsyneladende findes visse steder mod at anvende deltidsarbejde for de på bibliotekerne beskæftigede tjenestemænd. Det er udvalgets opfattelse, at denne modvilje i nogen grad er baseret på en overvurdering af vanskelighederne ved praktisering af deltidsarbejde, og *udvalget ønsker derfor at henstille til bibliotekerne at have opmærksomheden henledt på mulighederne for ved en praktisk tilrettelæggelse af arbejdet at anvende deltidsarbejde også for det fastansatte personale.*

Sygepleje og socialt arbejde.

Det er overfor udvalget oplyst, at deltidsarbejde dårligt kan forbindes med de for hospitalssygeplejersker gældende særlige arbejdsforhold. Samtidig har udvalget dog ønsket at pege på den gruppe sygeplejersker, som er beskæftiget ved hjemmesygeplejen samt som sundhedsplejersker, idet man finder, at der for begge disse grupper vedkommende ikke kan være større hindringer for deltidsarbejde. *Udvalget ønsker derfor at henlede opmærksomheden på dette særlige arbejdsområde indenfor sygeplejen, som efter udvalgets opfattelse er velegnet til deltidsarbejde.*

For så vidt angår *personalet ved børnehaver ønsker udvalget at henlede opmærksomheden på, at deltidsarbejde vil være meget anvendeligt i halvdagsbørnehaver, for hvilke der iøvrigt er et behov.*

Med hensyn til *beskæftigelsesterapeuter og socialrådgivere* finder udvalget, at bestræbelserne for en yderligere anvendelse af deltidsarbejde bør understøttes, idet udvalget herved lægger vægt på, at det i mange tilfælde vil kunne undgås, at en kostbar uddannelse, hvortil det offentlige har ydet et betydeligt bidrag, går tabt, såfremt der kan tilbydes arbejde på deltid. Udvalget skal derfor *henstille til vedkommende institutioner at lette adgangen til deltidsarbejde for beskæftigelsesterapeuter og socialrådgivere.*

VIII. Virkninger på arbejdsmarkedet af en mere almindelig udbredelse af deltidsarbejdet.

I henhold til udvalgets kommissorium påhviler det udvalget så vidt muligt at angive, hvilke virkninger en eventuel udvidelse af deltidsarbejdet - såfremt der måtte være behov herfor - må antages at få for det samlede arbejdsudbud.

Ved bedømmelsen af de virkninger, en eventuel udvidelse af deltidsarbejdets omfang vil have for det samlede arbejdsudbud, bør det erindres, at deltidsarbejde i første række synes at være anvendelig for kvinder samt for gamle, erhvervshæmmede og studerende. Det må derfor forventes, at en videre udbredelse af deltidsarbejdet hovedsagelig vil falde indenfor disse befolkningsgrupper.

For såvel kvindernes som for de gamles og de erhvervshæmmedes vedkommende gælder det, at det ikke på forhånd er muligt at udtale noget nærmere om disse befolkningsgruppers behov for deltidsarbejde, og der kan derfor ikke angives et blot tilnærmelsesvist skøn over den tilgang til arbejdsmarkedet, der kan forventes fra disse grupper i tilfælde af en øget adgang til opnåelse af deltidsarbejde.

Med hensyn til den kvindelige arbejdskraft bør det iøvrigt betænkes, at øgede muligheder for deltidsarbejde sikkert vil bevirke, at en del af de nu heltidsarbejdende kvinder vil søge over på deltidsarbejde. En øget anvendelse af deltidsarbejde vil derfor ikke betyde, at den totale kvindelige arbejdskraft forøges i samme omfang, som der trækkes ny kvindelig arbejdskraft ind på arbejdsmarkedet derved, at de hjemmевærende kvinder søger deltidsarbejde.

Der foreligger ikke tilstrækkeligt statistisk materiale til nærmere belysning af dette spørgsmål, og det er derfor ikke muligt at bedømme, hvorvidt tilgangen af ny kvindelig arbejdskraft vil være større eller mindre end den afgang af arbejdskraft, der vil fremkomme ved, at nogle af de heltidsarbejdende kvinder overgår til deltidsarbejde. Udvalget er nærmest kommet til den opfattelse, at den videre udbredelse af deltidsarbejde under normale forhold ikke vil betyde noget større tilskud til det totale udbud af kvindelig arbejdskraft.

Et noget lignende forhold vil sikkert gøre sig gældende med hensyn til de gamle. Under de nuværende arbejdsbetingelser vil et betydeligt antal gamle udgå helt af arbejdsmarkedet, enten når de når indenfor forskellige områder fastsatte aldersgrænser, eller når de ikke mere kan overkomme arbejdet på normal arbejdstid. I tilfælde af øgede muligheder for deltidsarbejde vil sikkert mange af disse gamle vedblive med erhvervsmæssigt arbejde højere op i årene end nu, og de vil således bidrage til en reel forøgelse

af arbejdskraftudbuddet. Over for denne forøgelse af den samlede arbejdskraft står imidlertid de gamle, som under de nuværende forhold arbejder på heltid, men som ved øget anvendelse af deltidsarbejde vil ønske at overgå til denne arbejdsform.

Også for de gamles vedkommende gælder det imidlertid, at der ikke foreligger materiale til bedømmelse af den forventede afgang fra og tilgang til arbejdsmarkedet, der vil være en følge af øget anvendelse af deltidsarbejde, og der kan derfor ikke afgives noget nærmere skøn over, hvorvidt og i hvilket omfang deltidsarbejde vil betyde en forøgelse af arbejdskraften. Men også for de gamles vedkommende er udvalget mest tilbøjeligt til at mene, at en øget anvendelse af deltidsarbejde under normale forhold ikke vil medføre nogen større ændring af det totale arbejdsudbud.

For så vidt angår de erhvervshæmmede må det derimod antages, at øgede muligheder for deltidsarbejde vil medføre en absolut tilgang af arbejdskraft, idet de erhvervshæmmede under de nuværende arbejdsbetingelser kun i ret begrænset omfang er beskæftiget ved erhvervsmæssigt arbejde.

I det hele kan der, som det vil fremgå af det foranstående, næppe — idet der bortses fra særlig ekstraordinære forhold som krigsforhold og lignende — forventes nogen større forøgelse af det totale arbejdskraftudbud ved en videre anvendelse af deltidsarbejde. Det bør dog herved stærkt understreges, at denne antagelse ikke kan verificeres gennem statistiske undersøgelser. Det kan endvidere herved nævnes, at det svenske deltidsudvalg er kommet til en anden slutning, idet det svenske udvalg forventer, at øgede muligheder for deltidsarbejde vil give et absolut, dog ikke nærmere angivet, tilskud til det totale arbejdsudbud.

Ved en bedømmelse af virkningerne af en øget anvendelse af deltidsarbejde bør det endvidere erindres, at en væsentlig del af de deltidsarbejdende sikkert vil blive beskæftiget ved ukvalificeret arbejde. Dette gælder således antagelig størstedelen af de kvinder, der vil finde deltidsarbejde indenfor håndværk og industri, samt kvinder beskæftiget med deltidsarbejde i handels- og kontorvirksomhed. Ligeledes må det antages, at en betydelig del af de gamle og de erhvervshæmmede, der overgår til deltidsarbejde, vil komme til at udføre ukvalificeret arbejde.

Mulighederne for en videre udbredelse og anvendelse af deltidsarbejde vil derfor være kædet sammen med arbejdsforholdene for de ufaglærte, idet de ufaglærte heltidsarbejdende i nogen grad må forventes at ville konkurrere med de deltidsarbejdende. Da der som tidligere omtalt fra arbejdsgiverside er påvist en række ulemper ved deltidsarbejde, må det antages, at denne arbejdsform vil have visse vanskeligheder ved at trænge igennem i perioder med et overskud på ufaglært arbejdskraft. Under forudsætning af ensartet aflønning vil arbejdsgiverne i sådanne perioder sikkert i almindelighed foretrække den arbejdskraft, der ønsker at arbejde på heltid. På den anden side må det antages, at arbejdsgiverne i perioder med mangel på arbejdskraft vil være interesseret i at anvende deltidsarbejdskraft, ud fra den forudsætning, at der herved vil kunne trækkes ny arbejdskraft ind på arbejdsmarkedet.

Ud fra et arbejdsgiversynspunkt vil deltidsarbejdskraften således være at betragte som den yderste reserve for så vidt angår ukvalificeret arbejde, og denne reserve vil blive inddraget i beskæftigelsen under højkonjunkturer for atter at skydes ud, når konjunkturen vender.

Hvorvidt udbuddet af deltidsarbejdskraft vil svinge på tilsvarende måde, er ikke helt klart, idet hinanden modsatte tendenser formentlig vil gøre sig gældende. På den ene side må det antages, at der i perioder med ledighed vil melde sig en hel del arbejds-søgende, der ønsker at tage deltidsarbejde. Der tænkes herved i første række på gifte kvinder, som under mandens ledighedsperioder ønsker at supplere hjemmets indtægter op, men som dog ikke kan påtage sig arbejdet på heltid. På den anden side kan det forventes, at en del kvinder i økonomisk gode tider ønsker at overgå fra heltidsarbejde til deltidsarbejde, idet det i sådanne perioder ikke vil være nødvendigt for dem at bidrage i så høj grad som under økonomisk vanskelige forhold til hjemmets opretholdelse.

Det fremgår af foranstående, at spørgsmålet om deltidsarbejde ikke udelukkende kan bedømmes på baggrund af de nuværende forhold på arbejdsmarkedet, idet forholdene for deltidsarbejdets anvendelse og udbredelse i høj grad vil være påvirket af konjunkturerne og vilkårene for deltidsarbejde i det hele taget. Det vil derfor ved en bedømmelse af deltidsarbejdets virkninger på arbejdsudbuddet også være af interesse at se på den forventede fremtidige udvikling på arbejdsmarkedet. I denne forbindelse er en af arbejdsmarkedskommissionens sekretariat foretaget foreløbig undersøgelse vedrørende den forventede udvikling i årene fremover af interesse. Det bemærkes dog herved, at nævnte undersøgelse, der som nævnt er af foreløbig karakter, og som forudsætter fuld beskæftigelse også fremover, udelukkende er foretaget til intern anvendelse i kommissionen, samt at de fremkomne resultater formentlig er behæftet med nogen usikkerhed. Uanset denne usikkerhed ved tallene har man dog ment det naturligt her at bringe hovedresultaterne af undersøgelsen, idet man samtidig gør opmærksom på, at de nedenfor anførte tal bringes med forbehold.

Hovedresultatet af denne undersøgelse er vist i efterfølgende tabel, der angiver et skøn over den samlede arbejdsstyrke i perioden 1946-60 *).

	1960			1953			1946		
	M.	K.	ialt	M.	K.	ialt	M.	K.	ialt
1. Hele befolkningen	2295	2315	4610	2180	2210	4390	2040	2075	4115
2. ÷ 0-13-årige	545	520	1065	560	540	1100	500	485	985
3. Den voksne be- folkning (14 år og derover)	1750	1795	3545	1620	1670	3290	1540	1590	3130
4. Under uddannelse	80	55	135	60	40	100	50	35	85
5. Alders- og invali- derentenydere m.v.	190	240	430	165	205	370	150	170	320
6. Ialt inaktive	270	295	565	225	245	470	200	205	405
7. Den samlede ar- bejdsstyrke (kol. 3 ÷ 6)	1480	1500	2980	1395	1425	2820	1340	1385	2725

*) Tallene er beregnet pr. 1. nov. i hvert af årene.

Det fremgår heraf, at der i 7-års perioden 1953-60 vil være fortsat vækst i antallet af inaktive, idet såvel antallet af unge personer under uddannelse som antallet af gamle, som har forladt arbejdsmarkedet på grund af alder, vil være stigende. Ganske vist må det forventes, at den forbedrede sundhedstilstand for de ældre vil medføre en oprykning af af gangsal deren, men dette må antages at blive mere end opvejet af den relativt stærke tilvækst til de ældste aldersklasser samt af tendensen til en stærkere udnyttelse af adgangen til aldersrente, pension etc.

Medens den inaktive del af den voksne befolkning i 1946 udgjorde ca. 13 %, var den tilsvarende procent i 1953 ca. 14 % og forventes i 1960 at være ca. 16 %. Der er således i det nævnte tidsrum tale om en udvikling, hvorefter den aktive del af den voksne befolkning udgør en stadig mindre del af den samlede voksne befolkning, eller sagt med andre ord, hvorefter en stadig mindre del af befolkningen skal forsørge de inaktive. En sådan udvikling skulle — alt andet lige — eventuelt indebære et forøget incitament til at anvende deltidsarbejde, idet bl. a. interessen for at bevare de gamle i erhvervsarbejde må antages at blive større, efterhånden som denne befolkningsgruppe udgør en større del af den samlede befolkning. På lignende vis må det antages, at en sådan udvikling vil forstærke interessen for om muligt ved deltidsarbejde at trække flere kvinder ind på arbejdsmarkedet.

Det bør dog imidlertid herved bemærkes, at denne stigning i den inaktive del af den voksne befolkning i nogen grad modsvares af en tilbagegang i antallet af unge under 14 år. Medregnes denne gruppe, udgjorde de inaktive i 1946 ialt ca. 34 % af den samlede befolkning og forventes i 1960 at udgøre ca. 35 % af befolkningen.

Arbejdsmarkedskommissionen har i den nævnte redegørelse endvidere foretaget en opdeling af arbejdsstyrken i videste forstand, d. v. s. alle, der er villige og i stand til at tage beskæftigelse i eller udenfor eget hjem for egen eller for andres regning, på hovedgrupper. Resultatet heraf er vist i efterfølgende tabel:

1000	1960			1953			1946		
	M.	K.	ialt	M.	K.	ialt	M.	K.	ialt
Samlet arb.-styrke	1480	1500	2980	1395	1425	2820	1340	1385	2725
Kvinder kun beskæftiget i eget hjem ...	—	795	795	—	760	760	—	730	730
Samlet arb.-styrke u. f. eget hjem	1480	705	2185	1395	665	2060	1340	655	1995
Heraf:									
Selvst. (incl. medhj. hustruer)	405	180	585	395	175	570	390	165	555
Arb. og funkt. m. v.	1075	525	1600	1000	490	1490	950	490	1440

Det fremgår heraf, at antallet af kvinder, der kun arbejder i eget hjem, skønnes at ville vise en fortsat ret begrænset stigning fra 1953-60. Det bør dog herved bemærkes, at dette skøn er af en særlig usikker karakter, idet det i sig selv er vanskeligt at skønne over det fremtidige antal gifte kvinder og endnu vanskeligere på grundlag af et sådant skøn at danne sig en forestilling om fordelingen på hjemme- og udearbejdende.

På den anden side må der i perioden 1953-60 forventes en meget stærk stigning i lønarbejderstyrken (arbejdere og funktionærer), idet denne forøges med ialt ca. 110.000 mod 50.000 i perioden 1946-53. For at kunne oprette beskæftigelsesniveauet fra 1953 skal der herefter i den kommende 7-års periode ske en stigning i den samlede beskæftigelse på ca. 15.000 årlig, svarende til ca. 1 %, mod ca. 7.000 årlig i perioden 1946-53, svarende til $1\frac{1}{2}$ %• Det er ved disse beregninger forudsat, at der sker en fortsat nedgang i landbrugets arbejdsstyrke, idet arbejdsstyrken i byerhvervene skønnes at vokse med 135.000 fra 1953-60 mod ca. 90.000 fra 1946-53.

Den meget kraftige forøgelse af tilgangen til arbejdsstyrken er en følge af, at de store fødselskuld fra 40'erne nu rykker op i de produktive aldersklasser. Den derved skabte større tilgang af ung arbejdskraft må, alt andet lige, forventes at medføre, at et relativt større antal unge bliver beskæftiget ved ufaglært arbejde.

Endvidere må det, såfremt de nuværende økonomiske forhold fortsætter, påregnes, at den væsentligste del af tilgangen af arbejdskraft vil blive beskæftiget i de såkaldte service-erhverv (liberale erhverv, administration, transport, handel og omsætning), idet dog også en betydelig del af tilgangen vil finde beskæftigelse indenfor håndværk og industri.

Det skulle herefter blive netop de erhverv, som fortrinsvis er egnet for deltidsarbejde, der i første række skal opsuge den forøgede tilgang til arbejdsmarkedet. Mulighederne for en videre anvendelse af deltidsarbejde indenfor disse erhverv synes derfor at være afhængig af, hvorvidt den økonomiske udvikling bliver sådan, at en fuldstændig opsugning af den øgede tilgang kan ske. I modsat fald kan det sikkert ikke forventes, at deltidsarbejdsstyrken i større omfang vil kunne gøre sig gældende overfor de heltidsarbejdende.

Det bør herved erindres, at den relativt stærke stigning i arbejdsudbuddet i de kommende år samt den heraf forventede øgede tilgang af de ufaglærte, alt andet lige, må formodes at formindske behovet for deltidsarbejde, med mindre den samlede beskæftigelse i de kommende år stiger så stærkt, at der kan blive behov for at øge arbejdskraftreserven ved forøget anvendelse af deltidsarbejde. Det kan herved oplyses, at man i Norge, hvor der også i de kommende år regnes med en forstærket tilgang til arbejdsmarkedet, har skønnet, at efterspørgslen efter arbejdskraft i samme periode vil vokse endnu stærkere, således at man ud fra denne betragtning har ment at kunne anbefale øget anvendelse af deltidsarbejde.

IX. Afsluttende bemærkninger.

I den almindelige diskussion om anvendelsen af deltidsarbejde er det fra forskellig side blevet anført, at denne arbejdsform i mange tilfælde kun kan betragtes som en delvis løsning af et socialt problem, der vedrører en stor del af befolkningen, og som er opstået i forbindelse med den stigende anvendelse af kvindelig arbejdskraft.

Ud fra sådanne synspunkter er det undertiden blevet anført, at løsningen af de kvindelige forsørgeres særlige problem i første række burde tage sigte på at sætte dem i stand til på tilfredsstillende måde at passe såvel normalt erhvervmæssigt arbejde som hjem og familie, hvilket bl. a. vil kunne ske gennem en udbygning af børneforsorgen. I de tilfælde, hvor en sådan løsning imidlertid ikke er gennemførlig, har man ment, at bestræbelserne i det omfang, det er muligt, hellere burde gå i retning af helt at fritage kvinderne for at deltage i erhvervmæssigt arbejde udenfor hjemmet end at søge at tilvejebringe muligheder for gennemførelse af deltidsarbejde.

Under udvalgets drøftelser har det været naturligt at komme ind også på disse synspunkter, og der er herved blevet diskuteret en række foranstaltninger, hvis gennemførelse ville kunne medføre en lettelse af de udearbejdende kvinders kår. Der tænkes herved på en udbygning af børneforsorgen, hvorved der skulle tilsikres alle udearbejdende mødre adgang til at anbringe deres børn under betryggende forhold i den tid, mødrene som følge af erhvervsarbejde er borte fra hjemmet, samt på de forslag, der har været fremme om ydelse af et efter børnetal gradueret tilskud til de enlige kvindelige forsørgere med det formål at sætte sådanne kvinder i stand til i det store og hele at undgå erhvervsarbejde udenfor hjemmet.

Endelig har man i udvalget diskuteret en række praktiske foranstaltninger vedrørende f. eks. butikslukketider, transportmidler m. v., hvis gennemførelse ville medvirke til at lette de udearbejdende kvinders kår.

Under hensyn til, at de her nævnte spørgsmål imidlertid ikke kan siges direkte at vedrøre deltidsarbejdets nuværende omfang og udbredelse og ej heller falder naturligt ind under den udvalget pålagte opgave med hensyn til en undersøgelse af mulighederne for en udvidet adgang til deltidsarbejde, har man ikke ment at burde gå ind på en nærmere drøftelse af de forannævnte tanker eller foranstaltninger.

Udvalget skal derfor indskrænke sig til at henvise til de drøftelser, der andetsteds har fundet sted om disse spørgsmål, herunder særligt til den af boligministeriets udvalg vedrørende kollektive anlæg den 22. april 1954 afgivne betænkning om fællesanlæg til lettelse af hjemmets arbejde, jfr. herved især betænkningens side 51-52, side 135-37 og side 143-44.

Litteraturfortegnelse.

DANMARK

- Begtrup, B. M., Lis Groes og E. M. Ross: Den gifte kvinde i hjem og erhverv.* 3 foredrag udg. af Dansk Kvindesamfund. (*Heri Lis Groes: Deltidsarbejde.* Kbh. 1944. 56 s.).
- Betænkning afgivet af den af arbejds- og socialministeriet den 9. juni 1942 nedsatte *husassistentkommission*. Kbh. 1943. 206 s.
- Betænkning om erhvervsmæssige foranstaltninger for *erhvervshæmmede*, afgivet af det af arbejds- og socialministeriet nedsatte udvalg. Kbh. 1951. 114 s. (Indeholder en omfattende litteraturfortegnelse over bøger m. v. om erhvervshæmmedeproblemer i ind- og udland).
- Betænkning om virkningerne af en *arbejdstidsnedsættelse* i Danmark, afgivet af den af arbejds- og boligministeriet i dec. 1949 nedsatte arbejdsmarkedskommission. Kbh. 1951. 195 s. (afgivet 1951).
- Betænkning om *fællesanlæg* til lettelse af hjemmets arbejde, afgivet af det af boligministeriet nedsatte udvalg vedr. kollektive anlæg. Kbh. 1954. 408 s.
- Betænkning vedrørende foranstaltninger til *forbedring af enkernes kår*, udgivet af Danske Kvinders Nationalråd m. fl. Kbh. 1948. 64 s.
- De enligstillede mødres krise.* Socialpolitisk forenings småskrifter nr. 2. Kbh. 1947. 64 s. (især s. 39-44 og s. 61).
- Gloerfelt-Tarp, K. m. fl.: Kvinden i samfundet.* 2. udg. Kbh. 1953. 312 s.
- Når vi bliver gamle.* Socialpolitisk forenings småskrifter nr. 10. Kbh. 1950. 127 s.
- Rapport fra det af arbejdsmarkedskommissionen nedsatte udvalg vedrørende *erhvervshæmmede*. Kbh. 1952. 52 s. (dupl.).
- Rapport om overvejelser vedrørende *bévægeligheden* på arbejdsmarkedet, afgivet af den af arbejds- og boligministeriet i dec. 1949 nedsatte arbejdsmarkedskommission. Kbh. 1952. 169 s.
- Ungdomskommissionen: *Ungdommens adgang til den højere uddannelse.* Betænkning II, Studierne ved universiteterne og de højere læreanstalter. Kbh. 1951. 136 s.
- Artikler i Børn, Børnesagens Tidende, Finanstidende, Folkevirke, H-K-bladet, Kvinden og Samfundet, Medlemsblad for aut. sygeplejersker, Principal og Medhjælper, Skotøjsarbejderen, Socialt Tidsskrift, Verdens gang, Vore børn m. fl.

SVERIGE

- Åkerman, Brita: Familjen som växte ur silt hem.* Stockholm 1941. 248 s. ill. (især s. 102-109).
- Betänkande ang. familjeliv och hemarbete*, avgivet av utredningen för hem- och familjeftåg. Stockholm 1947. 320 s. (S. O. U. 1947:46, side 159).
- holm 1947. 320 s. (S. O. T. 1947:46, side 159).
- Betänkande ang. gift kvinnas förvärvsarbete m. m.* avgivet av kvinnoarbetskommittén. Stockholm 1938. 496 s. (S. O. U. 1938:47, især s. 339-41).
- Belänkande avgivet av arbetsmarknadskommitténs kvinnoutredning.* Stockholm 1950. 132 s. (især s. 70-73).
- Betänkande om deltidarbete i allmän tjänst m. m.* avgivet af 1944-års deltidstjänstutredning. Stockholm 1946. 200 s. (S. O. U. 1946:71).
- Hofsten, Birgitta v.: Deltidsarbete, yrket och hemmet.* Stockholm 1941. 90 s. ill. Fredrika Bremerförbundets skriftserie nr. 3.

- Kvinnoarbetet och kvinnolönerna*. Avgivet av Landsorganisationens kvinnolönekomité. Stockholm 1946. 100 s.
- Kvinnorna på arbetsmarknaden*. Stockholm 1942. 130 s. (Landsorganisationens skriftserie, 61).
- Myrdal, Alva och Gunnar: Krise i befolkningsproblemet*. Kbh. 1935. 320 s. (især s. 283-307). Dansk udg. ved J. S. Dich.
- Myrdal, Alva: Folk och familj*. Stockholm 1944. 495 s.
- Undersökning beträffande olika arbetskraftsreservers storlek i *Västerås* stad samt Västmanlands län. Statens arbetsmarknadskommission 1947. 42 s. dupl.
- Wohlin, Margit: Kan familjen räddas?* Stockholm 1943. 224 s. (især s. 68—88). Dansk udg. 1946. 222 s.
- Artikler og tabeller i *Sociala Meddelanden* m. fl.

NORGE

- Kvalifisering og sysselsetting av yrkesvalghemmet arbeidskraft*, udgivet af Komitéen for utredning av spørsmålet om sysselsetting av yrkesvalghemmet arbeidskraft. Norge 1952.
- Munthe-Kaas, Gjørrol (red.): Yrkeskvinnen*. Oslo. 1950. 292 s. (især s. 126—30).
- Vogt, Johan: Kvinnearbeid og kvinnelønninger*. Utredning utarbeidet etter oppdrag fra Sosialdepartementet. Oslo. 1948. 83 s. (dupl.).
- Våre eldre*. Pjece trykt som bilag til *Sosialt Arbeid* nr. 2/1953. 39 s.
- Artikler i *Sosialt Arbeid* m. fl.

ENGLAND

- Bojer, Halvard: De gamles problemer i Storbritannia*. *Sosialt arbeid*, nr. 8. 1952.
- Bojer, Halvard: Deltidsarbeid for kvinner i britisk industri*, nr. 7. 1952.
- Engelska arbetsmarknadsproblemet*. *Sociala meddelanden*, nr. 5. 1947 (s. 409-22).
- Ministry of Labour and National Service report 1950*. S. 20.
- The War and Womens Employment*. The experience of the United Kingdom and the United States. International Labour Office. Montreal 1946. (S. 22—28).

U. S. A.

- Facts on Women Workers*, månedsoversigt udgivet af U. S. Department of Labor, Women's Bureau.
- Vart-Time Employment of Women in Wartime*. Women's Bureau Bulletin no. 13. Washington D. C. 1943. 17 s.
- Part-Time Jobs for Women — a study in 10 cities*. Women's Bureau Bulletin no. 238. Washington D. C. 1951. 82 s.
- The War and Womens Employment*. The experience of the United Kingdom and the United States. International Labour office. Montreal 1946. (S. 178—180).
- Who's too old to work?* University of Illinois Bulletin. Vol. 48. no. 14. Sept. 1950. (28 s.).
- Artikler i »Labor Information Bulletin«, udgivet af United States Department of Labor.

INTERNATIONALT

- Employment of Married Women and Mothers of Families. *International Labour Review* 6/1951. (S. 677—97).
- United Nations bulletin, vol. XIII. no. 4 (aug. 1953).

Arbejds- og boligministeriet,
Laksegade 19. C 11354.

1. k. j. nr. 50/17/50.

København K., den 20. februar 1950.

Under dags dato har man tilskrevet formanden for Danske Kvinders Nationalråd, byretsdommer frk. H. Pedersen, og næstformanden i Dansk Kvindesamfund, cand. polit. Lis Groes, således:

»Med henvisning til den af arbejds- og boligministeriet iværksatte undersøgelse af arbejdskraftproblemerne har Danske Kvinders Nationalråd og Dansk Kvindesamfund i en hertil indsendt skrivelse af 24. januar 1950 henstillet, at spørgsmålet om deltidsarbejde medinddrages i denne undersøgelse.

Man har herved fremhævet, at det må anses for ønskeligt at undersøge dels det nuværende omfang af deltidsarbejde såvel i statens og i kommunens tjeneste som i de frie erhverv, dels mulighederne for udvidet adgang til deltidsarbejde indenfor de nævnte grupper under afvejning af såvel arbejdsgiveres som arbejdstagers synspunkter. Man har endvidere fremhævet, at de befolkningspolitiske, arbejdskraftmæssige og økonomiske problemer, der opstår i forbindelse med deltidsarbejde - på lignende måde som det er sket i Sverige — bør behandles som vedrørende arbejdskraften i det hele, d. v. s. omfattende foruden gifte kvinder og enlige mødre også studerende og erhvervsarbejdende under uddannelse.

I denne anledning skal man meddele, at den under arbejds- og boligministeriet den 12. januar 1950 nedsatte arbejdsmarkedskommission bl. a. har fået til opgave at tage principperne for den faglige oplæring, og ganske særligt mulighederne for større bevægelighed på arbejdsmarkedet, op til samlet behandling, og at de foran refererede spørgsmål i forbindelse med deltidsarbejde derfor for så vidt falder indenfor kommissionens arbejdsområde.

Bl. a. under hensyn til, at man - navnlig for at begrænse kommissionens medlemstal mest muligt — ikke i kommissionen har optaget repræsentanter for specielt den kvindelig arbejdskraft, har ministeriet, der kan tiltræde de af Danske Kvinders Nationalråd og Dansk Kvindesamfund fremførte synspunkter, besluttet i nær tilknytning til arbejdsmarkedskommissionen at nedsætte et særligt udvalg til behandling af de i forbindelse med deltidsarbejde opståede problemer. Man har samtidig hermed anmodet lederen af arbejdsdepartementets planlægningskontor, kontorchef M. O. Olufsen, der er medlem af arbejdsmarkedskommissionen, om at ville overtage formandskabet i et sådant udvalg.

I arbejdsmarkedskommissionen er De samvirkende Fagforbund og Dansk Arbejdsgiverforening repræsenteret med hver 3 medlemmer, og kommissionens formand, departementschef i arbejds- og boligministeriet, A. Skalts, har efter anmodning opfordret

de nævnte medlemmer til at udpege en repræsentant for hver af hovedorganisationerne til at indtræde i et særligt udvalg om deltidsarbejde. Spørgsmålet om dette udvalgs sammensætning iøvrigt vil ministeriet derefter snarest komme tilbage til, hvorved dog bemærkes, at ministeriet kan tiltræde, at der i udvalget bør indtræde repræsentanter for Danske Kvinders Nationalråd og Dansk Kvindesamfund.«

Hvilket herved meddeles, idet man skal anmode Dem om at ville overtage formandskabet i det nævnte udvalg og til sin tid at ville tilstille såvel ministeriet som Arbejdsmarkedskommissionen en redegørelse for udvalgets arbejde.

Jobs. Kjærbøl (sign.)

/G. R. Coin (sign.)

Hr. kontorchef M. O. Olufsen,
arbejds- og boligministeriet,
Laksegade 19.

Arbej ds- og boligministeriet,
Laksegade 19. C. 11354.

1. kt. j. nr. 50/17/50.

København K., den 3. juni 1950.

Ved at meddele, at ministeriet efter henstilling fra Danske Kvinders Nationalråd og Dansk Kvindesamfund har besluttet at nedsætte et udvalg, som i nær tilknytning til arbejdsmarkedskommissionen skal behandle spørgsmål i forbindelse med deltidsarbejde, skal man herved beskikke Dem til medlem af nævnte udvalg.

Det vil påhvile udvalget at foretage en undersøgelse af deltidsarbejdets nuværende omfang, herunder så vidt muligt angive, hvilke virkninger en eventuel udvidelse af deltidsarbejdet - såfremt der måtte være behov herfor — må antages at få for det samlede arbejdsudbud. Udvalget må i denne forbindelse behandle spørgsmålet om, hvorvidt disse virkninger også er ønskelige set fra et samfundsmæssigt synspunkt, samt hvilke foranstaltninger, f. eks. af organisationsmæssig art, en sådan eventuel udvidelse af deltidsarbejdet måtte forudsætte.

Ved skrivelse af 20. februar 1950 har ministeriet anmodet kontorchef M. O. Olufsen, arbejds- og boligministeriet, om som formand at ville lede udvalgets forhandlinger og til sin tid at ville tilstille såvel ministeriet som arbejdsmarkedskommissionen en redegørelse for udvalgets arbejde.

De øvrige medlemmer af udvalget vil efter indstilling fra de interesserede foreninger og organisationer blive følgende:

Kontorchef Jørgen Paldam, Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, forbundsformand fru Edith Olsen, Kvindeligt Arbejderforbund, og formand for Fagbevægelsens Kvinde-sekretariat, frk. Helyett Simonsen, alle udpegede af De samvirkende Fagforbund.

Fabrikant Harald Klem, klædefabrikken Klem & Krüger A/S, oldermann Persson, skræderlauget, og direktør V. Ludvigsen, Hellesens enke og V. Ludvigsen A/S, alle udpegede af Dansk Arbejdsgiverforening.

Fuldmægtig, fru Fanny Hartmann, socialministeriet, ekspeditionssekretær, fru Karen Poulsen, prisdirektoratet og børnehaveleder, fru Aase Hauch, alle udpegede af Danske Kvinders Nationalråd og Dansk Kvindesamfund i forening.

Endelig er kontorchef, lektor K. Vedel-Petersen anmodet om at ville indtræde i udvalget.

Som sekretær for udvalget vil fungere sekretær, cand. polit. frk. Carry Hedemann.

Jobs. Kjærboel (sign.)

/ Olufsen (sign.)

1. Kontorchef, cand. polit. Jørgen Paldam.
2. Forbundsformand, fru Edith Olsen.

3. Formand for Fagbevægelsens Kvindesekretariat, frk. Helyett Simonsen.
4. Fabrikant Harald Klem.
5. Direktør V. Ludvigsen.
6. Oldermænd Poul Persson.
7. Fuldmægtig, fru Fanny Hartmann.
8. Ekspeditionssekretær, fru Karen Poulsen.
9. Børnehaveleder, fru Aase Hauch.
10. Kontorchef, lektor K. Vedel-Petersen.

Arbejds- og socialministeriet,
Laksegade 19. C. 11354.

København K, d. 17. februar 1951.
1. k. j. nr. 50/77/1950.

Udvalget vedrørende deltidsarbejde.

Som det vil være Dem bekendt, hersker der i dag det forhold på arbejdsmarkedet, at de kvinder, der både har erhverv og hjem at passe, har en meget lang arbejdsdag, medens der blandt de husmødre, der alene arbejder i hjemmet, er visse, der ikke er fuldt beskæftigede, og som derfor måske kan betragtes som en arbejdskraftreserve.

Fra forskellige kvindeorganisationers side er der fremsat ønske om en nærmere undersøgelse af muligheden for at udligne dette misforhold ved at indføre adgang for de pågældende til at have en kortere daglig arbejdstid eller til at arbejde færre dage ugentlig - såkaldt deltidsarbejde.

Der er derfor af arbejds- og boligministeriet nedsat et udvalg vedrørende deltidsarbejde, bestående af repræsentanter for De samvirkende Fagforbund, Dansk Arbejdsgiverforening, Danske Kvinders Nationalråd, Dansk Kvindesamfund, arbejdsmarkeds - kommissionen og arbejds- og socialministeriet.

Det påhviler deltidsudvalget (der således ikke må forveksles med arbejdstidsudvalget) at foretage en undersøgelse af deltidsarbejdets nuværende omfang samt at angive, hvilke virkninger en eventuel udvidelse af adgangen til deltidsarbejde - såfremt der måtte være behov derfor — kan antages at ville få på det samlede arbejdsudbud. Udvalget interesserer sig endvidere for spørgsmålet om muligheden af deltidsarbejde for studerende, erhvervshæmmede og ældre personer.

Udvalget har påbegyndt sine forhandlinger, men under disse er det blevet klart, at man mangler tilstrækkeligt detaljerede oplysninger om antallet af deltidsansatte, og hvilke arbejder disse udfører. Man vil desuden gerne høre arbejdsgivernes mening om deltidsarbejdets indvirkning på arbejdsledelse og produktion og om dets betydning som led i personalepolitikken.

Man tillader sig derfor at fremsende et spørgeskema, indeholdende de spørgsmål, som man mener, at det i første række vil være af betydning at få belyst, og man anmoder Dem om så snart som muligt og helst inden 14 dage at ville indsende det ene eksemplar til: Deltidsudvalget, arbejds- og socialministeriet, Laksegade 19, København K. Det andet eksemplar vedlægges af hensyn til de virksomheder, der måtte ønske at beholde en genpart.

Udvalget vil være taknemmelig for, om besvarelsen måtte blive gjort så detaljeret som muligt. Hvis skemaets rubrikker ikke er tilstrækkelig store, kan supplerende oplysninger gives i rubrikken »Særlige bemærkninger« eller i en vedlagt skrivelse. Det bemærkes, at også de virksomheder, der ingen deltidsansatte har, bedes besvare spørgeskemaet i det omfang, dette er muligt.

Eventuelle tvivlsspørgsmål vedrørende udfyldelsen kan rettes til udvalgets ovennævnte adresse, tlf. C. 11.354 (bedst kl. 13-15). Udvalgets sekretær, cand. polit. frk. Carry Hedemann, kan iøvrigt aflægge Dem besøg, hvis De i stedet for at besvare skemaet ønsker at drøfte spørgsmålene mundtligt.

Det skal til slut bemærkes, at det er en selvfølge, at de meddelte oplysninger ikke vil komme uvedkommende i hænde.

M. Olufsen. (sign.)

/C. Hedemann. (sign.)

Til
udvalgte håndværks- og industrivirksomheder.

Udvalget vedrørende deltidsarbejde.
Adr.: Arbejds- og socialministeriet,
Laksegade 19 - København K - Central 11.354.

Skemaet bedes udfyldt og tilbagesendt til ovenstående adresse snarest belejligt og helst inden 14 dage fra dato.

Virksomhedens navn			
Adresse	gade og nr.	by	telf.
Virksomhedens branche(r)			
<i>Spørgsmål vedr. samtlige arbejdere</i>	Mænd ca.	Gifte kvinder og enlige mødre ca.	Andre kvinder ca.
1. Hvor mange personer ialt beskæftiger virksomheden for tiden?	Arbejdere		
	Kontorpersonale		
	Rengøringsmedhjælpere		
	Andre		

SPØRGSMÅL VEDR. DELTIDSARBEJDERE :

2. a Hvor mange af virksomhedens <i>arbejdere</i> har på daghold en nettoarbejdstid på 18-36 (incl.) timer ugentlig?	Mænd ca.	Gifte kvinder og enlige mødre ca.	Andre kvinder ca.
b Ved hvilke arbejdsprocesser er disse deltidsarbejdere beskæftiget og hvorlænge?	Antal personer	Arbejdets art	Nettoarbejds tid pr. uge

3. a Hvor mange af det på virksomheden ansatte <i>kontorpersonale</i> har en nettoarbejdstid på 12-36 (incl.) timer ugentlig?		Mænd ca.	Gifte kvinder og enlige mødre ca.	Andre kvinder ca.
b Ved hvilke arbejdsprocesser er disse deltidsarbejdere beskæftiget og hvor længe?		Antal personer	Arbejdets art	Nettoarbejds- tid pr. uge
4. a Hvor mange af virksomhedens <i>rengøringsmedhjælpere</i> har en nettoarbejdstid på 36 timer og derunder pr. uge?		b I hvor mange timer pr. uge er disse beskæftiget på virksomheden?		Antal personer
				Nettoarbejds- tid pr. uge
				0-24 timer
				25-36 timer
				37-48 timer
Mænd ca.	Gifte kvinder og enlige mødre ca.	Andre kvinder ca.		
5. Er det virksomheden selv eller arbejderne, der har ønsket deltidsarbejde?				
6. Mener De, at indførelse af deltidsarbejde på virksomheden vil kunne medføre visse <i>fordele</i> og da hvilke?		a) for virksomheden?		
		b) for de ansatte?		
7. Anser De det for <i>teknisk muligt</i> at indføre deltidsarbejde på virksomheden (respektive udvide adgangen hertil)? I benægtende fald hvorfor ikke?				
8. Anser De det for <i>foreneligt med virksomhedens økonomi</i> at indføre deltidsarbejde på virksomheden (respektive udvide adgangen hertil)? I benægtende fald hvorfor ikke?				
9. Hvor mange af de personer, der for tiden er ansat på fuld arbejdstid på Deres virksomhed, skønner De, ville foretrække at overgå til nedsat arbejdstid (mod tilsvarende nedsat arbejds løn), såfremt der blev givet dem adgang hertil?		Mænd ca.	Gifte kvinder og enlige mødre ca.	Andre kvinder ca.
		Arbejdere		
		Kontorpersonale		
		Rengøringsmedhjælpere		

---

9. a Ville De let
 vanskeligt
 slet ikke
(Sæt X) } kunne få det nødvendige *antal* nye arbejdere og funktionærer til at *erstatte* de på denne måde tabte arbejdstimer?

---

9. b Ville De let
 vanskeligt
 slet ikke
(Sæt X) } kunne få tilstrækkeligt *kvalificerede* folk til at *erstatte* de omtalte tabte arbejdstimer?

---

9. c Hvis De har besvaret punkterne 9 a og 9 b med »let«, bedes De oplyse, om det er Deres indtryk, at De ved at tilbyde arbejde på deltid ville fremkalde et udbud af arbejdskraft, der var så stort, at det på den måde blev muligt ikke blot at *erstatte* de ovenfor nævnte arbejdstimer, men endog *udvide* produktionen?

Særlige bemærkninger:

Underskrift (by, dato og navn) _____

Oversigt over deltidssudvalgets undersøgelse vedrørende
deltidsarbejde indenfor håndværk og industri.

Nærings- og nydelsesmiddelindustrien.

Konservesindustrien. På kød-, grønt- og fiskekonservesfabrikerne arbejdes der med letfordærlige varer, af hvilke tilførslerne er uregelmæssige. Varerne må behandles hurtigt, når de er der, hvorfor arbejdstiden let kommer i anden række. Men arbejderskerne véd dette på forhånd og indretter husførelsen derefter. I mindre travle tider hjemsendes de gifte kvinder, medens mændene og de ugifte beskæftiges ved forberedende arbejde, oprydning m. v. På visse fiskefiletfabriker må arbejderne hentes i busser fra oplandet, hvorfor alle må have samme arbejdstid.

Mejerier. Fra nogle af de storkøbenhavnske mejerier anføres det, at man ikke gerne ser deltidsarbejdende ved aftapning m. v., men at f. eks. de koner, der renser særlig snavsede flasker, i og for sig godt kunne arbejde på deltid.

På mejerierne har man en arbejdstid fra kl. 10-18,30. Dette er i forvejen en vanskelig tid for husmødrene at være hjemmefra. Hvis man delte arbejdstiden, ville det blive meget svært at få arbejdersker til eftermiddagsholdet.

Mælkekondenseringsfabriker. 2 provinsfirmaer mener, at det både teknisk og økonomisk skulle være muligt at indføre deltidsarbejde, men de mener ikke, at interessen derfor vil være særlig stor.

Margarinefabriker. En stor margarinefabrik meddelte, at den ville optage spørgsmålet om deltidsarbejde på næste møde i samarbejdsudvalget.

Brødfabriker m. fl. Visse brødfabriker anser deltidsarbejde for uøkonomisk og upraktisk. Flere mindre biscuitfabriker anser deltidsarbejde for værende teknisk muligt at indføre, men også dér viger man tilbage for besværet og omkostningerne.

Sukkerfabrikerne beskæftiger en sådan overvægt af mandlige arbejdere, at deltidsarbejde har mindre interesse.

Chokoladefabriker. Vanskeligheder med udnyttelse af kapaciteten, med oplæring og med den forøgede administration afskrækker chokoladefabrikerne fra at ønske deltidsarbejde indført. I mange tilfælde arbejdes der på gruppeakkord, og det vil da være besværligt at have personer med forskellig arbejdstid med i samme akkord.

Spritfabrikerne oplyste, at hvis man ved deltidsarbejde forstod 5-6 timers arbejde pr. dag, ville der opstå meget store tekniske vanskeligheder, og den manglende kapacitetsudnyttelse ville være en stor økonomisk belastning. Hvis deltidsarbejde derimod betød 4 timers dagligt arbejde (2 personer om 8 timers-dagen), ville deltidsarbejde kræve flere folkestuer, mere administration og give større vanskeligheder ved arbejdets tilrettelæggelse.

Bryggerier. Fremstillingen af øl og mineralvand er meget sæsonbetonet. Det er derfor almindeligt, at man på de mindre provinsbryggerier kun lader de gifte kvinder møde

3-4 dage ugentlig i den stille tid, medens mændene og de ugifte kvinder arbejder på fuld tid hele året. I overenskomsterne med forbundet er der dog en bestemmelse om, at såfremt en kvinde har mindre end 5 dages arbejde på en uge, får hun et tillæg til lønnen (jo færre arbejdsdage pr. uge, des større tillæg). Deltidsarbejde giver derved arbejdsgiveren en ekstra udgift.

Tobaksfabriker. For at undgå udsmugling af tobak og af hensyn til lønudregningen vejes og optælles materialerne for hver arbejder ved begyndelsen og afslutningen af hver produktion og hver arbejdsdag. Dette bevirker, at man nødig vil have arbejdet delt på flere mennesker end nødvendigt.

Da de enkelte afdelinger er nøje afstemt efter hinanden, måtte det forhold, at nogle af arbejderskerne kom til at arbejde på deltid, føre til, at der blev ansat tilsvarende større antal arbejdere, for at harmonien igen kunne oprettes, og materialeangel eller materialeophobninger i de enkelte afdelinger afværges. Da arbejderskerne har hver deres arbejdspladser, ville deltidarbejde betyde krav om flere arbejdsborde m. v. foruden flere garderobeskabe o. s. v.

Udenfor hele vejekontrollen er de såkaldte gulvpiger, der hjælper til med at bringe tobakken til og fra maskinerne, går til hånd med rengøring m. v. Disse ville lettere end de øvrige arbejdere kunne beskæftiges på deltid, men da det er nyansatte, ganske unge piger, der ikke har det behov for deltidarbejde som f. eks. de voksne, gifte kvinder med hjemmeværende børn, ville det være urimeligt at begynde med en sådan gruppe.

Håndrulning af cigarer foretages fortrinsvis af mænd; disse er normalt ikke interesseret i deltidarbejde, da arbejdet, der udføres skiftevis siddende og stående, kan bestrides selv af ældre personer.

Maskinrullede cigarer og cigarillos fremstilles af kvinder, der arbejder sammen to og to, i fællesakkord. Hvis disse skulle på deltidarbejde, måtte to lige dygtige begge ønske deltidarbejde, og samtidig måtte der desuden være to andre lige dygtige, der kunne overtage maskinen resten af arbejdsdagen. Derimod ville strippearbejder (udtagning af midterribberne og tobaksbladene) og cigaretmaskinepasningen lettere kunne foregå på deltid.

Sorteringsarbejdet foregår på den måde, at cigar- eller cigarillosortereren får et parti cigarer (henholdsvis cigarillos) på ca. 10-15.000 stk., som han eller hun så står og sorterer i en særlig indrettet vindueskarm. Arbejdet tager i reglen 4-6 dage, og det er umuligt for en anden at afløse undervejs. Skal de enkelte arbejdere have deltidarbejde, må der indrettes tilsvarende flere vindueskarne, hvad der med de dårlige pladsforhold, der hersker mange steder, måske kun sjældent er muligt.

Tekstilindustrien.

Foruden de sædvanlige argumenter mod deltidarbejde: garderobevanskeligheder, spildtid, administrationsbesvær, manglende udnyttelse af maskiner, oplæringsomkostninger o. s. v., oplyses det, at vævede varer let falder lidt forskelligt ud, efter hvem der forestår vævningen, hvorfor man af hensyn til kvaliteten ikke ønsker arbejdet delt imellem to eller flere personer.

Et bomulds væveri oplyser desuden, at arbejderne lønnes efter, hvor meget tælleværkerne på maskinerne udviser, idet hver arbejder, der bruger maskinen, arbejder på sin særlige skala. Man har tælleværker til 2- og 3-skift, men ikke til 4-skift.

Beklædningsindustrien.

Størsteparten af de kvindelige arbejdere indenfor beklædningsindustrien er beskæftiget som syersker, hvadenten materialet er stof, filt, sejdug eller skind.

I relation til deltidsarbejde er det imidlertid den arbejdsgang, materialet indgår i, der spiller en rolle, idet der herved bl. a. må skelnes imellem, om syersken gør det enkelte klædningsstykke helt færdigt, eller arbejdet deles mellem flere, der da hver især kun har et par bestemte sømme at sy.

Be stillings syning. I de førstnævnte tilfælde er kravene til arbejdets kvalitet så store, at to kvinder normalt ikke vil kunne skiftes til at arbejde på det. Dette indebærer, at arbejdet i så fald måtte vente på, at den pågældende deltidsarbejder kunne tage fat på det næste dag. Dette vil ikke alene kræve en del plads (hvad disse firmaer ofte lider af mangel på), men også forsinke det pågældende stykke arbejde. Da både mandlige og kvindelige kunder ønsker bestilte varer leveret hurtigst muligt, angives det, at ansættelse af deltidsarbejdere vil kunne modvirke firmaets interesse i at yde kunderne en god service i form af hurtig levering.

Mange af firmaerne er ret små. Nogle af de mindre virksomheder udtaler, at deltidsarbejde ingen praktisk betydning har for dem, medens andre nævner, at de - hvis de kunne skaffe arbejdskraften - godt kunne beskæftige endnu en dame i 4-6 timer daglig. Der er muligvis et tilpasningsproblem for de mindre virksomheder. Nogle af de allermindste benytter kun familiens arbejdskraft og indretter sig efter den vekslende arbejdsmængde på den måde.

Buntmagerne beskæftigede i flere tilfælde deltidsarbejdere på et tidspunkt, hvor det efter flertallet af svarene at dømmes var umuligt at få egnede buntmagersyersker på fuld tid. En virksomhed angiver, at dette bl. a. skyldes, at nogle af syerskerne er gået over til konfektionsindustrien, hvor arbejdet er behageligere og renligere.

For enhver symaskine gælder det, at den er ret følsom. Syersken betragter den som sin egen, og da hendes løn (ofte akkord) kan blive påvirket af, om symaskinen er velholdt eller ikke, vil det være det fordelagtigste både for arbejdere og arbejdsgivere, om symaskinerne kun benyttes af een. I relation til deltidsarbejdet betyder dette, at den pågældende maskine dels fylder op og dels ikke udnyttes tilstrækkeligt.

Konfektionssyning. Også konfektionsfabrikerne angiver, at det er upraktisk at lade syersker skiftes til at bruge de samme symaskiner; men hovedargumentet mod deltidsarbejde er dog, at de i forvejen store vanskeligheder ved at opbygge »ringen«¹ derved forøges. Nogle fabrikker angiver derfor, at hvis man skulle have deltidsarbejde, var det bedre at have hverandendagsarbejde end halvdags arbejde, medens andre mener, at det vigtigste er, at alle syersker i samme afdeling (ring) har samme arbejdstid.

Til slut skal omtales det forsøg på at indføre deltidsarbejde, som et konfektionsfirma gjorde umiddelbart efter krigen, da der var mangel på syersker. Man annoncerede efter deltidsarbejdere og fik svar fra ca. 200 kvinder, hvoraf dog kun 30 kunne ansættes. Efter 1½ måneds forløb måtte man afskedige disse, da de manglede arbejdsdisciplin, tempo og rutine; nogle trak sig tilbage, da de hørte, at lønnen blev opgivet til skattevæsenet. Fabrikens gifte kvinder ønskede at få en tilsvarende ret til deltidsarbejde som de nyansatte. Deltidsarbejdet medførte desuden, at det var vanskeligt at kritisere sjusket arbejde, fordi det altid var »den anden«, der havde lavet fejlene. Pjækkeriet var mindst sidst på måneden og mærkbart større i de skattefrie måneder.

Firmaet beskæftigede i 1951 kun 2-3 deltidsarbejdere, hvis dygtighed og pålidelighed gjorde dem rentable for virksomheden.

Læderindustrien.

Indenfor lædervareindustriens forskellige fag har kvinderne meget forskellige opgaver. På tværs af faggrænserne er det imidlertid de forskellige former for syarbejde, der i særlig grad er overladt kvinderne.

Skotøjsfabriker. Den herskende mangel på nådlere (d. v. s. faglærte kvinder, der syr overlæderet sammen) bevirker, at indførelse af deltidsarbejde for disse vil medføre en nedgang i produktionen. Det er uøkonomisk at oplære folk og så kun benytte dem på deltid. Pladsforholdene gør deltidsarbejde uønskeligt. Deltidsarbejde angives at stride mod overenskomsterne. Der findes mange hjemmearbejdende nådlere; disse kan selv bestemme deres arbejdstid.

Rejsetøjsfabrikation. Specialsymaskiner kan ikke tåle at bruges skiftevis af to kvinder, og de er samtidig for dyre at have stående ubenyttede i flere timer daglig. Mange firmaer mangler egnet arbejdskraft og tilstrækkelig plads og ønsker derfor ikke deltidsarbejde gennemført. Arbejdet udføres ofte som gruppeakkord.

Handskefabriker. Ved den sidste overenskomst fik hjemmesyerskerne højere dyrtidstillæg end fabrikssyerskerne, fordi det for mange virksomheder kneb med pladsen. Den store forskel i procenterne bevirkede imidlertid, at et meget stort antal af kvinderne krævede at få arbejdet hjem, hvorfor mange fabriker i dag står halvtomme, hvilket f. eks. sinker reparationsarbejdet meget.

Selv om handskemagerfaget i denne enquete ikke har et eneste tilfælde af deltidsarbejde, har mange handskesyeresker således fundet en anden form, hvorpå arbejdet i hjemmet og erhvervet kombineres.

Papirindustrien.

Papirvare fabriker. Det er ikke ualmindeligt, at de kvinder, der arbejder med papirsortering, har fri om lørdagen, men det er ikke muligt at ændre arbejdsgangen således, at de pågældende får egentligt deltidsarbejde.

Papæskefabriker. De ikke-faglærte skal følges med de faglærte i arbejdsprocessen.

Bogtrykkerier. For bog- og avistrykkerierne er arbejdskraftmangel ofte forekommende. Et firma svarer, at det i tilfælde af, at deltidsarbejde blev indført, skulle betale forholdsvis ekstra derfor. Et københavnsk firma oplyser, at det tidligere har forsøgt sig med deltidsarbejde, men at det bragte forstyrrelser i samspillet mellem de forskellige arbejdsprocesser i den normale arbejdsgang, hvorfor man har opgivet det igen.

Løvrigt oplyses det, at der i faget til tider anvendes løse deltidsarbejdere. Slet ikke så få firmaer udtaler, at deltidsarbejde er teknisk muligt, nogle endog, at det er økonomisk forsvarligt, men da ingen af arbejderne ønsker det, og da det ikke er fordelagtigt, har man ikke indført det. Specielt for avis- og bladtrykning synes vanskelighederne at være store, fordi trykningen nødvendigvis skal være afsluttet på ganske bestemte tidspunkter.

Bogbinderier. Nogle arbejdsgivere udtaler, at forbundet modsætter sig deltidsarbejde. En arbejdsgiver oplyser, at der i hans virksomhed forekommer så betroet arbejde som fremstilling af billetter, lodsedler o. s. v., hvorfor han ikke kan have for mange arbej-

dere, der kommer og går. Mange af de virksomheder, der har svaret, oplyser, at de er så små - ofte familieforetagender - at de ikke mener, deltidsarbejde kan komme til at vedrøre dem.

Litografiske etableringer. Det synes, som om et oplag ikke kan deles mellem flere personer.

Sten-, ler- og glasindustrien.

Porcellainsfabriker. En betydelig del af de kvinder, der arbejder på deltid indenfor industrien, er malerinder på porcellainsfabriker. Fra gammel tid har de, der dekorerede kunstporcellain, haft en noget kortere arbejdstid end de egentlige arbejdere, dels fordi mange af dem har ønsket at passe deres private kunstnervirksomhed, dels fordi arbejdet stiller så store krav til synet, at en kortere arbejdstid er nødvendig. Malerinderne afløser ikke hinanden, og hver har sin faste arbejdsplads.

Den kemisk-tekniske industri.

Oliemøller og sæbefabriker. Det ser ud, som om deltidsarbejde måske kunne indføres for personalet i visse afdelinger, f. eks. i sådanne, hvor der aftappes, påfyldes, etiketteres, sorteres og pakkes, men derimod næppe for de arbejdere, der har med den egentlige produktion at gøre. Det anføres af flere virksomheder, at det ville være fordelagtigst for dem at undgå deltidsarbejde.

Gummifabriker. En enkelt virksomhed har forsøgsvis oprettet en afdeling, hvor 20 kvinder arbejder på deltid med samling af gummifodtøj. Man har gjort dette forsøg bl. a. for at kunne være sikker på altid at kunne få den fornødne kvindelige arbejdskraft. Virksomheden ventede, at kvindernes forsømmelsesprocent ville synke betydeligt.

Andre fabriker indenfor den kemisk-tekniske industri. De øvrige fabriker indenfor denne industrigruppe, man har henvendt sig til, har omfattet meget forskelligartede produktioner. Svarene indeholdt imidlertid ingen nye momenter, men det blev ofte anført, at produktionen var for speciel til, at arbejdet kunne udføres på deltid.

jern- og metalindustrien.

Besvarelsene fra jern- og metalindustriens arbejdsgivere er meget uensartede. De dårlige pladsforhold, kvalitetsforringelsen af varerne og oplæringen af flere personer er de hyppigst nævnte årsager til, at deltidsarbejde ikke ønskes. Nogle virksomheder nævner dog, at deltidsarbejde i og for sig kunne lade sig etablere (man har jo i forvejen ofte 2- eller endog 3-skift), men disse antog ikke, at ret mange, om overhovedet nogen, af arbejderstaben ønskede arbejde på deltid, hvorimod de oplyste, at der var interesse for overarbejde.

En større telefonfabrik har i 1949 haft kvindelige halvdagsarbejdere i en af afdelingerne, men firmaet blev indklaget for brud på overenskomsten og måtte derfor opføre dermed.

Soigneringsindustrien.

Vaskerier m. v. Et dampvaskeri oplyser, at ifølge overenskomsten skal arbejderne have 5 øre mere i timen, hvis der er mindre end 40 timers arbejde om ugen for dem.

I Odense har man forsøgt at have nogle arbejdersker 2-3 dage ugentlig, men de øvrige arbejdersker viste de deltidsansatte »den kolde skulder«, hvorfor de ophørte. Et vaskeri udtalte, at deltidsarbejde kunne medføre den ulempe for vaskeriet, at den pågældende medarbejder ikke var til stede, når et problem vedrørende tøjet skulle drøftes.

Dampvaskerierne er gennemgående ængstelige for omkostningerne i forbindelse med deltidsbeskæftigelse. Omkostningerne er vaskeriernes store problem, fordi de skal konkurrere med husmødrene.

Badeanstalter. På badeanstalterne har man det problem, at man skal have medhjælpere af forskellig art i de 11 timer, anstalterne holdes åbne, men ingen af medhjælperne skal have mere end en 8 timers arbejdsdag. Dette ordnes ved hjælp af »delt tid«, hvilket vil sige, at personalet i visse tilfælde møder 2 gange daglig. Delt tid forekommer på en københavnsk badeanstalt endog for et par af de deltidsansatte kasserersker. Disse har et fælles ansvar for billetkassen, og i tilfælde af sygdom eller ferie arbejder den anden på fuld tid. Der er almindelig tilfredshed med ordningen. Iøvrigt angives deltid at være vanskelig at indføre, fordi folk ønsker at blive afsæbet, friseret, manicureret eller masseret af de funktionærer, de er vant til at blive behandlet af.

Rengørings selskaberne har intet imod at ansætte kvinder på deltid. Et enkelt firma oplyser, at man dér opererer med arbejdsuger på ikke mindre end 27 forskellige længder. Et af selskaberne havde trods denne imødekommenhed, hvad arbejdstiden angik, med et medlemstal på ca. 1.200 en tilgang på 50-100 og en tilsvarende afgang pr. måned.

Arbejds- og socialministeriet,
Laksegade 19. C. 11.354.

København K, d. 12. marts 1951.
1. k. j. nr. 50/77/1950.

Udvalget vedrørende deltidsarbejde.
Formanden.

Under 20. februar 1950 nedsatte arbejds- og boligministeriet efter henstilling fra Danske Kvinders Nationalråd og Dansk Kvindesamfund et udvalg, som i nær tilknytning til arbejdsmarkedskommissionen skal behandle spørgsmål i forbindelse med deltidsarbejde.

Det påhviler udvalget, i hvilket foruden de to nævnte kvindeorganisationer bl. a. De samvirkende Fagforbund og Dansk Arbejdsgiverforening er repræsenteret, at foretage en undersøgelse af deltidsarbejdets nuværende omfang, herunder så vidt muligt angive hvilke virkninger en eventuel udvidelse af deltidsarbejdet — såfremt der måtte være behov herfor - må antages at få på det samlede arbejdsudbud.

I et under udvalget nedsat arbejdsudvalg vedrørende handels- og kontormedhjælpere har man ønsket at foretage en undersøgelse af deltidsarbejdets nuværende omfang indenfor den private og offentlige administration.

I denne anledning skal man anmode ...-.....om at ville besvare følgende spørgsmål:

- 1) Antal kontorister, kontorassistenter, sekretærer m. v. i ministeriet og de under ministeriet hørende institutioner, der arbejder på deltid (12-36 timer ugentlig) opdelt på mænd og kvinder samt på følgende grupper (formiddagsstillinger i forbindelse med heltidsbeskæftigelse andetsteds medregnes ikke):
  - a) løst ansatte kontormedhjælpere,
  - b) kontorister,
  - c) kontorassistenter, assistenter og overassistenter,
  - d) sekretærer, fuldmægtige, ekspeditionssekretærer.
- 2) Findes der opgaver, som *med fordel* vil kunne udføres af deltidsarbejdende?
- 3) Findes der iøvrigt opgaver, som på tilfredsstillende måde vil kunne udføres af deltidsarbejdende?
- 4) Hvilke ulemper og fordele er der efter styrelsens erfaring forbundet med deltidsarbejde?
- 5) Har nogle af de ansatte kontorister, kontorassistenter, sekretærer m. v. i det sidste år søgt deres afsked som følge af, at de pågældende havde vanskelighed ved samtidig med et erhvervsarbejde at passe hjem eller studier?
- 6) Er der i tilfælde af, at nogle af de ansatte kontorister, kontorassistenter, sekretærer m. v. har søgt deres afsked, fremkommet oplysninger, som tyder på, at de pågæl-

dende ville være forblevet i deres stilling, såfremt de havde kunnet opnå deltidsarbejde?

7) Har nogle af de ansatte udtrykt ønske om at overgå til deltidsarbejde?

Det tilføjes, at eventuelle spørgsmål vedrørende besvarelsen kan rettes til udvalgets sekretær, fuldmægtig Ernst Skarum, arbejds- og socialministeriet.

Olufsen. (sign.)

/Ernst Skarum. (sign.)

Til samtlige ministerier.

Generaldirektoratet for Statsbanerne og

Generaldirektoratet for Postvæsenet.

Arbejds- og socialministeriet,
Laksegade 19. C. 11.354.

København K, d. 12. januar 1951.
1. k. j. nr. 50/77/1950.

Udvalget vedrørende deltidsarbejde.

Under 20. februar 1950 nedsatte arbejds- og boligministeriet efter henstilling fra Danske Kvinders Nationalråd og Dansk Kvindesamfund et udvalg, som i nær tilknytning til arbejdsmarkedskommissionen skal behandle spørgsmål i forbindelse med deltidsarbejde.

Det påhviler udvalget at foretage en undersøgelse af deltidsarbejdets nuværende omfang, herunder så vidt muligt angive hvilke virkninger en eventuel udvidelse af deltidsarbejdet - såfremt der måtte være behov herfor - må antages at få på det samlede arbejdsudbud.

Udvalget består foruden af undertegnede formand af repræsentanter for De samvirkende Fagforbund, Dansk Arbejdsgiverforening, Danske Kvinders Nationalråd og Dansk Kvindesamfund. Endvidere er kontorchef, lektor K. Vedel-Petersen medlem af udvalget.

I et under udvalget nedsat arbejdsudvalg vedrørende handels- og kontormedhjælpere har man ønsket at foretage en undersøgelse af deltidsarbejdets nuværende omfang indenfor den kommunale administration., idet man dog derved har ment foreløbig at kunne begrænse undersøgelsen til at omfatte et antal repræsentativt udvalgte kommuner.

I denne anledning skal man meddele, at udvalgets sekretær, fuldmægtig Ernst Skarum, arbejds- og socialministeriet, i nærmeste fremtid vil rette henvendelse til kommunalbestyrelsen med anmodning om en forhandling vedrørende deltidsarbejde indenfor den kommunale administration i.....

Man skal iøvrigt derved oplyse, at man ved nævnte forhandling især gerne ønsker følgende spørgsmål besvaret:

- 1) Antal ansatte kontormedhjælpere ialt opdelt på mænd og kvinder samt følgende grupper:
  - a) løst ansatte kontormedhjælpere,
  - b) kontorister,
  - c) kontorassistenter,
  - d) sekretærer, fuldmægtige (overordnet personale).
- 2) Heraf ansatte, der arbejder på deltid (12-36 timer) opdelt som under 1) (evt. yderligere opdelt i heltidsansatte, der p. t. arbejder på deltid, og deltidsansatte) samt med oplysning om arbejdstidens længde (timer pr. uge).
- 3) Findes der opgaver, som kommunen *med f or del* vil kunne lade udføre af deltidsarbejdende?
- 4) Findes der iøvrigt opgaver, som på tilfredsstillende måde vil kunne udføres af deltidsarbejdende.

- 5) Hvilke ulemper og fordele er der efter kommunens erfaring forbundet med deltidsarbejde?
- 6) Har nogle af de under 1) nævnte i det sidste år søgt deres afsked som følge af, at de pågældende havde vanskeligheder ved samtidig med et erhvervsarbejde at passe hjem eller studier?
- 7) Er der i tilfælde af, at nogle af de under 1) nævnte har søgt deres afsked, fremkommet oplysninger, som tyder på, at de pågældende ville være blevet, såfremt de havde kunnet opnå deltidsarbejde?
- 8) Har nogle af de ansatte udtrykt ønske om at overgå til deltidsarbejde?

Olufsen, (sign.)

/Ernst Skarum. (sign.)

Til kommunalbestyrelsen i

Befolkningstal og antal ansatte kontormedhjælpere m. fl.
i de undersøgte købstads-, sogne- og amtskommuner.

Købstæder	Befolkningstal	Løst ansatte kontormed- hjælpere		Kontorister		Kontorassi- stenter, assi- stenter og overassi- stenter		Sekretærer, fuldmæg- tigelte, eksp. sekr.		Ialt	
		M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.
Aarhus	112.206	30	47	7	19	249	141	70	3	356	210
Horsens	34.315	12	25	19	10	40	8	11	1	82	44
Haderslev	17.911	4	1	12	6	17	1	6	—	39	8
Thisted	9.154	—	2	7	2	7	1	3	—	17	5
Skanderborg	4.839	—	—	1	4	3	1	2	1	6	6
Ialt	178.425	46	75	46	41	316	152	92	5	500	273
<i>Sognekommuner</i>											
Hammel	3.829	—	—	1	5	2	2	3	—	6	7
Odder	6.500	—	—	1	5	2	2	3	—	6	7
Thorsager-Bregned .	3.453	—	—	1	1	—	—	1	—	2	1
Aaby	8.402	1	1	—	—	9	—	3	4	13	5
Ialt	22,184	1	1	3	11	13	4	10	4	27	20
<i>Amtskommuner</i>											
Odense	78.030	—	1	5	9	9	4	6	2	20	16
Randers	107.745	—	15	—	9	4	13	6	—	10	37
Ialt, ..	185.775	—	16	5	18	13	17	12	2	30	53

Udvalget vedrørende deltidsarbejde.
 Adr.: Arbejds- og socialministeriet,
 Laksegade 19 - København K - Central 11.354.

Spørgeskema vedr. DELTIDSARBEJDE
 til

.....

Skemaet bedes udfyldt og tilbagesendt til ovenstående adresse snarest belejligt
 og helst inden 14 dage fra dato.

		Mænd	Giftede kvinder og enlige mødre	Andre kvinder	Ialt
1. <i>Hvor mange handels- og kontormedhjælpere ialt beskæftiger virksomheden for tiden?</i>	Kontorpersonale				
	Butikspersonale				
	Lagerpersonale				
2. <i>Hvor mange af virksomhedens handels- og kontormedhjælpere har en nettoarbejdstid på 12-36 (incl.) timer ugentlig?</i>	Kontorpersonale				
	Butikspersonale				
	Lagerpersonale				
3. Er det virksomheden selv eller dets personale, der har ønsket deltidsarbejde?					
4. Mener De, at indførelse af deltidsarbejde for handels- og kontorpersonalet vil kunne medføre visse <i>fordele</i> og da hvilke?	a) for virksomheden				
	b) for de ansatte				
5. Anser De det for <i>teknisk muligt</i> at indføre deltidsarbejde for handels- og kontorpersonalet i virksomheden (respektive udvide adgangen hertil)? I benægtende fald hvorfor ikke?					
6. Anser De det for <i>foreneligt med virksomhedens økonomi</i> at indføre deltidsarbejde for handels- og kontorpersonalet (respektive udvide adgangen hertil)? I benægtende fald hvorfor ikke?					

	Mænd	Gifte kvinder og enlige mødre	Andre kvinder	Ialt
7. Hvor mange af de handels- og kontor-medhjælpere, der for tiden er ansat på fuld arbejdstid på Deres virksomhed, <i>skønner De</i> , ville foretrække at overgå til nedsat arbejdstid (mod tilsvarende nedsat arbejds løn), såfremt der blev givet dem adgang hertil?	Kontorpersonale			
	Butikspersonale			
	Lagerpersonale			

7a Ville De let vanskeligt slet ikke kunne få det nødvendige antal nye handels- og kontormedhjælpere til at erstatte de på denne måde tabte arbejdstimer?
(Sæt X)

7b Ville De let vanskeligt slet ikke kunne få tilstrækkeligt kvalificerede folk til at erstatte de omtalte tabte arbejdstimer?
(Sæt X)

Særlige bemærkninger: _____
_____
_____

_____ den 1951

_____
(Underskrift)

Bilag 9.

Besvarelser af spørgeskema om **deltidsarbejde** til banker, sparekasser, forsikringsselskaber, handelsselskaber og større detailforretninger.

A. KONTORPERSONALE

I. Banker, sparekasser og forsikringsselskaber.

Spørgsmål 1 og 2	Ialt				Heraf deltidsarbejdende			
	Mænd	Gifte kvinder	Andre kvinder	Ialt	Mænd	Gifte kvinder	Andre kvinder	Ialt
1. Storbank	1.082	48	353	1.483	—	—	—	—
2. Sparekasse	166	40	14	220	1	6	4	11
3. Mindre bank	80	9	30	119	—	—	2	2
4. Provinsbank	15	—	2	17	—	—	—	—
5. Forsikringsselskab ...	110	33	118	261	1	6	—	7
Ialt	1.453	130	517	2.100	2	12	6	20

Spørgsmål 3: Er det virksomheden selv eller dets personale, der har ønsket deltidsarbejde?

Svar:

- 1: Har ikke særlig interesse for deltidsarbejde, og fra personalets side har der sjældent været henvendelse om arbejde på deltid.
- 2: Har siden 1946 beskæftiget ekstra-arbejdere med halvdags tjeneste, d. v. s. 4 timer daglig, lørdag 3 timer. Halvdags ekstra-arbejdere benyttes udelukkende på filialerne, som får tildelt personale i forhold til antallet af ekspeditioner. Er ekspeditionsantallet for en filials vedkommende steget så meget, at man skønner, at filialen bør have mere hjælp, selv om stigningen ikke er så stor, at den er berettiget til en heldags hjælp, tildeler man filialen en halvdags-arbejder. Der er således ikke tale om, at 2 halvdags-arbejdere erstatter en hel. Det hænder, at en ekstra-arbejder med heldagstjeneste, d. v. s. $6\frac{1}{2}$ time, ansøger om at blive halvdags-arbejder. Det kan under hensyn til den form, hvorunder virksomheden benytter halvdagshjælp, kun imødekommes, når der er plads ledig på een af filialerne, som har behov for en halvdags-arbejder.
- 3: Deltidsarbejdet er foranlediget af virksomheden.
- 4: -
- 5: Deltidsarbejdet er foranlediget gennemført af personalet.

Spørgsmål 4 a: Mener De, at indførelse af deltidsarbejde medfører visse fordele for virksomheden?

Svar:

- 1: Nej.
- 2: Ja, jfr. besvarelsen af spørgsmål 3.
- 3: Nej.
- 4: Nej.
- 5: Nej.

Spørgsmål 4 b: Mener De, at indførelse af deltidsarbejde medfører visse fordele for de ansatte?

Svar:

- 1: Ikke besvaret.
- 2: For de gifte kvinder, som har et hjem at passe, er deltidsarbejde formentlig det ideelle. Uden at have nogen statistik kan det med bestemthed siges, at der er mindre afgang af ekstra-arbejdere med halvdagstj eneste end af ekstra-arbejdere med heldagstj eneste.
- 3: Nej.
- 4: Nej.
- 5: Deltidsarbejde vil indebære fordele for gifte kvinder.

Spørgsmål 5: Anser De det for teknisk muligt at indføre deltidsarbejde i virksomheden, respektive udvide adgangen hertil? I bekræftende fald hvorfor ikke?

Svar:

- 1: Som helhed næppe teknisk muligt at indføre deltidsarbejde. Alene af hensyn til afstemning af kasser og lignende vil kontinuerligt arbejde være at foretrække.
- 2: Ja, men fortrinsvis i de tilfælde, hvor arbejdets omfang kun nødvendiggør arbejde på deltid for een eller flere medhjælpere.
- 3: Nej. Arbejdstiden er normalt fra kl. 9-17 og den daglige ekspeditionstid fra kl. 10-15.
- 4: Ikke besvaret.
- 5: I almindelighed ikke, idet funktionærerne helst skal være til disposition indenfor den normale arbejdstid.

Spørgsmål 6: Anser De det for foreneligt med virksomhedens økonomi at indføre deltidsarbejde, respektive udvide adgangen hertil, i benægtende fald hvorfor ikke?

Svar:

- 1: Omkostningerne både lønmæssigt og arbejdstidsmæssigt må antages at blive forøgede, såfremt arbejdet i større udstrækning skulle afbrydes og overtages af andre.
- 2: I de tilfælde, hvor arbejdets omfang kun nødvendiggør deltidsarbejde for een eller flere af personalet (i filialerne), betyder det en økonomisk besparelse derved, at man kan tildele disse filialer en deltidsarbejder i stedet for en hel mand.
- 3: Nej.
- 4: Ikke besvaret.
- 5: Da vore deltidsfunktionærer får pro rata af den fulde løn, er det ikke noget økonomisk spørgsmål.

Spørgsmål 7: Hvor mange af de ansatte, der for tiden arbejder på fuld arbejdstid, skønner De ville foretrække at overgå til deltid mod tilsvarende nedsættelse af arbejds lønnen, såfremt der blev givet dem adgang hertil?

Svar:

- 1: Fra personalets side har der ret sjældent været henvendelser om deltidsarbejde, men spørgsmålet kan ikke besvares nøjagtigt, idet der ikke foreligger talmæssige oplysninger.
- 2: Der foreligger ingen talmæssige oplysninger herom, men det hænder ret ofte, at en ekstraarbejder med heldagstjeneste ansøger om at blive halvdagsarbejder.
- 3: Ingen.
- 4: Ingen.
- 5: Det skønnes, at ingen ud over de for øjeblikket på deltid arbejdende ønsker at overgå til deltidsarbejde. Virksomheden har i hvert fald ikke haft henvendelser i denne retning.

Spørgsmål 7 a: Ville det være let, vanskeligt eller umuligt at få det nødvendige antal kontormedhjælpere til at erstatte de arbejdstimer, som ville gå tabt, såfremt en del af personalet overgik til deltidsarbejde?

Svar:

- 1: Umuligt.
- 2: Halvdagstjeneste i virksomheden er meget eftertragtet, således at det altid har været let få det nødvendige antal.
- 3: Ikke besvaret.
- 4: Ikke besvaret.
- 5: Vanskeligt.

Spørgsmål 7 b: Ville det være let, vanskeligt eller umuligt at få tilstrækkeligt kvalificerede folk til at erstatte de arbejdstimer, der måtte blive tabt, såfremt en del af personalet overgik til deltidsarbejde?

Svar:

- 1: Umuligt, såfremt det skulle dreje sig om et betydeligt antal bankuddannede funktionærer.
- 2: Formentlig let, jfr. besvarelsen af spørgsmål 7 a.
- 3: Ikke besvaret.
- 4: Ikke besvaret.
- 5: Umuligt.

II. Handelsselskaber (en gros).

Spørgsmål 1 og 2	Ialt				Heraf deltidsarbejdende			
	Mænd	Gifte kvinder	Andre kvinder	Ialt	Mænd	Gifte kvinder	Andre kvinder	Ialt
1. Bygningsmaterialer ...	25	6	16	47	1	1	—	2
2. Kooperativt foretagende	609	43	178	830	2	2	—	4
3. Fødevarer	10	3	6	19	—	—	—	—
4. Glas	7	2	8	17	—	2	—	2
Ialt	651	54	208	913	3	5	—	8

Spørgsmål 3: Er det virksomheden selv eller dets personale, der har ønsket deltidsarbejde?

Svar:

- 1: Deltidsarbejdet er foranlediget af virksomheden.
- 2: For 2 af de på deltid arbejdende kvinders vedkommende er det oplyst, at deltidsarbejde er foranlediget af de pågældende kvinder. For de øvrige deltidsarbejdende foreligger ingen oplysninger.
- 3: -
- 4: Begge parter.

Spørgsmål 4 a: Mener De, at indførelse af deltidsarbejde medfører visse fordele for virksomheden ?

Svar:

- 1: Nej.
- 2: Kun for ganske få af virksomhedens afdelinger vil det være en fordel at indføre deltidsarbejde, nemlig sådanne steder, hvor arbejdet er mere trivielt og ensformigt end normalt. Her vil der muligvis blive tale om en hurtigere og bedre udførelse af arbejdet, såfremt arbejdstiden ikke er oppe på det normale.
- 3: Nej.
- 4: Nej.

Spørgsmål 4 b: Mener De, at indførelse af deltidsarbejde medfører visse fordele for de ansatte?

Svar:

- 1: Ja, muligvis for de gifte kvindelige funktionærers vedkommende.
- 2: Nogle få af virksomhedens afdelinger har anført, at det for gifte kvinder eller enlige mødre ville være en fordel at arbejde på nedsat tid. Bortset herfra har flere afdelinger anført, at der i en tid med nedadgående beskæftigelse vil ligge en fordel for personalet i nedsat arbejdstid. Dette synspunkt falder dog udenfor undersøgelsen, idet det refererer sig til arbejdsfordeling og ikke til deltidsarbejde.
- 3: Nej.
- 4: Nej.

Spørgsmål 5: Anser De det for teknisk muligt at indføre deltidsarbejde i virksomheden, respektive udvide adgangen dertil? I benægtende fald hvorfor ikke?

Svar:

- 1: Ja, alt kan gøres, hvis der ikke skal tages hensyn til følgerne.
- 2: En meget stor del af virksomhedens afdelinger har besvaret dette spørgsmål bekræftende, men så godt som alle har tilføjet, at selv om der er en teknisk mulighed for deltidsarbejde, opvejes denne af de økonomiske og arbejdsmæssige ulemper. Iøvrigt har en del afdelinger opfattet spørgsmålet i relation til en arbejdsfordeling under en periode med svigtende omsætning og dermed følgende nedgang i arbejdets omfang.

- 3: Ja, men det må dog anses for ufordelagtigt for begge parter at indføre deltidsarbejde, bl. a. fordi de ansatte kvindelige medhjælpere alle er beskæftiget med et fælles ekspeditionsarbejde, som selvfølgelig skal være tilendebragt indenfor en begrænset tid af hensyn til postforsendelsen.
- 4: Ja, der kan eventuelt etableres deltidsarbejde i yderligere omfang svarende til 1 eller 2 af de nu heldagsbesatte stillinger.

Spørgsmål 6: Anser De det for foreneligt med virksomhedens økonomi at indføre deltidsarbejde, respektive udvide adgangen hertil, i benægtende fald hvorfor ikke?

Svar:

- 1: Nej.
- 2: Den største del af virksomhedens afdelinger har svaret benægtende og har herved henvist til, at deltidsarbejdet bryder kontinuiteten, skaber uro på arbejdspladsen, svækker den enkeltes interesse for arbejdet o. s. v. Enkelte afdelinger, hvilket fortrinsvis drejer sig om de mindre, anfører dog, at deltidsarbejde i nogle tilfælde vil være en økonomisk fordel for virksomheden, f. eks. med henblik på maskinskrivnings- og lignende arbejde i perioder med topbelastning.
- 3: Nej.
- 4: Spørgsmålet ikke besvaret.

Spørgsmål 7: Hvor mange af de ansatte, der for tiden arbejder på fuld arbejdstid, skønner De ville foretrække at overgå til deltid mod tilsvarende nedsættelse af arbejds lønnen, såfremt der blev givet dem adgang hertil?

Svar:

- 1: Muligvis vil 2 gifte kvindelige medhjælpere i givet fald søge deltidsarbejde.
- 2: Spørgsmålet er for de fleste af virksomhedens afdelinger besvaret benægtende, idet dog enkelte afdelinger har oplyst, at ialt 16 kvinder formentlig vil ønske at overgå til deltidsarbejde, såfremt der bliver åbnet adgang hertil.
- 3: Ingen.
- 4: Ingen.

Spørgsmål 7 a: Ville det være let, vanskeligt eller umuligt at få det nødvendige antal kontormedhjælpere til at erstatte de arbejdstimer, som ville gå tabt, såfremt en del af personalet overgik til deltidsarbejde?

Svar:

- 1: Vanskeligt.
- 2: Størstedelen af virksomhedens afdelinger har udtalt, at det vil være vanskeligt eller umuligt at få det nødvendige antal medhjælpere til at erstatte de arbejdstimer, der vil blive tabt, såfremt nogle af personalet overgik til deltidsarbejde.
- 3: Ikke besvaret.
- 4: Ikke besvaret.

Spørgsmål 7 b: Ville det være let, vanskeligt eller umuligt at få tilstrækkeligt kvalificerede folk til at erstatte de arbejdstimer, der måtte blive tabt, såfremt en del af personalet overgik til deltidsarbejde?

Svar:

- 1: Vanskeligt.
- 2: De fleste af virksomhedens afdelinger har svaret, at det vil være vanskeligt og evt. umuligt at få tilstrækkeligt kvalificerede folk til erstatning af det personale, som evt. måtte overgå til deltidsarbejde.
- 3: Ikke besvaret.
- 4: Ikke besvaret.

III. Større detailforretninger og kædeforretninger.

Spørgsmål 1 og 2	Ialt				Heraf deltidsarbejdende			
	Mænd	Gifte kvinder	Andre kvinder	Ialt	Mænd	Gifte kvinder	Andre kvinder	Ialt
1. Stormagasin	21	115	169	305	—	20	2	22
2. Herrekonfektion	—	2	—	2	—	—	—	—
3. Fabrik + kædeforretning	56	138	103	297	—	7	—	7
4. Fabrik + kædeforretning	15	10	20	45	—	7	1	8
5. Kooperativ virksomhed .	22	15	14	51	—	—	—	—
6. Kolonialkædeforretning .	3	2	3	8	—	—	—	—
Ialt	117	282	309	708	—	34	3	37

Spørgsmål 3: Er det virksomheden selv eller dets personale, der har ønsket deltidsarbejde?

Svar:

- 1: I de tilfælde, hvor virksomheden har deltidsarbejde, er dette iværksat på foranledning af personalet selv. I næsten alle tilfælde drejer det sig om gifte kvinder og enlige mødre, og begrundelsen for ønsket om deltidsarbejde er så godt som altid hensynet til børnene; da børnehaver og vuggestuer som bekendt lukker kl. 17, er det umuligt for virksomhedens personale, hvis arbejdstid er til kl. 17, at nå at hente børnene.
- 2: Virksomheden har ikke deltidsarbejde.
- 3: I overvejende grad personalet.
- 4: Virksomhedens arbejdere har ønsket deltidsarbejde. Deltidsarbejdet begyndte i den periode for nogle år siden, da det var ret vanskeligt at få kvalificeret kontorpersonale i tilstrækkeligt omfang. Selv om deltidsarbejde da ikke var ønsket af virksomheden, var det dengang nødvendigt at komme ind på det.
- 5: Har ikke deltidsarbejde.
- 6: Har ikke deltidsarbejde.

Spørgsmål 4 a: Mener De, at indførelse af deltidsarbejde medfører visse fordele for virksomheden?

Svar:

- 1: Det skønnes ikke, at virksomheden vil kunne opnå større fordel ved deltidsarbejde.
- 2: Nej.

- 3: Ja, derved at kortvarige forsømmelser, der angives at være foranlediget af sygdom, formentlig vil falde væk for de deltidsarbejdende.
- 4: Det er næppe nogen fordel for virksomheden.
- 5: Nej.
- 6: Nej.

Spørgsmål 4 b: Mener De, at indførelse af deltidsarbejde medfører visse fordele for de ansatte?

Svar:

- 1: Man nærer næppe tvivl om, at et antal gifte kvinder både med og uden børn ville anse det for en fordel, om deltidsarbejdet blev indført.
- 2: Nej.
- 3: Ja, fordi det giver bedre mulighed for de gifte kvinder at passe hjem og børn.
- 4: Ja, for de ansatte (kvinder) er der utvivlsomt fordele ved deltidsarbejde.
- 5: For gifte kvinder vil det kunne medføre den fordel, at de får mere tid til at passe hjemmet.
- 6: Nej.

Spørgsmål 5: Anser De det for teknisk muligt at indføre deltidsarbejde i virksomheden, respektive udvide adgangen dertil? I benægtende fald hvorfor ikke?

Svar:

- 1: Man kan vel næppe sige, at det i visse tilfælde ikke vil være teknisk muligt at indføre deltidsarbejde, men det er virksomhedens opfattelse, at arbejdstiden ikke udnyttes så effektivt med deltidsarbejde som med fuld tids arbejde.
- 2: Nej.
- 3: Ja, under forudsætning af, at det samlede personaleantal til enhver tid indenfor kontorets normale arbejdstid ikke forøges, i modsat fald vil det betyde udvidelse af de til rådighed værende lokaler, garderober, spisestuer, inventar og maskinel, hvilket kun delvis er muligt.
- 4: Ja, men virksomheden anser det for sandsynligt, at det vil kunne gøres med færre ulemper i en større virksomhed.
- 5: Anser det ikke for teknisk eller praktisk muligt at indføre deltidsarbejde af hensyn til arbejdets tilrettelæggelse.
- 6: Ja.

Spørgsmål 6: Anser De det for foreneligt med virksomhedens økonomi at indføre deltidsarbejde, respektive udvide adgangen hertil, i benægtende fald hvorfor ikke?

Svar:

- 1: Der hengår erfaringsmæssigt altid nogen tid, inden personalet kommer i gang med deres arbejde, ligesom den sidste halve time før arbejdets ophør ikke altid udnyttes helt effektivt på kontorerne. Dette forhold vil selvfølgelig yderligere forstærkes, hvis der arbejdes på deltid.
- 2: Nej.
- 3: Ja, men under forudsætning af at der ikke stilles krav om højere tariffer ved aflønning af personalet, som ikke har mulighed for at opnå fuld udnyttelse af

normal arbejdstid. Man anser det iøvrigt for uheldigt at overgå til deltidsarbejde, fordi det går ud over kontinuiteten i arbejdet og medfører en ringere behandling af de dyre maskiner, der stilles til personalets rådighed. Såfremt deltidsarbejdet giver sig udslag i en slags skiftehold, vil det medføre unødigt afbrydelse i arbejdet.

- 4: Ikke besvaret.
- 5: Nej.
- 6: Ja.

Spørgsmål 7: Hvor mange af de ansatte, der for tiden arbejder på fuld arbejdstid, skønner De ville foretrække at overgå til deltid mod tilsvarende nedsættelse af arbejds lønnen, såfremt der blev givet dem adgang hertil?

Svar:

- 1: Spørgsmålet er meget vanskeligt at besvare, idet det, foruden at være et spørgsmål om mere tid til at passe hjem og børn, også i høj grad er et økonomisk spørgsmål, og adskillige blandt virksomhedens personale ville ikke finde det foreneligt med deres økonomi at få en sådan reduktion i indtægten, som uvægerligt måtte blive følgen af deltidsarbejde. For mændenes vedkommende mener man, at antallet er minimalt, og for kvindernes vedkommende peger den omstændighed, at der blandt personalet findes et relativt stort antal fraskilte kvinder, som mere eller mindre er henvist til at forsørge sig selv og eventuelt deres børn, heller ikke i retning af et udbredt ønske om reduceret arbejdstid med deraf følgende lønreduktion.
- 2: Ingen.
- 3: Højst ca. 10 % af de gifte kvinder med børn. - - .
- 4: Ikke besvaret.
- 5: 1 kvindelig gift medhjælper. :
- 6: Ingen.

Spørgsmål 7 a: Ville det være let, vanskeligt eller umuligt at få det nødvendige antal kontormedhjælpere til at erstatte de arbejdstimer, som ville gå tabt, såfremt en del af personalet overgik til deltidsarbejde?

Svar:

- 1: Selv om det er blevet noget lettere at få kontormedhjælpere, end det var i årene umiddelbart efter krigen, er situationen dog stadig således, at det ofte kan volde vanskeligheder at få nyt personale og navnlig kvalificeret personale. En overgang til udvidet deltidsarbejde ville selvfølgelig yderligere vanskeliggøre dette forhold.
- 2: Vanskeligt.
- 3: Vanskeligt.
- 4: Ikke besvaret.
- 5: Umuligt.
- 6: Ikke besvaret.

Spørgsmålet 7 b: Ville det være let, vanskeligt eller umuligt at få tilstrækkeligt kvalificerede folk til at erstatte de arbejdstimer, der måtte blive tabt, såfremt en del af personalet overgik til deltidsarbejde?

Svar:

- 1: Det vil være vanskeligt at få kvalificeret personale.
- 2: Vanskeligt.
- 3: Vanskeligt.
- 4: Ikke besvaret.
- 5: Umuligt.
- 6: Ikke besvaret.

B. BUTIKSPERSONALE

Spørgsmål 1 og 2

	Ialt				Heraf deltidsarbejdende			
	Mænd	Gifte kvinder	Andre kvinder	Ialt	Mænd	Gifte kvinder	Andre kvinder	Ialt
1. Kooperativt foretagende	61	17	60	138	—	—	—	—
2. Stormagasin	145	135	195	475	—	18	—	18
3. Stormagasin	7	1	—	8	—	—	—	—
4. Kædeforretning	—	171	326	497	—	—	—	—
5. Kædeforretning	—	166	260	426	—	82	5	87
6. Kooperativt foretagende	334	110	195	639	—	1	—	1
7. Kædeforretning	38	—	12	50	—	—	—	—
Ialt	585	600	1.048	2.233	—	101	5	106

Spørgsmål 3: Er det virksomheden selv eller dets personale, der har ønsket deltidsarbejde?

Svar:

- 1: Ingen af personalet har deltidsarbejde.
- 2: I de enkelte tilfælde, hvor deltidsarbejde er praktiseret, er det foranlediget af personalet, og det drejer sig næsten altid om gifte kvinder og enlige mødre, der har begrundet ønsket om deltidsarbejde med hensynet til børnene.
- 3: Der er ikke deltidsarbejde.
- 4: Der er ikke deltidsarbejde.
- 5: Det har været ønskeligt for virksomheden at indføre deltidsarbejde som ekstra-hjælp på de travle dage, fredag og lørdag.
- 6: I de enkelte tilfælde, hvor deltidsarbejde praktiseres, er det gennemført efter gensidigt ønske.
- 7: Der er ikke deltidsarbejde.

Spørgsmål 4 a: Mener De, at indførelse af deltidsarbejde medfører visse fordele for virksomheden ?

Svar:

I de fleste tilfælde vil deltidsarbejde ikke indebære fordele for virksomheden. Dog vil det være en fordel at indføre deltidsarbejde de steder, hvor arbejdet er mere trivielt og ensformigt end normalt, idet der ganske sikkert vil blive tale om en hurtigere og bedre udførelse af arbejdet, såfremt arbejdstiden ikke er oppe på det normale.

- 2: Deltidsarbejde vil formentlig ikke medføre større fordele for virksomheden.
- 3: Nej.
- 4: Deltidsarbejde vil eventuelt medføre en formindskelse af de kortvarige forsømmelser, der nu angives som sygdomsforsømmelser.
- 5: Som foran anført er deltidsarbejde en fordel for virksomheden, fordi man derigennem kan opnå assistance på de særlig travle dage.
- 6: Nej.
- 7: Nej.

Spørgsmål 4 b: Mener De, at indførelse af deltidsarbejde medfører visse fordele for de ansatte?

Svar:

- 1: For de ansatte vil det sikkert være en fordel i de tilfælde, hvor det drejer sig om gifte kvinder eller enlige mødre, idet disse ved at arbejde på deltid vil få mere tid til at beskæftige sig med de opgaver, der ligger udenfor arbejdsstedet.
- 2: Der er næppe tvivl om, at et antal gifte kvinder, både med og uden børn, vil anse det for en fordel, om deltidsarbejde blev indført.
- 3: Nej.
- 4: Deltidsarbejde vil give bedre mulighed for gifte kvinder til at passe hjem og børn.
- 5: For det kvindelige personale er der utvivlsomt fordele ved deltidsarbejde.
- 6: For gifte kvinder vil det kunne medføre den fordel, at de får mere tid til at passe hjemmet.
- 7: Nej.

Spørgsmål 5: Anser De det for teknisk muligt at indføre deltidsarbejde i virksomheden, respektive udvide adgangen dertil? I benægtende fald hvorfor ikke?

Svar:

- 1: En meget stor del af virksomhedens afdelinger har svaret, at det vil være teknisk muligt at indføre deltidsarbejde, men de har så godt som alle tilføjet, at fordelene opvejes af de økonomiske og arbejdsmæssige ulemper.
- 2: I mange tilfælde er deltidsarbejde teknisk gennemførligt.
- 3: Nej.
- 4: Ja, under forudsætning af at det ikke medfører øgede krav til pladsforhold, inventar, maskiner o. lign.
- 5: Ja, men kun som foran nævnt i tilfælde af ekstrahjælp i de travle tider.
- 6: Nej, det er ikke teknisk eller praktisk muligt at indføre deltidsarbejde af hensyn til arbejdets tilrettelæggelse.
- 7: Ja.

Spørgsmål 6: Anser De det for foreneligt med virksomhedens økonomi at indføre deltidsarbejde, respektive udvide adgangen hertil, i benægtende fald hvorfor ikke?

Svar:

- 1: De fleste af virksomhedens afdelinger har svaret nej og har henvist til, at deltidsarbejde bryder kontinuiteten, skaber uro på arbejdspladsen, svækker den ansattes

interesse for arbejdet o. s. v. Kun nogle mindre afdelinger mener, at deltidsarbejde kan være af betydning, f. eks. som ekstrahjælp i travle perioder.

- 2: Det må formodes, at arbejdstiden ikke udnyttes så effektivt ved deltidsarbejde som ved fuld tids arbejde. Det kan iøvrigt virke uheldigt med deltidsarbejde, fordi kunder, der ofte handler med en bestemt sælger, nødtigt vil udsættes for, at denne sælger ikke er til stede.
- 3: Nej, fordi der er brug for personalet til ekspedition i hele forretningstiden.
- 4: Ja, under forudsætning af at der ikke stilles krav om højere aflønning af det personale, som arbejder på deltidsarbejde.
- 5: I det omfang, deltidsarbejde udføres af virksomhedens ekstra-hjælp på travle dage, er det økonomisk forsvarligt. Derudover er deltidsarbejde ikke foreneligt med virksomhedens økonomi.
- 6: Nej.
- 7: Ja.

Spørgsmål 7: Hvor mange af de ansatte, der for tiden arbejder på fuld arbejdstid, skønner De, ville foretrække at overgå til deltid mod tilsvarende nedsættelse af arbejdslønnen, såfremt der blev givet dem adgang hertil?

Svar:

- 1: Kan ikke nøjagtigt oplyses, men antallet er ganske sikkert minimalt.
- 2: Spørgsmålet kan vanskeligt besvares, men da deltidsarbejde jo medfører en nedgang i indtægten, og der blandt virksomhedens personale er et stort antal kvindelige forsørgere, er det vel tvivlsomt, om ret mange af dem kan bære den nedgang i indtægten, deltidsarbejdet vil medføre.
- 3: Ikke besvaret.
- 4: Det skønnes, at højst 10 % af de gifte kvinder med børn vil ønske deltidsarbejde.
- 5: Ikke besvaret.
- 6: Ingen.
- 7: Ingen.

Spørgsmål 7 a: Ville det være let, vanskeligt eller umuligt at få det nødvendige antal kontormedhjælpere til at erstatte de arbejdstimer, som ville gå tabt, såfremt en del af personalet overgik til deltidsarbejde?

Svar:

- 1: De fleste af virksomhedens afdelinger har besvaret spørgsmålet med, at det vil være vanskeligt eller umuligt at få kvalificeret personale til erstatning.
- 2: Det skønnes, at det vil være vanskeligt at få kvalificeret personale til erstatning af de medhjælpere, der overgår til deltid.
- 3: Vanskeligt.
- 4: Vanskeligt.
- 5: Ikke besvaret.
- 6: Umuligt.
- 7: Ikke besvaret.

Spørgsmål 7 b: Ville det være let, vanskeligt eller umuligt at få tilstrækkeligt kvalificerede folk til at erstatte de arbejdstimer, der måtte blive tabt, såfremt en del af personalet overgik til deltidsarbejde?

Svar:

- 1: De fleste af virksomhedens afdelinger har svaret, at det vil være umuligt at få kvalificeret personale i tilstrækkeligt omfang.
- 2: Det vil sikkert være meget vanskeligt at få kvalificeret personale til erstatning.
- 3: Vanskeligt.
- 4: Vanskeligt.
- 5: Ikke besvaret.
- 6: Umuligt.
- 7: Ikke besvaret.

C. LAGERPERSONALE

Spørgsmål 1 og 2.

	Ialt				Heraf deltidsarbejdende			
	Mænd	Gifte kvinder	Andre kvinder	ialt	Mænd	Gifte kvinder	Andre kvinder	ialt
1. Kooperativt foretagende	409	3	8	420	1	-	-	1
2. Kædeforretning	10	6	10	26	-	3	-	3
3. Kædeforretning	3	97	79	179	-	-	-	-
4. Kooperativt foretagende	17	-	-	17	-	-	-	-
5. Kædeforretning	11	-	2	13	-	-	-	-
Ialt	450	106	99	655	1	3	-	4

Spørgsmål 3: Er det virksomheden selv eller dets personale, der har ønsket deltidsarbejde?

Svar:

- 1: Deltidsarbejde er indført efter gensidigt ønske.
- 2: Deltidsarbejde er indført efter de pågældende ansattes ønske.
- 3: Der findes ikke deltidsarbejde i virksomheden.
- 4: Der findes ikke deltidsarbejde i virksomheden.
- 5: Der findes ikke deltidsarbejde i virksomheden.
- 6: Der findes ikke deltidsarbejde i virksomheden.

Spørgsmål 4 a: Mener De, at indførelse af deltidsarbejde medfører visse fordele for virksomheden?

Svar:

- 1: I de fleste tilfælde vil deltidsarbejde ikke indebære fordele for virksomheden. Dog vil det være en fordel at indføre deltidsarbejde de steder, hvor arbejdet er mere trivielt og ensformigt end normalt, idet der ganske sikkert vil blive tale om en hurtigere og bedre udførelse af arbejdet, såfremt arbejdstiden ikke er oppe på det normale.
- 2: Deltidsarbejde vil formentlig ikke medføre større fordele for virksomheden.

- 3: Deltidsarbejde vil eventuelt medføre en formindskelse af de kortvarige forsømmelser, der nu angives som sygdomsforsømmelser.
- 4: Som foran anført er deltidsarbejde en fordel for virksomheden, fordi man derigennem kan opnå assistance på de særlig travle dage.
- 5: Nej.
- 6: Nej.

Spørgsmål 4 b: Mener De, at indførelse af deltidsarbejde medfører visse fordele for de ansatte?

Svar:

- 1: For de ansatte vil det sikkert være en fordel i de tilfælde, hvor det drejer sig om gifte kvinder eller enlige mødre, idet disse ved at arbejde på deltid vil få mere tid til at beskæftige sig med de opgaver, der ligger udenfor arbejdsstedet.
- 2: Der er næppe tvivl om, at et antal gifte kvinder, både med og uden børn, vil anse det for en fordel, om deltidsarbejde blev indført.
- 3: Deltidsarbejde vil give bedre mulighed for gifte kvinder for at passe hjem og børn.
- 4: For det kvindelige personale er der utvivlsomt fordele ved deltidsarbejde.
- 5: For gifte kvinder vil det kunne medføre den fordel, at de får mere tid til at passe hjemmet.
- 6: Nej.

Spørgsmål 5: Anser De det for teknisk muligt at indføre deltidsarbejde i virksomheden, respektive udvide adgangen dertil? I benægtende fald hvorfor ikke?

Svar:

- 1: En meget stor del af virksomhedens afdelinger har svaret, at det vil være teknisk muligt at indføre deltidsarbejde, men de har så godt som alle tilføjet, at fordelene opvejes af de økonomiske og arbejdsmæssige ulemper.
- 2: I mange tilfælde er deltidsarbejde teknisk gennemførligt.
- 3: Ja, under forudsætning af at det ikke medfører øgede krav til pladsforhold, inventar, maskinel og lignende.
- 4: Ja, men kun som foran nævnt i tilfælde af ekstra-hjælp i de travle tider.
- 5: Nej, det er ikke teknisk eller praktisk muligt at indføre deltidsarbejde af hensyn til arbejdets tilrettelæggelse.
- 6: Ja.**

Spørgsmål 6: Anser De det for foreneligt med virksomhedens økonomi at indføre deltidsarbejde, respektive udvide adgangen hertil, i benægtende fald hvorfor ikke?

Svar:

- 1: De fleste af virksomhedens afdelinger har svaret nej og har henvist til, at deltidsarbejde bryder kontinuiteten, skaber uro på arbejdspladsen, svækker den ansattes interesse for arbejdet o. s. v. Kun nogle mindre afdelinger mener, at deltidsarbejde kan være af betydning, f. eks. som ekstrahjælp i travle perioder.
- 2: Det må formodes, at arbejdstiden ikke udnyttes så effektivt ved deltidsarbejde som ved fuld tids arbejde.
- 3: Ja, under forudsætning af at der ikke stilles krav om højere aflønning af det personale, som arbejder på deltidsarbejde.

- 4: I det omfang, deltidsarbejde udføres af virksomhedens ekstra-hjælp på travle dage, er det økonomisk forsvarligt. Derudover er deltidsarbejde ikke foreneligt med virksomhedens økonomi.
- 5: Nej.
- 6: Ja.

Spørgsmål 7: Hvor mange af de ansatte, der for tiden arbejder på fuld arbejdstid, skønner De ville foretrække at overgå til deltid mod tilsvarende nedsættelse af arbejds lønnen, såfremt der blev givet dem adgang hertil?

Svar:

- 1: Kan ikke nøjagtigt oplyses, men antallet er ganske sikkert minimalt.
- 2: Spørgsmålet kan vanskeligt besvares, men da deltidsarbejde jo medfører en nedgang i indtægten, og der blandt virksomhedens personale er et stort antal kvindelige forsørgere, er det vel tvivlsomt, om ret mange af dem kan bære den nedgang i indtægten, deltidsarbejdet vil medføre.
- 3: Det skønnes, at højst 10 % af de gifte kvinder med børn vil ønske deltidsarbejde.
- 4: Ikke besvaret.
- 5: Ingen.
- 6: Ingen.

Spørgsmål 7 a: Ville det være let, vanskeligt eller umuligt at få det nødvendige antal kontormedhjælpere til at erstatte de arbejdstimer, som ville gå tabt, såfremt en del af personalet overgik til deltidsarbejde?

Svar

- 1: De fleste af virksomhedens afdelinger har besvaret spørgsmålet med, at det vil være vanskeligt eller umuligt at få kvalificeret personale til erstatning.
- 2: Det skønnes, at det vil være vanskeligt at få kvalificeret personale til erstatning af de medhjælpere, der overgår til deltid.
- 3: Vanskeligt.
- 4: Ikke besvaret.
- 5: Umuligt.
- 6: Ikke besvaret.

Spørgsmål 7 b: Ville det være let, vanskeligt eller umuligt at få tilstrækkeligt kvalificerede folk til at erstatte de arbejdstimer, der måtte blive tabt, såfremt en del af personalet overgik til deltidsarbejde?

Svar

- 1: De fleste af virksomhedens afdelinger har svaret, at det vil være umuligt at få kvalificeret personale i tilstrækkeligt omfang.
- 2: Det vil sikkert være meget vanskeligt at få kvalificeret personale til erstatning.
- 3: Vanskeligt.
- 4: Ikke besvaret.
- 5: Umuligt.
- 6: Ikke besvaret.

Ekstraktafskrift af Vedtægt for bestyrelsen af staden
Københavns kommunale anliggender med de indtil
5. november 1948 stedfundne ændringer.

Særregler for kvindelige tjenestemænd.

§ 71.

Giftede kvindelige tjenestemænd samt sådanne ugifte, kvindelige tjenestemænd, som har forsørgerpligt overfor børn under 18 år, har, såfremt det er foreneligt med de stedlige tjenesteforhold, adgang til at få den dem påhvilende tjenesteydelse nedsat indtil halvdelen mod tilsvarende nedsættelse af den for stillingen normerede løn, reguleringstillæg og af eventuelle personlige tillæg. Sådant nedsættelse af tjenestetiden kan enten være varig eller på begrænset tid, dog i almindelighed ikke under 1 år. Genoptagelse af fuld tjeneste skal, når tjenestemanden fremsætter ønske derom, ske, så snart dette kan passe med tjenesteforholdene. Ved beregning af pensionsalder (jfr. § 26) medregnes af den tid, de vedkommende har været på nedsat tjeneste, kun en til forholdet imellem den nedsatte og den normale tjenesteydelse svarende brøkdelt; som pensionsindtægt regnes med de pensionsgivende beløb, som vedkommende ville have oppebåret i de sidste 3 år efter tidspunktet for pensionsrettens indtrædelse, såfremt de tjenestear, i hvilke vedkommende har været på nedsat tjeneste i sin sidste stilling, kun medregnes med samme brøkdelt.

Om nedsat tjenesteydelse.

§ 72.

Udenfor de i § 71 omhandlede tilfælde kan den samlede magistrat, jfr. § 10, tillade tjenestemænd at få den dem påhvilende tjenesteydelse nedsat mod tilsvarende nedsættelse af den for stillingen normerede løn og reguleringstillæg, men uden at den i § 71, sidste punktum, indeholdte regel vedrørende pensionens beregning finder anvendelse. Er sådan tilladelse benyttet udover 3 år, kan pågældende ikke genoptage fuld tjeneste uden efter særlig beslutning af den samlede magistrat, jfr. § 10.